

Iturria: *Supazter xokoan*, Jean Barbier (Eduardo Valenciaren edizioa).
Euskal Editoreen Elkarte, 1987.

Klasikoen Gordailuan:
<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/B/BarbierXokoan.htm>

SUPAZTER XOKOAN

Jean Barbier

Klasikoen Gordailuak egindako lanak oro dominio publikokoak dira, eta, Jabetze Intelektualaren Legearen arabera jatorrizko idazlanak bestelako eskubiderik ez baleuka, nahi bezala erreproduzi daitezke.

AINTZIN SOLASA

Eskual-Herria, Eskualdunak hainitz aiphatuak dira aspaldi huntan; soberaxko behar bada, edo bederen, guk nahi ez bezala.

Eskualdunak, bethi, ongi ethorri egin dio arrotzari, arrotz hura bere lerroño hartan eta behar den neurriaz barnago sartu gabe agertu zaiolarik.

Zorigaitzez, orai, arrotz horietarik asko sobera atrebituak ditugu.

Batzu heldu zauzku, Eskual-Herriaz osoki jabetu beharrez, Eskualdun lurra, pozika pozika iretsi beharrez, Eskualdunak bethi, ta urrunago, mendien oinetaraino beren aintzinean igorri beharrez. Itsas hegitik eta lehen ibar-zelaietaraino, hemen asiki, han klaska, sartzen ari zauzku, Aleman higuina tenore batez Frantzia-ipharrean bezala. Eskualdun laborari etxeak, bat bertzearen ondotik, intzire-karraska batean, lurrerat badoazi, oihanetako haitz handiak erroz gora doazin bezala. Eta, gure bethiko etxe xuri eta nasaien orde, non nahi altxatuak hor ditugu aderailuzko jauregi panpina batzu, behin bethikotz uzkaile alhor, landa eta elge maiteez burlatzen ari direla. Eta, orduan ikusten da, Eskual-Herrian behin ere oraino ikusi ez den gauza bat, nigar-egingarria: alhor hetan higatu Eskualdun umeak, ohilduak, badoazi, batzu, goseak ez hiltzeko mendietarat ihesi; bertzeak, hirietarat, lantegi batzuetan beren osasun ederraren xahutzerat, edo iguzkirik eta airerik gabeko etxe batzuetan, erdi-goserik bizitzerat eta... hiltzerat.

Satorrek landa bat bezala, jauregi horiek hartzen ari daukute Eskualdun aurkintza bat osoa, gero eta barnago aztaparka sartzen ari baitzauzku.

Eskualdun etxeko jaunak, Eskualdun lur gizenaren jabeak, ohart zaizkote sator-lan izigarriari! Edo, bertzenaz, bethitik Eskualdunik baidzen ikusi ez den tokietan, ez da arrotzik baizik ikusiko. Non diteke orduan Eskual-Herria, non Eskualdunak, arrotz heien guzien erdian?

Gogor egiozue Satorrari! Eta orhoit, zuhurra balinbaduzue, munduko diru-paper pullitenak zure etxe xuria, zure lur gizenak ez dituela sekulan balioko!

Urtheak joan, urtheak jin, —guhaurek ikusi berria dugu eta— mehatzen eta hiratzen dira paperak, ontzen eta gizentzen aldiz iguzkiari begira dauden ontasunak.

Bat egin beraz guzick, eta arrotz jalamanari erran, gure hurrek, orai hameka urthe, etsaiari bezala: «*On ne passe pas!*».

Gure lurrez, gure etxe maiteez jabetzea ez askiz, nahi izan dira gero bertze batzu jabetu... *guta*z, Eskualdun bez. Deputatu edo auz'aphez, politikero tzar, gure nausi eta buru nahi zuten, eta, zorigaitzez, nahi dute oraino, zonbeit herrietan.

Horiek deithuko ditugu, ez gehiago *Satorrak*, bainan bai *Arranoak*, gure adiskide Oxobik erran dioten bezala. Arrano horiek, aztaparez hartu nahi laizkigukete gure haurren arimak, gure gazteen bihotz garbiak, gure sinheste hazkarrak, Eskualdun ohitura guziak. Eskualdun makilak eskuan, oro bihurturen gitzaikote arranoeri. Eta —Oxobik ez dakiena behar bada, Ahunxkiko mendietan behin baino gehiagotan gure begiz ikusi duguna— orhoit bethi, ahari *hilari* baizik ez diola arranoak begirik, edekitzen sekulan. Ez gira hilak oraino Eskualdunak, eta beraz, kontu, arranoak!

*Zuer buruz, Jaunak emanak
Baitugu aztapar onak!*

Adixkide? Bai. Bainan, *Nausi* arrotzak?... Ez! Arrotzez batere behartu gabe, gurez gure, gizonik aski badugu Eskual-Herrian.

Aiphatu behar othe ditugu gero bertze arrotz batzu, kapelu bat buruan emanik, ezpartin xuriak aldiz zango txar batzuetan, Eskualdunak zinez direla iduritzen baitzaiote, eskualdun makila bat eskuetan zeren duten firurikatzen? Hirri egitea ginduke honetaz guzietaz, gure hurrek, gure gazteek horietarik zonbeiti ikusi eta ikasi behar ez baliote asko molde hits, asko ahapaldi tzar, ergelkeria sobera!

Zer egin horieri buruz? Ahal den guzi guzia. Gutartean ere badire, zonbeit aldiz, eskualdun arnegatuak. Zer egiten ere baitugu eta horieri buruz, hura bera egin aiphatu arrotzekin. Begira hetarik pozoin-belharretarik bezala. Erromano eta bertze, batere heien kutsurik hartu gabe, oro iragaiterat utzi ditugun bezala lehenagoko mendeetan, utz iragaitera

oraiko kabaleria hoi, bertze norapeit —agian— joan diteken artean. Eta, hortako, *Eskualdun egon bethi, bethi eta gebiago Eskualdun!*

Eta zerk egiten du Eskualduna zinezko Eskualdun? *Elizak, Etxeak, Hil-Herriak, Mintzairak*. Horietan datza Eskualdun arima guzia.

Begira... Elizan, Etxean, Hil-Herrietan hartu guzia: sinheste, errespetu, Jainkoaren beldur eta amodio. Horietarik deusik ez erain sekulan arrotzaren aintzinean eta haren beldurrez.

Bainan, begira oroz gainetik gure *mintzaira*, Eskuara; eta Eskuarak gu gaitu begiraturen, pareta hazkarrenak soldadoa egiten duen baino ere hobeki.

Orotan bekaizti dire gure Eskuara ederraz. Eskuara murdukatu nahiz, hirri-egingarri ere ari zauzku arrotzak. Eskualdunak bakarrik othe dira bada mintzaira hortaz ahalketuko? Ahalkea bai, bainan ahalkea Eskualdun horietarik zonbeiti, zeren duten beren ama itsuski hola ukatzen!

Frantsesek Frantsesa bezala, —zorigaitzez— nahiz ez duten Eskualdunek Eskuara eskolan ikasten, bazindakite ongi, Eskualdun laborari maiteak, zein hunkigarri, zein eder, zein handi zaizten, *eskuaraz* mintzo zaiztelarik! Zein ederki derabilkazuen eskuara hoi, zeren den zuen mintzaira, sortzetik zuen odolean duzuen hura!

Bazindakite, hala hala, zoin herrebeski ari diren zuen haurretarik zonbeit, bereziki neskatxa batzu, urthe pare bat edo gehiago hirian egonik, herrirat ethorri eta, *frantsesez* —beren ustez— hasten zauzularik! Zer *frantsesa*, heiena! Ez frantses, ez kaskoin, ez portuges! Nik ez dakit nongo mintza-moldea duten hura... Ez bethi Frantziakoa!

Halako panpina bat ethorri zitzautan egun batez, bere *espos-mezari* buruz behar ziren zer guzien xuxentzera. Han nuen beraz nere panpina, paparoa zabalik, berrogoi'ta hamar liberako galtzerdi-sedak zangoetan, Afrikako moro-beltx baten soin txarra belhaunetaraino heltzen ez zitzaiola, besoak sorbaldetarik beheraxago doi doia kukutuak. Boketalsera edo baxera garbitzera zoakela erranen zuen gure Amaxo zenak, Jainkoak bere lorian duela!...

Eta, nere panpinari ahal nuen bezala behatzen nioen aldi guzian, ez nezaken burutik igor, haren ama xahar maiteari, bezperan oraino, bizkarran ikusia niola errege Salomonen denborako soin bat ferdea, bainan ferdea, muskerra!... Haren beraren aitari aldiz, galtza batzu, asko landetako mamu edo marika batzuek ez baitzuzketen nahiko bele-fiken iziarzateko ere.

Eta futxo, Frantsesez baizik ez ari nere panpina!

—Mézié le Curé, je viens pour marier.
 —Ederki; zerbeit holako aditua ere nintzen.
 —Oui, je voudrié pour le vint et deuss de mois d'Abril.
 —Ontsa da. Zuk nahi bezala eginen dugu.
 Eta, briepola, nere jakitate guziarekin, nik hura ezin eskuaralat eroraraz!
 —Je vous erremercie bien, Mézié le Curé.
 —Eta zerika duzu zure jauna, zer lanetan ari da?
 —Oh! il a une très bonne emplacement. Il est *gardabil*.
 Soberakina soberakina da, ez dea hala? Hirria ezin gehiago atxikiz, ezpainak mehe mehea, erran nion beraz:
 —Oh! haurra, zure *frantses zerratu* hoi ezin dezaket urrunago segi. Eskuara baitakit hobekiago, emazu othoi eskuaraz, ene gatik...
 Gorritu zen pixka bat, eta nonbeit han eskuaraz bururatu gintuen gure solasak...
 Soldado banuen, orai duela bultatto bat, nere muthil-gazte bat ona, prestua, bainan frantses tuntik ez zakiena. Hazpandar lagun bati eginarazten ziozkan bere letrak oro, eta ederkixko oraino, sinhesten ahal nauzue.
 Noizetik noizera, diru zerbeit igortzen ere nion, gogo onez. Huna egun batez nere Eskualdun gaizoaren ganik izan nituen lerroak, hitzez hitz hemen emanak:
 «Meusier lé Curé, jé rezu lé menda, et jé vou merz bien. Mé, aparti ce joure, jé voudré qé vous écririé en francé oblié basq. Jé mé port tré bien. Adié».
 Egun hartarik harat, ene soldado gaixoak ez du ez dirurik, ez letrarik izan bere Senpertar adixkidearen ganik. Eta, erran behar balinbadut, etzen ene diruaren beharretan ere, baitezpada...
 Eskuaraz mintza gaiten! Gauden Eskualdun! Etxean lehena ez othe da hobe, ezen ez eta auzoan azkena?
 Laphurtarrez eta bardin Baxenabartarrez, huna beraz liburu bat, dena Eskuaraz. Behin bederen, hainbertze frantses hosto xuriren erdian!
 Eskual-Herriarentzat, Eskualdunentzat dudan amodio guziaz bethe dut bururen-buru. Dohala gora, dohala barna, eta eskuratuko duten guzieri, agian oraino gehiago, maitharaziko diozkate Eskuara, Eskual-Herria eta Eskualdunak!

J. BARBIER

ZIKIRO AZPIA

(Lehenagoko kondaira)

Aspaldiko adixkideak ziren herri hartako Jaun Erretora eta Jaun Errienta.

Erretor bat! Nehun guti baitzen halakorik. Ona, Itsasuko gereziak eta Kanboko bixkotzak bezenbat, edo Ezpeletako haxua eta Senpereko makallaua bezenbat ere. Bihotza ahurrean eta moltsa xilo xilo xilo. Hots, eliza gizona osoki, eta gizon *gaitza!* Nola ziteken bertzela? Bi berga oihal, edo hurbil, behar zituen eta, zangoetarik lephora, guziaren estaltzeko. Boza zuen bakarrik hala hulakoa; ez, nahi baduzue, makurra ere, bainan, hola, pitta bat... oxkeduna.

Jaun Errientak, oh! harek! bazuen boz bat pullita, leguna, sutik athera kruxpetak bezen beroa, Makeako ezti goxoena bezen ezti, batre zerra-oxkerik gabekoa. Bainan, gero, deus guti zuen onik gure Jaun Errientak. Alafede ez zela Senpereko makallaua, Ezpeletako haxua, Kanboko bixkotzak edo Itsasuko gereziak bezen ona! Ahurra zuen harek bihotzean, eta Bilbil *Errienta* deithua zuten herrian. Hots, gizon ttiki ttikia osoki, berga bat oihalek estaltzen zuen gizona.

Erran gabe doa, elizako *xantre* zela Bil-bil Errienta. Loria zen haren entzutea, bai igandetan, bai ehortz-egunetan.

Haren dolamen pullita herriko etxek'andre zabalño bat ehortzen zelarik! Oi, orduan ofizio edo elizkizun luzea, hunkigarria zinez!

Bere boza bezen xuria eta leguna ere zelakotz, igande gehienetan, bazkariz gomit zen gure Bil-bil, Jaun Erretoraren etxera. Eta, bezperan edo biharamunean berak barur egin edo eginen bazuen ere, Jaun Erretorak bazkari ontto bat emaiten zion aintzinera, herriko arno goxoenarekin, xikorerik gabeko kafeñoarekin. Ondokoak eta oro, hots!

Herriko etxean *segretario* zelakotz, begi-gorri multxo baten gainera, frango puska biltzen zuen Bil-bil Errientak: dela oilo, oilasko, ahate eta pekada moko luze. Bainan sekulan ez zitzaion gogoratuko, bere etxera, ordainez, noizetik eta noizera ekarraraz zezakela Jaun Erretor gaizoa.

Eta, egia erraiteko, hain ona ere zen Apez maitea! Ez deus bat aski, hurrek bezala, oro ongi kausitzeko. Bi ahamenen artean, edo baso arnoa hustean, *Amen* erran zezola Errient jaramanak, eta bazkaria aski pagatua zen bethi, eta, Elizan hain maiz kantatzen ere zuelakotz, delako *Amen*

hori ongixko ikasia zuen gure Jaun Errientak. Musean partida bat gero, eta... bertze Igandeak arte.

Eta zinez erranen zinduten, gauzek holaxet iraun behar zutela bethi eta bethi. Debru bat eta erdi! Behialako pegarra ere hautsi omen zen, bethi ithurrira joanez! Beraz, debrua aiphatu baitut, debru bat eman zen trebes gure bi adixkideen artean, eta, ilhaundu, suntsitu ziren adixkidantzak orol...

Hor, bi jaun andien arteko *bozkatze* batzu hurbilduxeak izanez, ainixkoren gogo-bihotzak sumindu ziren, eta herri osoak azpikoz goiti eman.

Gure Jaun Erretorak, hala ere egin behar zuelakotz, ezti ezti eta gehiagokorik gabe, galdegin zioten herriko gizoneri, beren eginbidea uxen bethe zezaten eta girixtinoki.

Erran bazuen erran, handik astea gabe jakinarazten zion Baionako Suprefet Jaun zilarrezatuak, paga khendua zitzaiola, zeren «*Errepublika arthiki beharrez mintzatu zen!*».

—Arthiki... Errepublika? To! arthik errea duk horien Errepublika, phedeiku batez nik hola arthikitzekoa balinbada!...

Eta irri baizik ez zuen egin lehenik Jaun Erretorak, Jainkoak, Aphezpikuak eta barneak laguntzen zutelakotz bere nahigabea.

Bainan, gero, ahapetikako solasño batzu heltzen zaizko beharrieta. Orhoitzen da, phedeiku *lazgarria* bururatu zenean, Jaun Errientak, aintzineko igandean, ithoka, bi jauziz, bi ahapaldiz eman zuela *Credo* guzia, bururen buru, zintzur idor idor batean. Eta gero, bazkaitean, bertze aldietan baino biziki xuhurkiago erran zuela bere betiko *Amen* pullita! Hots, xoria aldaxka batetik bertzera bezala, elhe batetik bertzera, gogoeta batetik bertze gogoeta batetara, hor, eta duda-mudarik batre gabe, seguratzten da gure Jaun Erretora, *Bilbil Errienta duela salatari biguina*, herri guziak ja begietan duen salataria...

Sugerik nork egundaino hazi du bere etxean?... Jaun Errienta ez da gehiago xaramelan ari herriko elizan. Bizpahiru gizon gazte eman dira, han, kantorean, eta inharros aldi onik emaiten diote eliza xaharrari, Jainkoak egiten dituen igande guziez!

Jaun Errienta ez da gehiago herriko sekretario gixen; ordain bat eman diote, eta akabo pekada, ahate, oilo, oilaskoak!

Jaun Errienta ez da gehiago Jaun Erretoraren etxean gomit igandetan!... Pareta bat arte bizi baitira biak, etxerat heldu zaio aphezak bere kantari gazteekin jaten dituen aphairu onen usain mixteriozkoa.

Zer bazkari goxoak harek ere... lehen! Ah! ixilik egon balitz bederen! Oh! aldi bakhar bakhar batez baizik ezpaliz ere, ez duela jastatuko lehenagoko erraki goxoetarik!...

Eta ezpainak milikatuz, igande eguerdi batez, bere baratzean harat hunat badabil Errient gaixoa, arima herratua iduri. Hiru hilabethe hartan ez du bertzerik egiten ahal, igande eguerdia ethorri den aldi guzian. Noiz arte pairatu behar othe du hoinen saminki?...

Eta hain uxen, Jaun Errientaren sabeleko kurrinka entzuna zuela erranen baitzinduten egiazki, bi baratzeen arteko paretaren gainetik agertzen da, luze luzea, bi begi zuri zabaldu handiekin, Jaun Erretoraren burua!

—Pst!... Eup!... *Jigot* ona, zikiro-azpi ona laket zautzu, Jaun Errienta?

Zikiro-azpia laket, Jaun Errientari? Lehenago jan dituen guziez orhoitua, begiak sukar batean, bi urhats egiten ditu gizon gaixoak. Hiru hilabethe hetako barurak oro ahantzirik, Jaun Erretoraren besarkatzera doa oraikotik:

—Laket? Zikiro-azpi ona?...

—Bai, laket zautzu zikiro azpi ona, bainan, hor, zinez eta egiazki ona? Ahotik ezin utzi zikiro-azpia?

—Oh! ba, Jauna!...

—*Bezperatik beretik, baratxuri gordinez ongi xixta zazu beraz, Jaun Errienta!*...

Eta irri maltzur batekin, itzultzen da hortan Jaun Erretora... bere bazkaltiarren gana.

Ezin gehiago ihardok zezaken gure Jaun Errient dohakabeak. Hiltzea ere hobe zuen miletan, hola bethi errabia gorrian bizitzea baino...

Harat norapeit, Biarnorat joaitea galdatu zuen handik laster, eta aditua naiz, baratxuri guti, arras guti aski duela gure Errientak, Jaun Erretor berriak janarazten diozkan zikiro-azpientzat.

LARRONDO GUARDAREN KURUTZEA

Ez dakit *Larrondo guarda* ezagutu duzuenez lehenago.

Nik bethi bai...

Zer aintzinekoa!

Ez batere gizon gaixtoa, nahi baduzue, bainan ezin gehiago bitxia eta jostakina. Irriz ase baten egin-arazteko, lehen lehena bethi.

Hari gogoratzen ez zitzaionik ez zen. Zenbat ixtorio ez nazkike gure Larrondori gerthatuak, batzu bertzeak baino pollitagoak!

Beraz, *Misionea* zuten herrian. Jaun misionestak, arrats guziez, izerdi uharretan ari ziren, egirik sarkorrenak erainez ahotaraka. Egun oroz, trumilka bazoan jendea elizarat. Zerbitzuko ez zen guziez, Larrondo guarda ere han zen, bethi xuxen, beharriak ernerik. Eta egia erran behar balinbanu, ez ahal zen herrian bertze bat, hura bezala *zunk* misionestari beha zagonik! *Soubelet* Aita on eta khartsua bera ohartua zen eta!

Igande goiz batez, meza nausian, ederkixko mintzatu zen phedeikaria, *gutarik bakotxak garreiatu behar duen kurutzeari*; gure Salbatzaileak bere kurutze dorphea guregatik bihotz onez jasan duen bezala, guk ere, jasan nola behar dugun, zenbat nahi dorphea izanikan ere, Jainkoak igortzen daukun kurutzea.

Solas horri datxikola —gaitza baitzen ere mintzatzalea— bortz egia jali zituen phedeikariak, eta sistako onik eman, eskuin eta ezker, harroaldi baten beharretan zitezkeneri.

Hots, jende guzia xoraturik zaukan egiazki.

Gure Larrondo, irri maltzur bat gehiago ezin atxikiz, *kur-kur-kur* horxtet ez da hasten betbetan! Aldeko lagunak hari beha, eta elgarri galdeka:

—Behazue Larrondori; orai ere, zer othe duke gogoan?

—Jainkoak daki! Bere hetarik bat, batre dudarik gabe...

Meza ondoan, Larrondo guarda brasta brasta bazoan etxera bertze aldietan ere baino zaluago, elheketa bidean nehoreki trikatu gabe, ontsa handi baitzen!

Gaxina, Larrondoren andrea, zopako agien egitera zoan supazter xokoan, bera goiz mezan izanik.

—*Gaxina*, haugia!

—Nora? Zertara?

—Berehala jakinen dun; haugi!

Etxe aintzinerako badoatzi beraz senhar-emazteak.

—Haugi, igan hakiat bizkarrera, ixtaklok, konkolotx!

—Konkolotx! Konkolotx igan... Bainan, gizona, erhotu zirhea bada?

—Hots, elhe alfer guti! Laster, konkolotx!

—Konkolotx! Ai, ei, ai, ei!... Burutik joan zaut ene senharr!

Ez bide baitzen elhe gose, Larrondok, *brau*, hartu eta bizkarrean emaiten du Gaxina...

Gaxina hipaka nigarrez ari zen; bainan bardinera zoan nigarrik ez eginikan ere. Deskantsurik handiengan, eta kontrabandan hartu zahagi bat eremaiten balu bezal bezala, sorbalden gainean bazeraman Larrondok bere andrea, elizako bidean harat.

Hain xuxen, bide hartarik heldu hek ere, buruz buru egiten du... jaun erretorarekin eta haren bi misionestekin, goiz guzia elizan iraganik, goseak hamikatuak, bazkaterat zoazila...

Harrituak gelditzen dire hiru aphezak, Larrondori beha, Gaxinari beha, elgarri beha:

—Zer duzu josteta hau?

Gaxina bethi nigarrez, ahalgeak urtua, ixilik egon ala mintza, zer egin ez zakiela, begitartea bi eskuen artean gordatua, han zuten orai, aintzinean, guarda ihiziaren sorbalden gainean. Garizuma izan ez balitz eta Misionea, Ihauteriko *Basa-Andere Zigantea* erranen zinuten, zinez eta minez.

—Jesus Jainko maitea!... zer ari zira hola, Larrondo? Zer ditutzu burla horiek? Hean lurrerat emaiten duzula berehala emazte gaixo hori!

—Zer burla eta murla? Ez dut bada zuk galdatzen duzuna eginen.

—Gizona! Jendeek zer erran ere...

—Erran bezate nahi dutena!

—Hots, Larrondo!...

—Zer derasazu, jaun erretora?... Ala, elizatik kanpo eta eliza banean bi gisetara mintzo zirezte aphez horiek? Ez dea hau, zure eskuineko jaun horrek goiz huntan berean erranaren bethetzea?

—Ene erranaren bethetzea?... Badakizu ongi zer erraiten duzun?

—Ba jauna, eta arras ongi oraino.

—Nik erran dautzuala, zuri egun goizean, zure emaztea bizkarrean hola erabiltzeko?... Baduzu burutik?

—Ez jauna, batere! Ez othe zira orhoit, meza nausiko phedeikuan nola erran daukuzun: airoski eta bihotz onez behar dugula bakotxak gure kurutzea garreiatu?

—Eta zer da gero?

—Da gero, jauna, hemen orai ikusten duzuen... Ene kurutzea Gaxina da. Nik ez dut mundu huntan Gaxina baino jasan-gaitzagorik, eta hortakotzat deramat orai Gaxina, bizkarrean... Behin bederen zuk erranak egiten ditugula! Ez zautzu, jaun misionesta?... Herriko gizon guziet, Larrondo guardak bezala sinhetsi bazinituzte, elizatik etxerako bide guzia kurutzez hartua zinukete, jaunak, Gaxina bezalako kurutzez hartua...

Gehiagokorik ez entzuteko, aphezak bazoazin orai bixi bixia, kasik lasterka, beren irria ezin atxikiz lanik aski bazutela. Bethi airean, konkolotx, emazte gaixoak ez zakien gehiago nun eta nola gorda bere burua!

Larrondo karkaraka irriz ari zen, uriatzeko heinean...

Hamabortz egunez ez zion Gaxinak Larrondori solasik eman.

Eta gero... berriz hasi zen eta ez gelditu hil arte.

ANPALLATZERAT... MARTIN?

Nor othe zen hobendun, ait'amek ez balinbazakoten liburuetan eta kazetetan irakurtzen erakutsi? Noren hoben othe zen, *Paxkal* plaza-biltzale debuz egin harek, zer nahi gezur balinbazazkon sinhetsarazten? Gezur horiek iresten zituen, hala da, mazapen puska batzu bezala. Bainan hala hala, inguru hetako zazpi herrietan ez zen golde-nabarra harek bezain xuxen eta barna erabiliko zuenik. Kabalakina ere zen lehen lehena. Bainan, Paxkal figura harek burua azpiz goiti ezartzen zakon, bere maltzurkeriekin.

Goiz batez, *Martin* athera zen karrikara, pinpirinan aldatua. Banpa, banpa bazoan bidetari behera, bere alimaleko zapata itzedunak oinetan. Esposeko jauntziak emanak zituen: pezako jaka, pezako galtzak, barneko motxa dena titta gorri eta pherde. Gerriko zintak egiten ziozkan hiru inguru segurik, gorri gorria, girgillieriak sahetsetik dilindan. Gerrikoaren azpian, aintzinetik, gaitzeko botoin bat, ezpel xuri xuriz egina, erdiko sakela handiaren hesteko. Athorra xuria, hamabi plegu xeherekin, ithotzeko heinean beharrietaraino heltzen zitzaiona. Buru kaskoan, bonet edo kapelu beltz bat, onjo zabala iduri, ile kozkor batzuen gainean.

Banpa banpa bazoan beraz Martin, karrikari behera. Bazterrerat behatu balu, zerbaitez jelostuko zen behar bada. Bainan, athorra-lephoaren erdian egoiteak ere lanik aski emaiten zakon, eta ez zuen Paxkal bere adixkidearen irri maltzurrik ikusi.

Joan, joan, azkenean heltzen da *Muziu Fort* zenaren etxe aintzinerat.

—Helal... Badaa nehor?...

—Aintzina, aintzina!... To, Martin! Hemengo aldi? Jar zaite, othoi! Aspaldi huntan ez zintudan ikusi. Zer berri da hor gaindi?

—Ba, jauna, berri on guti. Ezin bizia, ori! Ogi guti sartu da; artoa ere xuhur, eta mahatsak osoki huts egin dauku, hormarekin lehenik eta gero idortearrekin... Zonbait zonbait gogoeta egina naiz gau hautan guzietan; eta hots, ororen buruan, deliberatu dut, *Paxkal* plaza-biltzalearen erranari behar niela behatu.

—Ah!... Eta zer dio Paxkal plaza-biltzaleak, Martin?

—Bo! ori, jauna, aithortuko dautzut, Paxkalek ez dauzkidala xehetasunak oro nik nahi bezain garbiki eman. Zer bait murruskatu daut han, erranez: Lau mila libera emanen zinituela, bere burua *anpallatzerat* utzi nahiko zuenari...

Muziu Fort zena, begiak zabal zabala, ahoa oraino zabalago, irria nausiturik, harritua, beha zagon Martin gaizoari.

—*Anpallatzerat*, Martin?...

—Ba, jauna, *anpallatzerat*. Badakit zerbait minxka pairatzen dela, *anpallatzerat*. Baina, futxo, lau mila libera ere ez dira artho-pean atzemaiten, eta, engoitik orai, hasian hasi, deliberatuz geroz, baliatu nahi nuke...

Soberakina soberakina da, ez dea hala? Muziu Fort karkailaz ari zen beraz, Martinen sudurrari hurbil hurbila, Martin gaizoari sorbaldak inharosten ziozkala.

—Bainan, Martin, othe dakizu ontsa, zer den *anpallatzerat*?

—Xuxen, ez, jauna. Erran dautzut ostixoan, Paxkalek zerbait murruskatu baizik ez zautala. Erran daut bakarrik, *anpallatzerat* hauta nintzala, hortako behar diren guziak baditudala, eta ez zela ni baino hoberik atzemanen ingurune hautan guzietan...

—O, Martin, Martin, barkhatu irria eskapatzen bazaut, bainan, Paxkal demonio harek ederki enganatu zaitu, eta lephoraino gero! Nahi duzu jakin *anpallatzerat* zer den? *Anpallatzerat* da: Norbaiti larrua edeki eta, larru hura lastoz bethetzea, leher egiteko heinean, Ihauterian Zantantzar edo Karnabal bezal bezala... Martin, behar othe zaitut *anpallatu*, Uharte Ibarnegaraiko arrano alegia bizi hek bezala?... Nahi duzu?...

Martin, zuri zuria egina, begiak zorrotz, brau xutitzen da. Muziu Fort zenari agur bat egin ere gabe, bazoan orai kanporat, firrindilaka: «Brien bisaia!... Brien ariña!».

Iphar haizea bezala iragan zuen Espainiako karrrika.

Paxkal hatzeman balu orduan, akhabo zen Paxkal!

Bainan, beharrik, Paxkalek lekuak hustu zituen zombait egunez...

EGUERRIKO KONDAIRA

Eguerri bezpera zen. Bizpahiru ahutara gaztena goxoki janik supazterean, sagar-arno bat hauta lorietan hurrupaturik, ganberako leihoan emana, izarrerri beha nindagon. Iduri zitzautan izar heieri behera jausten ikusi behar nuela Jesus, eta, Jainkoak emanik, boz bat baitut frango polli-ta, hor, ohartu ere gabe, ez naiz hasten *Atzar gaiteren* xaramelatzen?

Atzar gaiten, atzar lotarik

Gau huntan da Jesus sortzen,

Amodioak garhaiturik

Gure gatik da ethortzen.

Bainan, bet-betan, oharturik haize meheño bat firurikan heldu zautala ipharretik, beldurrez eta hotzak iragan, banoa ohe gainera, neure soinekoekin hala hala, lo kuluxkaño bat eginen dudalakoan, gau-erdiko meza aintzinean.

Atzar gaiteren azken azken hitza emaiten ari nintzalarik, exti, extia, ezpainak luxatuz, ttunpez lokartzen naiz, eta berehala, horra non egiten dudan amets bat, bainan amets bat!...

Beraz, Jainkoak, igorria zautan *zerurateko galdea*, nik batre uste ez nuelarik. Nere girixtino eginbideak oro betherik, azta gaixto guziak aphezaren eskuatarat arthikirik, horra abiatzen naizela Parabisurat buruz. Urhats zombait egin orduko, gelditzen naiz zankez, eta gero, laster batez itzultzen nere ganberalat!... Gain hartan zer gertha ere, alfotxetan ezartzen ditut ez dakit zenbat urthe hetan egin ziren *Gure Herriaren* ager-aldi guziak, eta anda izarrerri buruz.

Berehala ohartzen naiz erreposkiago noala, *Gure Herria* demontre harek nik uste baino gehiago aztatzen zuelakotz alfotxetan. Bainan, hartuko dut behar den astia, eta hola bederen bihotza arinik banoa, hedoietan harat. Nork daki zertaz behar ditaken gaintto hetan?

Joan, joan, bethi joan, banindoan beraz, alfotxak bizkarrean, Larresoroko *Killo* gaizoak egin makila pollit bat eskuan, izar batetik bertzera brix, jauzika. Jesus, Jesus, ez nuen sekulan erranen hainbertze izar bazitekela zeruan!... Garaziko mendietarik lehenago ikusten nintuenak deusik ez ziren oraikeen aldean!

Bethi banindoa bizkitartean, eta ja, *Art-Izarraren* ondotik, *Hiru Erregeak* jauzian iraganak nituen. Sekulako bide ba othe nuen? Azkenean, *Oilo-Koloka* nere giblean utzirik bere xitoekin, batto lehertu ere gabe, izar-erhautsez estalia, izerdiz pelatua banindoa, noiz eta ere, han, nere aintzinean ikusten baitut... *Parabisua*...

Hatsak eta guziak joanik, bihotza kasik gelditzeko heinean, harritzen naiz hantxet. Jesus, Jainko maitea! Hura zen, hura, ikustekoa! Dena urhe, dena zilhar, dena disdira! Belhaunak dal dal dal ikharatzen zitzauzkitan, ederraren ederrez. Ez zen ez halako aphez-etxerik edo jaun handien jauregirik, ez eta ere elizarik!... Jesus, Jesus!...

Hainbertzenarekin, Parabisuko athe urhezkoaren aintzinean jarria, ikusten dut gizon bat, bizar alimaleko batekin: Jon Doni Petri, zeruko gakoan argitzen ari. Bazuen zer egin! alabainan, erdoilak osoki janak zauzkan.

Krisk, krask, nere zapeta handiekin harrabots puska bat egiten dut, Parabisuko bide xoragarrian. Jon Doni Petrik burua altxatzen du, bere lanaren artetik, eta halako hirri batean hasten da berehala:

—To, to! Norbait heldu zaikuk egun zerurat! baduk mira!... Ho, adixkidea, norat zoazi zure ustez?

—Bainan... zerurat, o Jon Doni Petri!

—Zerurat?... Baduk hoberik! Aspaldixkoan bertze biderik hartzen duzue gizonak! Orizu, behozute ene gakoeri... Gorri gorriak erdoilak janak!... Eta barkhamendurekin, nondik heldu zira?

—Frantziatik.

—Frantziatik!... Hau ona diaguk! Berrogoi urthe huntan, Frantses gutti, gutti, hunarat! Lehenago bai, trumilka. Bainan orai, emazte bakar batzu, doi doial!... Eta nola deitzen zinen munduan, ez baniz ausartegi?

—*Haurmaite*...

—*Haurmaite!* Bainan orduan, *Eskualduna* zira, eta ezagutzen zaitut segurki! *Haurmaite!* Gizagaixoa! Ez zinen baitezpada gaixto gaixto heterik! Bainan, itzal ttipitto zombait, berehala zeruan sartzeko! Behin edo bertze gerthatu ere zautzu, arratsean erran baituzu goizeko othoitz, eta goizean arratsekoa. Kasu eman bazinu gehixago!... Eta, zer deramazu, hor, alfotoxa gorri handi horietan?

—*Gure Herria* ilabetkaria, ilabetkari horrentzat moldatu ditudan lan purruxkak!...

Jon Doni Petri xutitua zen, orai, eta nere gana hurbildurik, gogo onez besarkatzen nau han, bainan han, tinko tinkoa! Sainduaren bizar

handiak poxi bat min egiten zautan, egia erran. Bainan, halere... zer goxoa eta zer loria!...

—Hi haiza, *Haurmaite*, *Gure Herriaren* egileetarik bat? Kazeta moldatzaile gehienek ez die ene bizarreko ile bat balio; bainan *Gure Herriaren* balinbahintzan, bertzerik duk. Biba hi, *Haurmaite!* Hemen guziek irakurtzen diaguk *Gure Herria*. Jesus Haurrak eta Ama Birjinak ere, noiz edo noiz, behako bat emaiten diotek. Eta zeruan diren Eskualdunek! Harrapaka baderamaie. Ilabete guziez, aingeru Gabrielekek beren *Gure Herria* noiz ekarriko dioten, ezin igurikatuz diaudek. Haugi, *Haurmaite*, haugi!

Hiaurek behin baino gehiagotan erran dukan bezala, ez duk ez hori hire lanik txarrena. Eskuara gabe, *Eskualduna* ez duk, errexki bederen, *fededuna*. Eskuara galtzera zioian beharbada. Galtzerat utzi nahi ez zutenak lagundu ditutzue... Haugi zerurat, haugi! Segur, merezitua dukala! Ikusiko duk, San Frantsesek, San Inazio, Jon Doni Maiorgak, Mikel Garikoitz Ibarrekoak eta bertzeek beltzuri handirik egin dauetenez. Xilintxa hau jo eta, hunarat ekarraraziko ditiat oro berehala...

Bilinbi-balanba, binbili-banbala, abiatzen da xilintxa, eta... hor... izerdi uharretan... iratzartzen naiz... Jesus!... Non othe naiz? Ustez zeruan, eta ez nintzen ilhargian ere, bainan bai lur-gainean, nere ganberan, oraino hazkar eta erdi-gazte... *Eliza-dorreko ezkeilak iratzarrarazia ninduen*, oren bat gau erdiko mezara!...

Gogoa ilhun, jarri nintzan nere ohearen gainean. Eta, hala, hala, hain goxo zen Jon Doni Petriren bihotzari kontra, bizar handi harek sistatzen ninduela!... Eta amets bat baizik ez zela!...

Bainan gero, begiak berriz ixtant bat hetsi ondoan, zeru eder hura agian oraino ikusiko nuelakoan, ohe gainetik jauzian xutiturik, belhaunikatu nintzan, othoitz hunen egiteko:

—Barkatu, Jon Doni Petri handia, nere ametsak zerbaitetan huts egin badautzu; amets bat baizik ez zen. Bainan omen baitire *zerbait erran nahi duten ametsak*, gaurkoaren ondotik iduritzen zaut, gure lana ona zautzula. *Gure Herriari* uztartzeko naiz beraz berriz ere, eta... Jainko Jaunak nahi dukeen bezenbat luze... edo labur.

Eta, hortan, gau-erdiko mezarat joan nintzen berehala, halako loria bat bihotzean!...

KAUSERAK EDO KRUXPETAK

JOAN-EDER: Eskualdun Etxek'Andere Bat.

MARIE: Joan-Ederren Alaba.

MARGAITA

JOSEPA

LUIXA

ANNA: Eskualdun Pidaiant batzu.

MARIANNA

ATXO BAT

TREN BURUZAGI BAT

ANGLES ANDRE BAT

LEHEN ZATHIA

JOAN-EDER, MARIE. Eskualdun Sukalde batean.

MARIEK: Hots, ama higi zaite! Ez da ez gero treina zure beha goait egonen, Donianen. Sei orenak joak dire jada, eta ez dugu denbora galtzekorik!

JOAN-EDERREK: (*Eskuineko ganbera batetarik:*) Heldu naiz, heldu, haurra; bazkina hunen sartzeak emaiten baitazkit lanak! Alo! hots, helduko naiz oraikotik. Ene puxka hoik bilduko dazkiadatu othoi, deusik ahantzi gabe.

MARIEK: Bai, ama, bai! bainan ernu zaite, othoi. Zure kafeñoa harturik, zure puskak oro bildurik, ez duzu xorieri airera beha egon beharko, bide hortan! (*Kikera baten bethe kafe moldatzen du bere amarentzat.*)

JOAN-EDERREK: (*Bere buruaren aphaizzen ari agertzen da, krinolinak bezen handiko zaiu batekin, gaitza, izigarria.*) Xorieri beha? Izanen dut bertze egitekorik! Ez naiz batre trenpuan, bertzalde! Lorik ez dut egin batere, gau huntan. Ohean ez nindagoken. Jo eskuin, jo

ezker, nihun ez onik! Alta kukusoak harrotuxeak nituen, lastaira azpiz goiti emanik goizean!

MARIEK: Eta zuk, baitezpada, Baionarat joan behar, ama?

JOAN-EDERREK: Zer nahi duzu, haurra! Lau urthetarik baizik ez naiz joan hiri kapitalera, eta asko puxkila baitut erosi beharrak!

MARIEK: Ongi, ongi, ama! Bainan, badakizu ez zarela arin arin hetarik, aspaldittoa. Salda ona egiten da bethitik gure etxean, ama gaixoa!

JOAN-EDERREK: Bai, bai, erradazu zuk ere, Gaxuxa Biperak orori oiuhuka dioena, seietan hogoi kilo aztaren jabe egina naizela, eta etxeko gupela ederrenaren ustaiak leherraraziko ditudala zartez, heien barnean sartzea bezen xuxen!

MARIEK: Ez, ama, ez, ez naiz ni Gaxuxa Bipera, bainan, halako beldur batek hartzen nau, zure itxurari behatu eta! Errex baita holako azta baten Baionarat pirripitate!

JOAN-EDERREK: Hortarik nuen, haurra, nik ere nere kexua, gau huntan...

MARIEK: Ez doa niri, ama, zuri zer egin erraitea, bainan, iduri zaut, behar beharrez baizik ez zindukela mugitu behar, hementik harat.

JOAN-EDERREK: Bai, ori, engoitik hola da, Marie, eta Jainkoak lagunduko ere ahal nau. Ongi zeinaturik baizen ez naiz atheratzen sekulan etxetik.

MARIEK: (*Erdi birriz:*) Bai, ama, guk gure burua surat arthik, eta Jainkoak athera gaitzala gero sutik... Ori, ama, kafeño hau edazu bero beroa, on eginen dautzu, eta bihotza pixtuko ere dautzu bideari lotzeko.

JOAN-EDERREK: (*Edaten ari dela:*) Errazu, haurra, treinari sua bezala izanzen zaiola kafeño hau ene kargari. Ah! egungo haurrak!

MARIEK: Jainkoak begira nezala sekulan nere amaz trufatzetik. *Maitex* erran dauzkitzut, ama, erran ditudanak oro.

JOAN-EDERREK: Badakit, haurra, eta ez naiz batre hasarre gelditzen. (*Xutiturik, eta bere puska hartzzen dituela.*)

MARIEK: Hartu ditutzu oro, ama? Paisola, xakua, oilaxkoak?

JOAN-EDERREK: Bai haurra, oro. Hots, bihar arte, Marie, ongi artha zazu zure aita! Ez ahantz hala hala aziendaño horien, ez eta ere oiloño horien bazkatzea. Jaun Merari

nahi nioke oilasko pare bat ederra igorri, urtheberrietako. Jaun Erretorak ere izanen ditu, bainan berantxago, eta bere phedeikuetan ez bada arte huntan sobra sumintzen!... Hots! Jainkoak hunarat ekharri arte Marie.

Bere alaba besarkatzen du, eta badoa Jarako mendia bezain handi.

MARIEK: Bihar arte, ama, eta pidaia on! (*Amari behatzen dio kanporat, eta gero:*) Mokanesa hartua ahal duzu, balinbada, Ama?

JOAN-EDERREK: (*Kanpotik:*) Bai, haurra, bai; zaude deskantsu! Atx!... Harri handi bat lehertzer dut... Ez bainaiz hortxet zabal zabala erori!

MARIEK: Gaixo Ama! (*Berriz ere urrunera amari beba dagolarik, aintzineko oihal handia aghalduko dute.*)

BIGARREN ZATHIA

Donianeko Garan. Xixtuka ari dira jada... Xilintxa ere joa da. Treina abiatzera doa. Izerdi ubarretan, leher egina, puskak oro, beso-azpitiik alderdi guzietara eskapatzen zaizkola, bere billeta esku batean, moltsa bertzean, herrestan beldu da Joan-Eder... alimalea...

TREIN-BURUZAGIAK: En voiture! En voiture!

JOAN-EDERREK: (*Bagon batean, lehen jinean, sartu nahi da. Bainan debru bat! Indarka ari da, bazkina sartarazteko beinean, ezin sartu!*) Hauxe da ixtorioa! Eta futxo, ene gerruntze hunek ez nahi joan barnera! Eta jende hauk oro hirriz ari! (*Karkaraka ari zaizko oro.*)

TREIN-BURUZAGIAK: Allons! la grosse maman, montez-vous, ou montez-vous pas?

JOAN-EDERREK: Bai, bai, Jauna, sartuko zaut, sartuko. Ittant bat, othoi!... Bi mila sorgin! Duela lau urthe baino puska herziago ditutzue athe ozpina hauk!

MARGAITAK: (*Hirriz usteldua dagolarik:*) Hots, amatto, emadatzu puska hoik, eta zalu, zalua gero! (*Eta guziak hirriz, bet-bi'ta gehiago hirriz.*) Zure esku hoi, orai. Zato, Luixa, bertze eskua harrezozu! Eut!... Sartzen da, sartzen!... Eut!... ah!... bagirea?... Bagira, bagira, amatto!

JOAN-EDERREK: Ai! jende maiteak, Jainkoak esker duela! (*Jartzen da edo hobeki alkiaren gainera erortzen, begitartea sutan, mokanesaz xuka eta xuka.*) Uste ez banuen hortxet gelditzen nintzela! Hatsik ere ez nuen gehiago, izerdi uretan, ene soineko botoinen erdiak segurik saltoka joanak. (*Ithoka oro hirriz, nigarrak eta oro jauziak. Eta, gero:*)

JOSEPAK: Maiz bazabiltza burdin bidez, andre gaixoa?

JOAN-EDERREK: Maiz? Ez, ez. Lau urthetarik behin, doi doia. Kargaño hau duena etxean hobeki dagoke, ezen ez karrosetan. Beharrik nere burua arthatzen dut, hola kanporat noalarik...

LUIXAK: Arthatzen? Eta zer artha hartzen othe duzu, ez banaiz sobra atrebitua?

JOAN-EDERREK: Arthatzen bai! Bizpahirur egun aintzinetik, erdi barurik egoiten naiz. Orizue, ahamenik ez dut harturik, atzo eguerdiz geroz, kafe tirritta batez bertzerik.

ANNAK: Atzo eguerdiz geroz? Bainan, barkhamendurekin, non behar zira jautsi?

JOAN-EDERREK: Baionan.

ANNAK: Baionan? Jainko maitea! Haraxko da Baiona! Ez duzu iraunen haraino, gaixo emaztekoa! Ori, *kausera kruxpeta* batzu baititut hemen, bideko hartuak, gogo onez, kruxpetaño bat, andre?

JOAN-EDERREK: Ez, ez, milesker!

ANNAK: Emaztekoa, bigaño, bigaño bakarrik!

JOAN-EDERREK: Ez, ez, milesker!... Athe demuntre horiek ez balire hoin hertsia, bai!

LUIXAK: Kruxpeta arin da, andre. Eta bertzalde, hemendik Baionara, ehun kruxpeten *lixeritzeko* astia badukezu. Hots, bigaño bakarrik!

JOSEPAK: Kruxpetak ez ditu behar bada maite, Luixa.

JOAN-EDERREK: Ez maite? Kruxpetak?... Erhotua naiz eta.

MARIANNAK: Hots, emaztekoa, arno xuri xorta bat baitut hemen, bi erhitrebes arno xuri hortarik, eta kruxpeta guziak firurikan joanen zaizkitzu, deuseri ohartuko ere ez baitzaizko.

JOAN-EDERREK: Ah! Jainko maitea! amor eman behar othe dut bada? Kruxpetaño horiek hirriz ari zaizkit, oihal xuri horren erditik, hilak phiztuko dituen usain goxo bat igortzen dautatela!

MARGAITAK: Eta zer dio zure sabelño huts horrek?

JOAN-EDERREK: *Galtxagorri* bera zare, zu, anderea. Nere sabela kurrinkaz ari zaut: Hots, Joan-Eder, atzo eguerdiz geroz, kafe hurrupa batez bertzerik ez dinat harturik.

Bizpahiru kruxpeta, othoi, kruxpeta pullit hoitarik; bizpahiru, ez gehiago!

MARIANNAK: Hean, begiak hetsirik, lehenbizikoño hau zoin pulliki iretsiko duzun! (*Joan-Ederrek —azkenean— galdatu bezala egiten du, eta lehenbiziko kausera iresten.*)

JOAN-EDERREK: Zer kruxpetak! Gezur erran niro, sekulan holakorik jan dudala erran baneza.

LUIXAK: Hean bigarren bat, bide beraz?... ori, harri kixkola kisu-labeen baino gehiago ez da kruxpeta ezagun... Ori, gaixoa, ori, janezazu deskantsuz. Ez duzu bardin egun guzietz holakorik janen!

MARGAITAK: Eta Baionara behar oraino!...

TREIN-BURUZAGIAK: Cambo les Bains! Camo les Bains! Cinq minutes d'arrêt!

MARIANNAK: Hean, orai, ene arno xuriño huntarik hurrupa bat! (*Joan-Ederrek edaten du xirrixtan xabakotik.*)

JOAN-EDERREK: Arnoa eta kruxpetak, oro zuek bezen onak ditutzue, andere maiteak. Ahalketua ere nago zuen maina guzietz.

OROK: (*Hirriz:*) Ez da zeren, ez da zeren!

ATXOAK: (*Bere xokotik:*) Holako bazkariak ez othe du deserta pitta bat ere merezi? Ori, Joan-Eder, nere kaba xokoan badi-tut sagar-erneta batzu hautak, gazalaba edo alabatxiari eremaiten diozkatanak. Ene alabatxiak biga gutiago izanen ditu, eta bigaño hek behar dazkidatazu jan aire berean.

Joan-Ederrek, berriz ere, galdatu bezala egiten du eta bi sagarrak iresten, Jainkoaren lorian.

JOAN-EDERREK: Milesker, andre gaixoa! Zure kokotsa bezein pollitak dira sagarño hauk, eta kruxpetak eta arno xuria bezen onak ere bai!

TREIN-BURUZAGIAK: (*Kanpotik:*) Ustaritz! Ustaritz! Trois minutes d'arrêt!

JOSEPAK: Joan-Eder, azken hatsa edeki behar diozu orai xahakoari. Ixkriotaz eginikako arnoa! Jaun erretorak ere ez du bertzerik nahi mezako arnoarentzat; edazu bi begiak hetsirik. (*Joan-Ederrek edaten du beraz.*)

JOAN-EDERREK: Segur, jaun erretoraz bertzerik ere baditakela arno hori ona kausitzen duenik. Jaun erretora banintz, kontu egin niro nik, beatterreri, xantreatri eta behar bada andre serorari! (*Orok birri.*)

MARGAITAK: Eta, orai, guziek errepikaño bat; orobat, guziak emaztekiak gira hemen, eta nehoren burlarik ez dugu izanen!

JOSEPAK: Zer kanta dezakegu, Luixa?

LUIXAK: Nik ongi dakita... Kruxpetaño horien ondotik, zintzurra ederki legundurik, zer nahiri lotzera noa. Has, zazu, Anna, bardin konpainiako bozik pollitena segur zuk duzula.

ANNAK: Goazen beraz, eta emagun *Krinolinen* kantu zaharra. (*Guziek birri, elgarri keinuka.*)

OROK: (*Emaiten dute kriolinen kantua:*)

Bertsuak nahi ditut orai athera;
Ixilik banindago, banuke pena;
Bainan neke da:
Krinolinaz besterik solasik ez da.
Hauxe da besta,

Satanek etzezaken hobeki pentsa!

TREIN-BURUZAGIAK: Villefranque! Villefranque! Villefranque!... Elles vont bien ces petites dames! quels gosiers, mes amis!

OROK:

Hamalau berga oihal, ez da itsusi,
Kriolina batentzat eztela aski!
Ez gaituk gaizki!
Moda hori lehenik nork du ikasi,
Egiten hasi?
Paga nezake ongi, nor den banaki.

Batzuek aise eta bertziek nekez;
Batzerrak bethe dire bai kriolinez...
Gauza ederrez!
Dupela bezein zabal dire behezez,
Konkorrak gainez...
Gorde behar litezke, jenden ahalkez!

Iragan egun batez zen komedia,
Plaza baten gainean, ikusgarria;
Hango hirria!
Andre bat zen, karrosan igan nahia:
Ezin abia!
Karrosan ez zion sar... gibelaldia.

Postilluna —kaskoina— juramentuka,
Bethi kriolinari eskuz pusaka:
«Hori dun hanka!»
Batzerrak hautsi nahiz, zalapartaka,
Kopeta joka,
«Karrosan ez daiteke... hola enbarka!»

Urgulu malurusa! hi habilana
Guri emanarazten hoinbertze pena,
Bai eta gerla!
Kriolinak emaiten balauk orena

Hilen hauena,
Gal dadien bethikotz hire izena!

MARIANNAK: Biba gu! Bainan biba Joan-Eder! Zer boza izan ahal duzuna, denboran! Orai ere, zure xaramela zerbait bada, alafede!

JOAN-EDERREK: Bai, itsusi da nihaurek erraitea, bainan Mariaren haurretan ez zen nereea baino boz hoberik, eta orai ere, nere alaba Mariek errexiñolak bezala xaramelatzen du goizetik arrats, Jainkoak egiten dituen egun oroz...

ATXOAK: Xahakoa odol husturik baitago xoko hortan, bertze sagarño bat, Joan-Eder?

JOAN-EDERREK: Ori, hala hala da, kantuño horrek zintzurra erlastu ere daut, egia erraiteko. Esker mila eta mila! (*Sagarra hartzen du, bainan ez du jateko astirik izanen.*) Loria da holako lagunekin pidaiaz ibiltzea, eta urriki bezala dut, beldur zozo baten gatik egoiten bainaz etxetik gehiago atheratu gabe.

Trein barrabots handi batzu hautemaiten dira hemen, eta gero oibu ozgen batzu: Bayonne, Bayonne, Bayonne!

TREIN-BURUZAGIAK: Bayonne! Bayonne! Tout le monde descend de voiture!

JOAN-EDERREK: Baionan! Jadantik Baionan! Doi doia hunarat hupatua iduri zitzautan! Zer den, hatik!... Jende maiteak, mil esker zinez orori, eta sarri arte!

OROK: Sarri arte, Joan-Eder!

*Oro xutitzen dira, eta, beren puskek harturik, zalu zalua jaus-
ten. Joan-Eder xutitzen da bura ere, oro jautsi diren ondoan.
Bainan, berehala, athea biziki bertsiagi izanez, gelditzen da athe
hortan kokaturik. Jendea obartua zaijo jadanik. Doi doia bere
adixkideak ere han ditu, aintzinean, leben leben, maltzur maltzu-
rra hari begira. Treineko muthilak oro, besoak kurutzaturik, begi-
ra bek ere!...*

TREIN-BURUZAGIAK: Eh bien! la petire mère? C'est-il pour aujourd'hui ou pour demain?

JOAN-EDERREK: Oh! oh! hauxe da lana!... Leher eta zapart egin behar othe dut hementxet? (*Jo eskuin, jo esker; bethi debal-detan.*) Ixtantean botoin bat ez zaio geldituko ene soinekoari! Aintzinez, giblez, ala saheska joka, nihundik ezin athera...

JOSEPAK: (*Maltzur maltzurra:*) Krinolina hori khien bazindeza, Joan-Eder?

JOAN-EDERREK: Bai eta krinolinarene azpiko hau nork khenduko daut? Ustaiak khendurik ere, barrika hor geldituko!... Oh! oh!... Ez nintzan bada Hazparnen sorthua, hola gizentzeko! (*Erran gabe doa, Joan-Eder hola mintzo den artean, guziak hirriz ari zaizkela.*) Uf!... gorri beltzatu sumatzen dut nere begithartea, sutan ene mathelak!

MARIANNAK: Zure puska horiek har ginezazke gogo onez, Joan-Eder.

JOAN-EDERREK: Burla zaite, burla... Puskak hartu eta, zer egin gero pusken jabeaz?... Ai! bertze botoin bat!... Demuntren kruxpetak! Eta zuek, liztafin pullitak, ez nauke-zue berriz atxemanik!

ATXOAK: Sagarño bat, Joan-Eder, sagar ernetaño bat?...

JOAN-EDERREK: Apho figura! Hoakit bixtatik, hi bederen, hire kokotz, eskalapoina idurikoarekin!... Ai! bertze botoin bat! Azkena, segural!...

MARGAITAK: Hots, Joan-Eder! indarño bat!... *Ob! batean!*

TREIN-BURUZAGIAK: Eh! bien, la mémère!... Descendras? Descendras pas?

LUIXAK: Eut! Eut!... emeki, Joan-Eder!... pulliki, emaztekoa! Aldian poxi bat!... (*Eta oro hirriz ari bethi...*)

Andre Angles kankail bat, ozarra, hurbiltzen da bere fotografia tresna eskuan.

ANGLESAK: Aoh! very beautiful!... Très jaoli, aoh! yes!... moi prendre la photographie de le grosse madame!...

Krak, hartzen du Joan-Ederren potreta. Joan-Eder, erbotua, hasten zaio ukamiloa bildurik, mebatxuka. Bainan, bizkarrez itzulirik, badoa anglesa, pazote bat iretsi balu bezenbat tente potente.

JOAN-EDERREK: Angles kalamanka! gure etxe ondo hetara hurbiltzen bahaiz sekulan!... Oh! gaixo nere etxea, gaixo gure Piarres, gaixo Marie! Ez nauzue gaur hemen ikusten! (*Jartzen da, burua bere bi eskuetan gorderik, gorri ahalketua, denak hari hirriz dagozin artean. Bat ez zaio urrikaltzen.*)

TREIN-BURUZAGIAK: Ce n'est pas tous de nous faire poser de la sorte. Il paraît que vous avez croqué des masses de baignets, arrosés d'un bon petit vin d'Irouléguay... Eh bien! Il faudra les digerer d'abord, et vous descendrez ensuite!... Je ne puis cependant pas faire briser le compartiment!... En route, la petite mère! (*Bere tuta hartzen du eta jotzen luzaz eta luzaz.*)

OROK: Sarri arte, Joan-Eder.

ATXOAK: Zaude deskantsu, Joan-Eder, zure mandatu guziak eginen ditugu, zure orde eta zuretako!... (*Orok Joan-Eder dohakabea erbi-buruaz erakusten ari direlarik, oihala eror arazten dute gain-beheiti.*)

HIRUGARREN ZATHIA

ERAKASPENA

JOAN-EDER ETA MARIE. (Beren etxeko sukaldean.)

JOAN-EDERREK: (*Behatzuile guzjeri mintzo delarik:*) Nahi zindukete jakin zer gerthatu zitzautan gero, Baionan, arratsalde benedikatu hartan?

Huna. Bagonaren zokorik ilhunenean eman nintzan, ahalkeak urturik. Bainan ez zen bake izpirik behar neretzat! Oren erdi guziez han nituen enplegatu debuz

egin batzu, *neurria eskuan*, pitta bat hertu nintzenez jakin nahiz errabiatuak!...

Arratsalde erditan, noizpait eta norapait barreiatu zirelarik nere kruxpetak, beharriak aphaal athera nintzen, oihuen eta hirrien azpian, begiak Antxitxarburuko sorgin zahar batek bezen gorri! Ahal nuen bezala igan nintzen etxerat buruz heldu zen trein batetara, eta Donianerat jin hola-txet; ez nahi baino lasterrago, hitz dautzuet. Bizpahiru egunez ohean egon ere behartu zitzauntan, sukarrak erretzen ninduela.

MARIEK: Bainan, orai, sendo zira, gaixo ama, eta badut uste zure etxe-xokotik ez ziren ixtant bat atheratzekoa...

JOAN-EDERREK: Ez haurra. Behar gabeko pidaiairik ez da gehiago nerezat izanen. Banagoke nere xokoan, zu bezalako haur onaren aldean, eta kruxpeta edo sagar, badakiket pitta bat ahantzia nuen egiaño hau: gauzarik hoberenak ere, *sasoinean eta neurrian* baik ez direla on guretzat! Bainan bardin du, sekulan atxeman baneza nere Baionako atxo, kokotz-eskalapoina! Apho figura!

Ukamiloa bildurik altxatzen da. Gero, biek agur handi bat egiten dute, eta oibala aphaltzen da gain-beheiti.

PELLO ZAPATAINA

Orai duela aspaldi, buruileko goiz bat ederra zen; airea arin, zerua urdin; *Jara-mendi* eta *Arradoi*, eskuaz hunkitzeko heinean hurbil emaiten zituen haize-hegorik goxoena.

Pello, Zaroko zapataina, bazoan Donianeko goiz-mezarat, bere bone-ta begietaraino sartua, zapatez mukurru alphotxak. Bristi, brasta, bazoan, bide pollitari behera, gaztena-ondoan itzaletik haitz ederren itzalera, bere buruarekin irriz. Bethi irriz ari zen, bestalde, Zaroko zapataina!...

Joan, joan, bazoan beraz, noiz eta ere, oihanxka batean sartzera zoalarik, *ttapa, ttapa* atheratzen baitzaio, hamar hurratsetan, eta aintzin aintzina heldu zitzaio, begi handi batzuekin, beharri handiagoko batzuekin, erbi bat ederra, Donianeko ihiztari batek aintzineko astean huts egin erbi bat. «Berroien bizkarra! harma bat ez izanen orai hemen! Zer tiroaren bazka!...».

Batere zer ari den ohartu ere gabe, alegia eta harma, luze luzea, bi besoak aintzin emaiten ditu gure zapatainak, eta, hantxet, erbia begixtatzen duela, ezpainak bildurik, gogoz eta ahoz, tiroa emaiten dio: «Pan! Pan!».

Erbia, gibel aldearen edo bertze halako izen bat duen haren gainean kokoriko jarria, zapatainari, salbu zuek eta, irriz emaiten zaio... Baia!... «En bisaia!».

Erhotzen da gure Pello; brastez, eskua sartzen du alphotxetan, eta *zart*, erbiari igortzen dio, kopetaren erdi erdira, *bikbe* ophil bat: «Hatzemak hori, to!»

Erbia, ontsa bazitzaion edo ez, oraikotik izitua, bigarren tiro bat gehiago igurikatu gabe, badoa punpeka, buztana arinik, firurikan, *bera bikbea zaramala kopetaren erdian*. Zapataina ere lasterka ondotik, bainan, erbia zaluago. Alabainan!...

Hainbertzenarekin —hala beharra— dudarik gabe, bigarren erbi batek jauzi egiten du bidearen gainera, eta, Pellori agurrik egin gabe, hari behatu ere gabe, xuxen xuxena badoa lehenbiziko erbiaren ondotik, hura ausiki eta koskatu beharrez. (Bezperan samurtuak bide ziren, sorro berean sobera trefla janik). Beren buztan ttipiak xut xuta, mustatxak gora, begiak phindarrez erreak, kask eta kask, oldar eta oldar ari ziren elgarri...

Pello zapataina heieri beha, harritua, bere alphotxak eskuetarik dilindan. Geroztik, zin ere egiten zuen, *Pattin Artzainaren marroek* ez dutela batek besteari holako kaskarik eman, sekula santan!... Erbi demonioak, ihauska erhautsaren erdian, ari ziren, ari, elgar iretsi nahi ukhan balute bezala. Gaztena adar bati buztanetik dilindan, heieri beha hura ere, ikare daldaretan zagon urtxintxa pollit pollit bat...

Azkenean, izigarriko oldarrean, badoazi biak, kopeta kopetari kontra, buru-munak zapatarazteko heinean, eta, orduan, hantxet —ez denez hori mirakulua?— zapatainak aurtihiki bikheak... *josten ditu erbi errabiatuen bi kopetak!*... Itzulipurdika badoazi biak, pirripitaka, behereko errekaraino. Han, berriz ihauska; orakoan, elgarretarik berexi nahiz. Bainan, debru bat! bikhe ozpina hura, errekan hola busti ere zelakotz, gehiago lotzen baizik ez zitzaioten!...

Pello zapatainak, orduan, laster eta laster egiten du, eta irriz ontsa ase ondoan —bethi irriz zagola, errana ere dautzuet— bi erbiak alphotxetan emaiten ditu, batto, *Intxauspe* errient xaharrarendako, eta bertzea... *Ospitaletxenean* berak jateko...

Jan ere zuen, arratsean, Ospitaletxenean. Goiz hartan hila, zail aireño bat bezala bazuen oraino erbiak, egia da. Bainan, hots, jan zuen, bere adixkide Kaiet Ospitaletx, Barbier, Migelgorri, Ximitx, Cadiou, Eugène, Teilagorri eta bertzekin. Orai ere, lagun hoberik ez bainuke nahi, erbi bat hil eta, erbi haren jateko.

Zonbait egunez, Pello zapatainak bezala egin beharrez, Donianeko ihiztariak oro, beren harmak utzirik, bikhe-opilak eskuan, erbiaren ondolik ibili ziren Arradoiko pareta guzian, Lasa-Mendin hala-hala. Zapatain andana bat aberastu ere zen, beren bikhe guziak ixtant batez saldurik.

Bainan, gero, elgarrekin baketurik edo ez dakit nola, erbiak ez zuten gehiago batek bestea koskatu, eta Doniandar ihiztariak bipher itzuli ziren guziak, bata bestearen ondolik, ter, ter, ter, leher eginak egiazki, bikhe guzia eskueri itsuski lothurik.

Ybarnegaray, deputatu-gaia, eta Jakes Pekotx thematu ziren oraino zonbait egunez. Bainan hek ere etsitu zuten azkenean, eta berriz lothu ziren beren bethiko harma-xixperi...

Eta Pello zapataina, sekulan baino gehiago irriz ari ikusi zuten handik harat.

BOTUA... BOTU

Hantxet zen erretor, eta erretor maitatua, mendi arte batean, Eskual-Herriaren muga muga. Aphez-etxearen aldean eihera edo errota bat, ostatu ttipi bat, ostatuari datxikola errebota, elizetan pullitena bixkar batean, zonbait etxe —ardiño batzu bezala, elizaren inguruan— eta gero, gainerateko etxaldeak eta bordaldeak, mendi kasko guzieren aztaparka lothuak. Horra nun bizi zen beraz gure erretor maitea, itsaso-hegitik bortuetarat ethorria.

Orok itzal bat behar eta, jaun erretora zen... biziki *izjpera*. Diren eta ditezken eritasun guzieren beldur bat bazuen gaitza; bethi ikharan bizi.

Jan aintzinean eta ondoan ere, zigarrera multxo baten egiteari atxikia baitzen biziki, horra nun, goiz batez, halako erredura bat jiten zaion zintzurrera, bainan erredura bat arras bitxia. Biper-beltx gustu bat ezinerranezkoa bazuen han, aho zolan, Bortuko esne goxo guzick ezitzen ez baitzioten. Thu egin, zintzurra karraka, eta harek bethi min, eta funski min, gero!

Boz bat baitzuen xoragarria, jendea, lehenbiziko igandean berean, zerbaiti laster ohartu zen elizan: «Gure erretora ez diaguk *fleitian!* Zer othe dik bada?».

Ez alafede, ez zen fleitian!... Alabainan, erredura thematsua egun guzietan saminago zuen eta! Zazpi egin ahalak egiten zituen bada; bainan oro alferretan! Aphez gizagaizoaren zintzurra, eta guziz gogoia, joanago eta eriago. Egunaz gogoeta, gauaz amets ilhun.

Hor, arrats batez, gau-erdtan, burura heldu zaio: «*Xangrea duela zintzurra!* Bai, xangrea! Ez zen bertzerik! Xangrea, eta bere pipatzeak emanikako xangrea!».

Biharamunean, elizan, othoitzean, belhauniko zagon jaun erretora, eta —Jainkoa, zuk barkha!— burua bere bi ahurren artean zagolarik, aithortu behar dut gogoia zuela... bere zintzur dohakabearekin. Aho-gozoa irets eta irets, eta... bethi bardin kirets; bet-betan, bere buruarekin egiten du:

—Ezetik baican, min hau xangrea balitz!... Bainan, ere, hala ez balitz!... Dena den, ene Jainko maitea, ori, xangre edo ez xangre, ene min hau balinbadoakit *bihar arte huntan*, botu, bai zinez botu egiten dut, sekulan gehiago ez dutala belharrik pipatuko!...

Goraxko mintzatu othe zen? Ez dakit, bainan, eliza zola zolan, kadira harrabots bat egiten zuela, irriz titutu zen atxo sudur mehe figura bat, eta kanporat berehala atheratu...

Hori goizean zen. *Eguerdiko ja, mirakuiluaren mirakuiluz, minik tipie-na ere ez zuen gehiago sendi gure jaun erretor gaixoak!...*

Zintzur ondoak erhiekin zapha, eztul eta eztul berma, begiak gorritzerainekoan, zintzurra karraka, eta... o Jesus ona, ahurraren gainean baino gehiago minik ez!...

Arratsaldean are gutiago oraino!...

Zer loria!...

Errazue uste duzuela. Min gaixtorik gehiago ez ukhaitea loria zen, bai; ez ordean, *hil arte pipatu gabe egoitea!* Eta futxo, orduetik, hortara zoan gerthakaria! Bertzerik ezin egin, zintzurteko mina *anda* joana balinbazitzaion sekulakotz! Botuz hitz emana goizean!...

...—Hitzemana, ba, biharko sendatzen banaiz; bainan, ez, *den mendrena, gaur itzul balakiat min pitta pitta bat...*

Eta —Jainkoa, hori ere zuk barkha!— maltzur maltzurra, bat pizten du eta erretzen; gero, *bertze bat; hiru, lau ala bortz,* ala gehiago? Ez dakit uxen zenbat erre zituen zigarreta lodi lodi batzuetarik.

Ez zen ez ari, sinhesten ere ahal nauzue, gau-erdi artinoko epheaz, egin ahala pipa eta pipa, baliatzeko. Fa!... Orizue, agian, pipa eta pipa ari zanez, min izpiño bat jinen zitzaiolakoan; ez sobra, bainan, han, *amiñi bat*, botu izigarriaren osoki osoki ez bethetzeko...

Ez irririk egin, othoi, gure erretor gaixoaz. Ez dakizue ongi zer den pipatzaileari bere piparen khentzea! Biziazen beraren khentzea ez othe da, edo kasik?...

Berriz ere diot, ez zukeen, ez, min gaixto hura berriz jin zakion nahi; baina, hola, min poxiño bat, den gutiena, *gan-erdi ondoxe arte*; botuari ezkina baten hausteko doia...

Alferretara zoan maltzurkeria hoi guzia. Etxean zuen tabako-belhar guzia erre zuen, sukar-errabia batean. Min tuntik ez zitzaion jin; egundaino izan zuen zintzurrik legunenaren jabe gelditu zen. Eta, gau erdik, *bun, bun, bun...* jo zuelarik ezkila dorrean, jaun erretor gizagaixoak firrindan arthiki zuen hortzen artean zaukan azken zigarretaren buxtan buxtana; eta orduan, sorbaldak daldaratuz, hau erran omen zuen, dolamen batean: *«Karrematin! Oraikotik, bire pipatzeak egin dik!»...*

Eta, mina khendu ziolakoan, Jainko maiteari eskerrak bihurtu behar orduan, bere buruaz etsitu zuen hantxet, zeren piparik ez zen gehiago harentzat!

Zonbait egunez, arima herratu bat bezala bizi izan zen. Bortz burla eta musika egin ere ziozkaten lagunak, malezian, haren ondo ondora, pafa, pafa, joanez, beren zigarroen erretzera.

Bainan, *botua botu*, harekilakoak eginak zituzten, orduetik, Frantziako eta Espainiako tabako guziek, eta bere toxa pollita, azkon-larruz eginikakoa, eman zion *Paxkual* bere xantre zaharrari.

ALKATE-JAUNA

Hogoi urthe hartan bederen, *herriko gizon* izana gatik, behin ere ez zen mera edo *alkate* izendatua izan Migel Pocodinero. Alta heldu nahia zen, xarpa pollit hartara! Bainan, bethi sudurraren petik iragaiten zitzaion auzoko Agustinen gerruntzearen aphaintzera joaiteko.

Azkenean, noizpeit, hor hiltzen da Agustín; eta Migel, ezpainak milikatuz zagon, alkate-jauna egin behar zen bozka-egunaren beha. Ahanztera nindoan, Espainian gerthaturia dela gure istorioa.

Eskua bati hunki, bertzeari bizkar gaina, bertzeari papoa; bati baso-arnoa paga, bertzeari agurdient-kotxeta, ibili zen beraz Migel jo harat, jo hunat, dena irri, dena elhe, arima herratua iduri, herriko etxe-jaun batetarik bertzera. Izerdi bat baino gehiago gusta zitzaion... Eta zonbat pezeta? Bainan zer zoakon, herriko *alkate-jaun* egiten zuten ber? Eta nungo alkate oraino? *Hogoi* etxe segurik baziren elizari hurbil, eta bertze bizpahiru oraino mendi gain batean; orotarar, hogoi eta hamar gizon, berrogoi eta hamar emazte, eta beste hainbertze haur ttipi! Madrile arte hartan guzian ez zen halako herri gothorrik.

Hor ethorri zen beraz eguna, maiatzeko egun bat ederra, dena argi, dena iguzki, dena lore, eta Migel... *Errekaxarreko* alkate-jauna izendatu zuten.

Espainiako errege ez zen hain dohatsu izan behin ere, nola baitzen, arrats hartan, Migel Pocodinero. Iduri zitzaion eliza dorreko ezkiela, zartain zahar baten azantzarekin, bilimbi balamba abiatzera zoala, alkate berriaren ohoretan. Gain hartan izarrak, dir dir dir, irriz ari zitzaizkon, hogoieta hamekaren keinua egiten zakotela. Athe leiho guzien artetik ikusten ere zituen bere ustez, herriko emazteen sudurrak, alkate-jaunaren ganat luzatuak. Karrika ezkina batean, tipula axal baten gainean lerratu zen, eta zabal zabala erori. Bainan, den mendrenik kexatu gabe, altxatu zen polliki, ustez eta haren ohoretan hedatu arrosa edo hostaila zombaiten gainean egin zuen lerrakoa.

Hots, loriatua heldu zen etxerat, Migel alkatea. Eta zer ohoreak sarri, sukaldean sartzean, doña Pokodiner bere emaztearen ganik! Ai! Jesus!...

Hainbertzenarekin, etxeratzen da, eta atheari panpaka hasten: *Pan, pan, pan!* Supazter xokotik xanpaka altxatzen da Xuriko, eta Manuela, alkate-jaunaren emaztea, zizeluaren gaican lokartua baitzen, erdi-lo orai-

no, harrotzen da ahal duen bezala, eta arraxina eskuan, atheari hurbiltzen:

—Nor dago?

Erreposturik ez...

—Nor dago?... Migel zare or?

Errepostu tuntik oraino.

—Nere Espos Migel ote da atean?

Hitzik ez berriz ere.

Orduan, osoki iratzartzen da Manuela; gogoratzen zaio bozka eguna zela egun hura, eta ikharan idekitzen edo hobeki erraiteko, *zabal-tzen* du athea, arraxina erortzera uzten duela, ikhararekin:

—Zer alkate jauna ote dago or?...

—Nor dago arren! doña Pocodinero!

Eta burua alta, papoa aintzin, bipher gorri soka bat sudurraraz jaitzen zuela, jaun erretora aldare aintzinean bezain xut, sartu zen Alkate-Jauna, bere sukaldean...

Handik bertze igandean gero ziren lanak, zinak eta minak, Migel Alkatearen etxean! Herriko kontseilua bildu behar zen lehen aldikotz, jaun alkateri bazkari eder baten emaitako: urinik gabeko bazkari bat, dena olio, kafeak eta oro olio.

Bainan, han ziren xintximariak! Aste guzian uriz leherra egin zuen, eta bokatarat eman athorra nihuntik ezin idorrazazi zuten. Eta futxo, Migelek ez zuen bertze athorarik, soinekoaz bertzerik. Eta soineko hura, garbiki erraiteko, ez zen *xuri-purifikatua*. Ja, hiru aste hartan berekin zeraukan gau eta egun!... Ai! Jesus! Jesus!... zer egin? Eta jadanik hamekak eta erdiak hurbiltzen ari!...

Manuela, emazte baliosa hartu zuen Migelek, ezkont-egunean. Manuelari gogoratzen zaio zerbait. Harmairutik atheratzen du mokanes pollit bat, eta xerraka xerraka urratzen. Gero, polliki, polliki, ixkilima batzuekin, xerraño hetarik zonbeit ezartzen diozka Migeli, lephoan. Kamisola jauntzi eta, iduri zuen Migelek esposeko athorra soinean zuela; xerraño hek hain ziren ongi emanak! Jendearen hobeki enganatzeko, gero, Manuela ihizi harek, azken xerra bat, handiena eta pollitena, gerruntzetik poxi bat ageri, erdi dilindan bezala eman zuen. Eta, Migel alkatea, emazteari bi besarka-aldi emanik, etxe gerrena iretzi balu bezain xut, karrikari beheiti, herriko etxeari buruz joan zen agudo, berantegi helduko zelako beldurrarekin.

Herriko jende guzia, athe aintzinetan zagon, tente potente, Alkate-Jaunaren goait.

Karrika buruan agertu zeneko, oihu bat alde orotarik:

«Biba Alkate-Jauna! Biba!... Alkate-Jauna, athorra *dariozu!* athorra!».

Eta Alkate-jauna loriatua, zeren haren athorrari, berak nahi bezala, ohartua zitzaion jendea, jauzi batean sartu zen herriko etxean, oihuka ziolarik: «*Duenak dario, duenak dario!*...».

Handik ondoko astean, hirugarren athorra bat eginarazi zuen Errekaxarreko Alkate-Jaunak. Deskantsuan bizi da geroztik. Zer hel ere, hirugarren athorra hura han du, harmairuan, xarparen sahetsean.

PIARRESEN GALTZAK

Gizon gaitza zen egiazki gure Piarres: bi metra gora edo hurbil. Elizan sartzen zelarik, belhar zama bizkarrean ukan balu bezala, bi plegu egin behar zen, bere onetan. Bertzela, kask, uspel bat ederra biltzen zuen kopetan, Moysé profetaren adarren iduriko uspel bat.

Gaztean, *Tambour-Major* egiten zuen Phesta-Berri guzietz, eta Garazi guzitik bazoazin jendeak haren ikustera. Kaska edre bat buruan, —oraino handiago izaiteko— mirail pullit bat kaskaren erdian, makil bat xoragarria eskuetan firurikatzen zuela, azpitik eta gaineraino dena urhe, zilar eta xingola, ikustekoa zen orduan Piarres.

Bainan Otxalde eta Etxehunen kantuan errana den bezala: *Bethi gazt'ezin egon, basi zen zahartzen*, eta, zahartu eta, bardin bertze deusetako ez zela on, eta bethi igual handi eta gora gelditu zelakotz ere, herriko auzaphez, herriko *mera* egin zuten, han nonbait Garazin.

Erran beharra ahantzi dut, pastiza bezen oneko gizona zela Piarres. Sekulan ez zen hasarretzen, ez eta bere andrearekin ere.

Hor, biharamunean Behorlegiko eztei batzuetara behar zelakotz, Ixabel, herriko dendari aiphatuenak ekartzen dio, prest-presta, erdian pleguño batekin, galtza edo pantalon pare bat, pullita, bainan pullita! Halakorik ez zela oraino han gaindi ikusi, hori gauza segura.

Tambur-maior zen denbora famatu hetako urguilutik pitta bat bethi gelditua ere baitzitzaion, Piarresek hartzen ditu galtzak, pulliki, pulliki, eta pullikiago oraino eremaiten, eskailer handierri gora, ganbararaino.

Horra orai galtzak ohearen gainean. Bexino! zer galtzak! Nork egundaino izan du holako galtzarik? Zer plegu xuxena, zer pontuak, zer sakelak, zer botoinak! Eta forradura! Jaun erretor xaharrak lephoan erabiltzen zuen fularño hura ez zen, segur gero, forradura hori bezen goxoa eta ezta. Behorlegin aiphatuko ditie, hatik, galtza hauk, Piarres!... Eta Piarresek, arrats guzietz ur beroan sartzean bezen pulliki, eztiki, eztiki, bere zango luze luzeak sartzen ditu galtzetan! Hauts balite orai! Berroial!...

«Jesus, Jainko maitea! Zer da hau!... Oh!... Bada posible?... Hean, gerruntzean altxatuz?... Oh!... Zangoak ez aski luze? Ixabelek galtzak luzeago egin dazkitala? Norendako eginak zituen beraz?... Bi mila sorgin! Oh, oh, Ixabel!».

Eta, dena izerditua, ikare hotz batek hartua, bere galtza madarikatu luzen barnean, salto-motxka ari zen Piarres. Bainen debaldetan. Bethi eta luzeago egiten ari zirela iduri ere zuten galtza pozoindatuek. Oh! Ixabel! Ixabel!...

Azkenean, burutzearik ezin gehiago eginez, berriz aldatzen da Piarres, eta bere galtza berriak eskuan, badoa sukaldera. Josten ari, han ziren Joana bere andrea, eta haren bi alaba Maria eta Kattalin.

—Luzegi ditut!

—Luzegi? Zer?

—Galtzak; zehe on batez bederen. Hau ez denez lastima! Othoi, berehala behar dauzatzue laburtu eta gero antolatu.

—Laburtu? Antolatu? Badugu hoberik, segurki. Eta gure biharko soinak? Ala ahantzia duzu, ezteietara behar dugula, guk ere, Behorlegira? Ixabelek josirik behar zinituen, baitezpada... ikus hor, gaixoa. Guk guhaurak bezala, zuhaurek joskitzu orain zure galtzak!...

Andre moko mehea joko ginuen zuek eta guk. Piarres harritu baidarik ez zen, eta galtza xarmatuak, han, sukaldean utzirik, ahalke gorritua, mutu egina, joan zen ohera.

Handik oren pare baten buruan bezala, gauzak eta jendeak oro lokartu zirelarik, atheño bat ideki zen pulliki, etxe buruan, eta Andre Joana, haixturak eskuan, orratz eta haria errhien artean, zango puntten gainean sartu zen sukaldean. Beldurrez eta nehor atzarraraz, harrabots ttipiena gabe, jarri zen, eta *krask*, haixtur kolpe batean, zehe bat eta erdi bederen pikatzen diote galtzeri, bere buruari ahapetik diolarik: «Gizagaixo Piarres! Hik uste baino andre hobeagoa eman zaukan beharrik Jainkoak, merezi ere huen bezala». Zonbait puntu gero, sista sista, eta horra galtzak antolatuak, eta horra andre Joana ohean, biharamun arte lo egin baitzuen, halako goxoño bat bihotzean.

Ixtantaren buruko, zango puntten gainean hura ere, Maria alaba zaharrena sartzen da sukaldean: «Gaixo aita!...».

Eta, *krask*, haixturrekin. Zonbait puntu gero, zabra, zabra, eta horra galtzak antolatuak.

Oren baten buruan berriz, gauerdetik bi orenetako oilarra kukurukan ari zelarik, Kattalin, alaba gazteena, sukaldean sartu zen hura ere, bethi zango puntten gainean, haixturak eskuan. «Gaixo aita!». Eta, *krask*, haixturrekin. Pontu zonbait gero, sisti, sasta, eta horra aita gaixoaren galtzak antolatuak.

Eta etxe guzian lo egon zen gero, xoxoak oihanetik kantaz hasi arte.

Bainan xoxoak kantaz hasi eta, Piarres jeiki zelarik, sukaldetik galtzak ekarri ondoan, galtza hek soinean eman zituelarik, han izan bazinezte... Hirriz urratuak, nigarra ere begietan geldituko zinezten, egiazki. Gaixo Piarres!... Hiru aldiz hain ongi moxtuak izan ziren galtzak soinean, hantxet zagon, bere ohearen aintzinean, begia gasna bezen zuri egina, ahoa gisu labea bezenbat idekia. Bularrak, besoak hunki eta hunki ari zen, *hura othe zenez* bere buruari galdeka, ala ametsetarik ari zen, harritua. Galtzak, bere galtza ederrak *belhaunetarat ere ez zitzazizkon heltzen*, eta, Miarritzen, erdi biluzirik, itsasoan mainatzen diren herrementa hetarik bat iduri zuen osoki. Ahezkoan ere galtza luzeagoak ibiltzen dire, eta lehenagoko Eskualdun baten pareko egina zen Piarres...

...Sukarra jauzirik hantxet berean, ohean eman zen Piarres dohaka-bea. Ezteietako bixkotzak jateko orde, purga iresten, tizana edaten arizan zen hirur egunez, eta *Darius* zena, Donianeko medikua bizi baitzen oraino, lanik aski izan zuen jaun horrek Piarres gaizoaren salbatzen.

Joana, Maria eta Kattalin, xitun aski egon ziren, zonbait egunez, eta Ixabel dendariak, egundaino geroztik, ez zuen Jaun Meraren galtzarik josi.

GAIXO PIARRES!

Badire jende batzu, dudarik ez da, dena makhur eta nahi gabe izaiteko sortu baitziren.

Orhoit zaitze, behar bada, nola, bertz'orduz, Isabel dendariak galtza edo pantalon pare bat puskaz luzegi eginik, bere andreak eta bi alabek, elgarren ixilik moztu ziozkaten Piarresi, biharamun goizean, belhaunetaraino ere ez baitzitzaitzikon heltzen bezperako galtza luzegiak? Behorlegiko eztei batzuetara joan beharra, hantxet zortzi egunez eritua egon ere zen, medikuak zer nahi ikusi baitzuen hura ezin sendatuz.

Noizbait bizkitartean, egin ziozkaten galtza batzu neurrikoak, pollitak ezin gehiago. Lorietan zagon ordutik Piarres, norat nahi bazkariz joaiterat ekarria.

Eta huna hor Ustaritzera galdegiten dutela, Eztei handi batzuetara. Seietan hogoi lagun behar ziren, Errege Zalomonen denboraz geroz ez baitzen holako eztei bat ikusi behin ere.

Erran eguneko, seiak eta erdietan tank, hantxet zen Piarres, Doniane Garaziko garan, athorra xuri ederretan, botoin urhea athorra papoaren erdian, bere galtza ederrak soinean. Gizon pizkorra ere baitzen, hari behako bat egin eta, baztertzen zitzaizkon denak ixil ixila, eta, treina abiatzean, bere jar-tokirat igan zen patxadarik ederrenean.

Ori, bakar bakarrik egin behar zuen pidaia! Arimarik ez barneño hartan! Hobel!...

Izpura eta Arradoiko alderdira eskuin behaturik, ezker gero Uharte eta Izpegiko lephoari, abiatu zen pipa bat erre behar zuela hantxet, goxo goxoan. Eskua sakelarat emaiterekin beraz, ohartzen da, gauazko uriak bideak zikindurik, bere galtza ederrak dena ixtil eta lohi dituela... Berroial! Halako gauza pollitak! Eta ezteietara doalarik!...

Pipatzea utzirik, mokanes xuria eskuan, jo eta zafra emaiten da hor, ziliporta khentzen! Debru bat eta erdi! Ixtil xikinak ez nahi joan! Erhi puntekin karraka eta ixtila barnago baizik ez sartzen, futxo!...

Bardin nehor ez du han berekin... Khen balitza galtzak, eta eskue-tan har, hobeki torratzeko? Zertako ez? Bakarrik ez dea? Eup! goazen!...

Polliki polliki khentzen ditu beraz bere galtzak, esker eta eskuin behatuz, norbaitek halere ikusten ahal balu bezala...

Eta orai, lorietan ari da Piarres, bere galtzak garbi eta torra. Haize mehe figura bat heldu zitzaion artetan zango aztaletara, bainan, hot!

ixtantean akabo du bere lana. Horra akabo! Leihotik zafra orai pitta bat, eta salbu da.

Eta Piarres, luze luzea xutiturik, bere galtzak eskuetan, ari da zafra eta zafra, Jara mendiko alderdira badoala haren galtzetako erhauts guzia. Landa batean, arbi-jorrazale multzo bat hari eta haren galtzeri beha eman ziren, xarboak ur hegian bezala, ahoa xabal, xabala. Ontsa kexu ari zen Piarres! Bandera bat eskuan izan balu bezala, inharrosi zituen bere galtzak, eta uste dut, eskarnio, batean, irri egin ere zioten arbi-jorrazaileri!...

Bet betan, oh! oh!

Eskuetarik joaiterat utzirik edo ez dakit nola, haizeak hartzen diozka Piarresi bere galtzak, eta galtza hek bazoazin orai, han, airean, ezti ezti, aireplan edo tresna hetarik bat bezala. Eta Piarres, zozotua, gasna bezen zuriko begi batzuekin, bi eskuak aintzin halako orro itsusi bat zintzurretik zoakola, bi plegutan eman zen, leiho ezkinen.

Dolu minaren minez, ez zen gehiago bere buruaren jabe, eta doi doiak egin zuen ez baitzen bere galtzen ondotik leihotik kanpo hantxet abiatu hura ere...

Azkenean, nigarrez haur bat bezala, jarri zen edo hobeki erraiteko erori, egiazki erori zoko batean. Oi gure Jainkoa! Holakorik egundaino nork non ikusi du sekulan? Eta zer egin? Bai, zer egin!...

Eta treina, *fiu, fiu, fiu*, firurikan joan, bethi joan huna Izpura Agerrea, huna Baigorriateko zubi burdinazkoa! Oh! Oh! ixtantean Ortzaize!...

—*Ossès, Ossès, cinq minutes d'arrêt!...*

Piarres, sukar bat begietan, xutik eman da berriz ere, leihoaren ondoan, eta erhotua egiazki orori ari da keinuka, muthileri, garako buruzagiari, Goitiño xaharrari, Irisarriko kurrierari, eta nik dakita oraino nori eta nori. Zer nahi luke bada heien guzien ganik? Berak ere ongi othe daki?...

Azkenean, Irisarriko bi atxo pollit ohartzten zaizko eta ustez eta toki bat badaukan han, heientzat, beren kabañoak eskuan, irri batean heldu zaizko, zangoek ereman ahala laster.

Piarres ohartzten zaiote ordu berean, eta ukhamiloak bildurik, hasten zaiote mehatxuka, orroaz:

—*Zoazte hemendik, atxo demuntreak, edo garbitzen zaituztet biak!*

Eta eginen ere zituen naski hala hala... Beharrik, harriturik, urrun-du ziren emazteki gaixoak, Paberat zeramaten erho zombait zitekela segur gizon izigarri hura.

Bizkitartean, Piarresek ez zakien gehiago zer bilhaka. Treina berriz joaitera zoan. Nola jauts sarrixago Ustaritzen? Zer ikusi behar ere baitzuen, ez othe zuen hobe oraino, han berean, Ortzainen gelditzea? Piarreño bere adixkide xaharra han du Arrosan, gizon bat ona, altzeirua bezalakoa.

—*Les voyageurs en voiture, s'il vous plaît!... En route!* Tu, tu, tu, tu!

Hainbertzenarekin, oihu bat aditzen da hor, erranen baitzen irrirtzire bat. Treineko leiho guzietarik, garako ondoetarik, denak beira, denak irriz, ezker, eskuin, oro urratuak.

Ondar ondar kenkan, treina abiatzen ere hasia zelarik jada, Piarresek jauzi egin zuen lurrera, eta garako atheari buruz bazoan orai, haga bezen luze, bere athorra zuri handia haizeak zabaltzen ziola alderdi guzietara, galtzarik gabeko zangoak zuri zuria ageri, eta zango heien puntan, zapata alimale batzu soinean. Bizpahiru xakur bazituen jada ondolik, sainga eta saingaka. Lehegarria zen egiazkil...

Irriz hatsantua izan baliz bezala, treina bazoan orai *pufaka*, emeki, emeki, handik urruntzeak dolu egiten balio bezala hari ere...

Garako athean, bazen hain xuxen Irisarriko jandarma eskualdun bat, bi jauziz lothu baitzitzaion Piarresi; ordu berean, xakur debruatarik biga athorra petralari lothuak zituen hek ere.

—Nongoa zira? Zure izena, eta zalhu oraino! Berbala egiten dautzut, prozedura bat gatz eta bipherrarekilakoa!

—Piarres naiz, jauna! Ez niri minik egin! Galtzak eskuatarik joan zaizkit treinean eta Piarreño Arrosakoaren ganat noa, bere galtza pare bat prestuz emanen dautalakoan...

—Zer! Piarres eta Piarreño! Nongo Piarres? Galtzak galdu treinetik? Zer dituzu ergel solas hoik?...

Eta hantxet, zer nahi ikusi zuen Piarresek bere makurra ezin sinhetsaraziz. Piarreño bere adixkidea Jainkoak harat ekarririk, gizon gaixoa ereman zuten petrolak eta atxikitzen diren ttattolara, ahalkez ere han gorde zadin, Piarreñok bere galtza pareka ekarriko zuen arte.

Eta gero, gau bethean, belhaunetaraino heldu zitzezkon galtza batzuekin itzuli zen etxerat.

Etxean zer erran zion andreak ez dakigu, baina dakiguna: hogoi egunez mafrundi-marhanta izigarri batekin egon zela Piarres eta egundaino geroztik ez dela herritik athera nahi izan, ez eta eztei handienetara joaiteko ere.

GAUDEN ESKUALDUN

MARIE. GOAÑA. KAMELUA. MARGAITA. JOSEPA. PANTXIKA. GAXINA. MAIXIKI. Bertze zombait, nahi bada.

Paretan emana, ikus diteke Ama Birjinaren iduri bat, xira hostoz erdi estalia, borda zubar bat han balitz bezala. Marie, artzain gazte bat, bere galtz erdi orratzak eskuan, heldu da eskuinetik, burratsean, guzja bere lanari. Joareak, ardi eta bildotx marrakak ezagun dira noizik behin. Xakur erausi zombait ere bai. Kantuz sartzen da Marie, eskalapoin eta galtzoinetan.

I

MARIE (*bakharrik:*)

Airea: Mendian zoin den eder.

Artizarra zeruan agertzen denean,
Goiti noa, ni ere, harekin batean;
Sartzera egiten du ilhun-nabarrean,
Ni ere itzultzen naiz omere onean.

Bazterrerri ongi behaturik mintzo da orai Marie:

MARIEK: Holatxet, hor, Ama Birjina maitearen oinetan, uste dut arras ongi izanen naizen, itzalpean. (Kopeta xukatzen du esku batez.) Bero, bat ari du! Fuu!

Nere ardiak ametz bakar horien azpian, xiloz xilo badoazi, itzal pitta bat atxeman beharrez, hek ere. Baina arratsalde aphalean atherako dire hautako aire goxorata.

Eta arte huntan, gaizkixe izanen dire *Goixbiden!* Behako bat emanen ahalko diotet noizetik noizera, hemendik bertetik. (Xakur erausi bat...) Eta bertzalde, nahiz otsoek toki hauk hustuak dituzten aspaldi huntan, gure xakur onaren menturan utziak ditut.

(Ama Birjinari behatzen dio.) Agur Ama! Hemen naiz ni berriz ere, nere lanean ongi hasi gabe, zuri agurño baten erraierat ethorria. Lagunt nezazu, othoi nere behar ordu guzietan eta begira gal-bide guzie-tarik.

Belbaunikatzen da, eta abapetik othoitzean egoiten, Agur Maria baten heina. Eta gero, galtzerdiak eskuetan, xutitzen da, eta jartzen berehala, ezti ezti kantatzen duela:

Ama Birjina Maitea,
Zeruetako Athea,
Parabisuko Lorea,
Zu zare Ama gurea!

Bego ura arrainari,
Desertuak lehoinari,
Hegaztinari airea.
Zu ama zaude, gurea!

II

MARIE, MIKAELA. Hainbertzenarekin, eskuinetik heldu, agertzen da Mikaela, modan emana, maska edo mamu bat bezala.

MIKAELAK: Zer ari zare hor, orai ere, iduri eta saindu? Jainkoaz baizik ez hartua, zu? Nork zer erranen duen zutaz?

Ori, ez dute jendeek zutaz gaizki hirri egiten! Bazinaki ongi!... Utzkizu bada enuxenkeria horiek guziak, eta zure gaztetasuna iragan, nik bezala, jostetetan, saltoka eta dantzan!

MARIEK: Nork zer erranen duen nitaz?... Ez nuen bada uste nehor handirik bazitekela nere ikusteko, Goix-bideko borda zaharraren aldean!...

Eta bertzalde, nere debozioneak ez dio, nik uste, kalterik egiten nihori. Jendeak hirri egin dezan? Zer zaut niri,

Ama maite hunek (Ama Birjina erakusten dio paretan.) begi onez behatzen balinbadaut, eta bihotza bakean balinbadut?

MIKAELAK: Ha! ha! ha!... Ori, egon ongi! Banoa ni, hauzoko phesta horietara, ederkixko dantzan hartzera; gaur ikusiko nor helduko den hobeki, zu othoitzean arizanik, ala ni dantzan jostaturik!...

MARIEK: Baditake *gaur* ni baino hobeki helduko zaren, hola eginik... Baina *bihar*?... Bihar ageriko Jainkoaren aintzinean, zure dantzak ala nere othoitzak baliatuko diren hobekienik!...

MIKAELAK: Ha! ha! ha! Serora joaiteko on zare ja segurki. (Hola Mikaela mintzo delarik, eskuineko ezkinan agertzen da Goaña.) Egon ongi, itxura-mundu! (Eta badoa Mikaela.)

III

GOAÑAK: Zer zioen perreka horrek? Itxura mundu? Eta hori zer da? Mundu itxura, ori! Zer zion oraino? Ah! bail *Serora joan behar?* Bethi hori dute? On izaitea aski du neskatxa batek, serora joan behar duela entzuteko. Ez da oraikoa! Onak oro serora beraz?... Hori bezalako trasterik baizik ez behar gure herrietan, gure Eskual-Herrian? Mikaela bezalako petrailik baizik ez balitz bazterretan, pullita liteke mundua, behin bederen! Ha! ha! ha!

MARIEK: Ba, ori, bego, dohala bere bidean! Bihar eta gaur ere, horrek ez bezalako goxoa dukegu bihotzean. Gure amaxik ez du beltzuririk eginen, galtzerdi hauk (erakusten ditu) emanen diozkatarik... Atsegin bat izanen du!

GOAÑAK: Ez gutiago gure amak! Mafrundi tzar batekin baitabila aspaldian, nere buruarekin egin dut, zure ganat behar nintzela ethorri, trikota beltz hunen ahal

bezen laster akhabatzera; nere ama gaixoa bero bero egonen da, hola, hunen barnean.

MARIEK: Ba, hola behar ginuke bethi gure xaharrekin! Ez ditugu aski maitatzen, gauza hauskorño batzu bezala behar ginuzkelarik bethi artatu! Halako goxoa lukete, hek ere, beren bihotz gaixoetan!

GOAÑAK: Hala hala da hori! Gure ama, ez delarik bada mainazu hetarik, barda ikusi dut hain hunkitu-harrotua egiazki! Bere mafrundiarekin, sukar puxka bat saltaturik, ohera joana zen. Ereman diot sendagailu zerbait, eta, harek ni haurrean bezala, nik hura forratu pulliki eta pulliki; eta gero, bi musu eman diozkat bere matela gorriño hetan... Ikusi bazinu haren loria! Badut uste nigar bat ere eskapatu zaion...

MARIEK: Sinhetsiko zaitut, Goaña. Hormatzen hasiak ere direlakotz, gure xaharri iduritzen zaiote poxolu eta traba direla orori; beldurño batekin bizi dire, gaixoak!... Balakite ongi zonbat maite ditugun!

GOAÑAK: Gure bihotzak bezala, Jainko legeak ez othe dauku hori manatzan? Eta, hoin maiz hartzen dugun ostia sainduko Jesusek ez othe zituen Ama-Birjina eta San Joseph goxoki mainatzen!

MARIEK: Ederki diozu. Hetaz holatxet mintzo gabela, goazen gure lanean; mihiak, bihotza eta eskuak, oro betan. Bardin, ardiak hortxet berean ditugu, mazela xoko hortan, *Xurikok* ongi zaintzen dituela, bati asiki, bertzeari xanpa eta orroa, urrunegi doazilarik...

(Hainbertzenarekin, Xuriko entzuten da erausika, eta saminki.) Ori, huna non ari den xanpaka... Zer othe du orai-koan, hola kexaturik? Xutitu eta zoaz ikustera, Goaña!

Goaña badoa; pitta bat beiratu eta ezkerreko aldean, heldu da kuxean.

GOAÑAK: Mikaela heldu zauku gibelerat, Kamelua deithua dugun andre kaskoin, dakizun harekin... Nork othe daki

ongi nor eta zer den atso tzar hori?... Bi urthe badu hemen dela, goiz batez ethorria, hazilan beleak gure landetara bezala. Nondik eta zertara? Dena den, Mikaelak eta haren iduriko bertze zonbaitek ados egin dute laster sorgin tzar horrekin...

MARIEK: Ez zauzkit batre gustatzen batzu ez bertzeak; goazen gure ardiatar, edo bederen, berro horren gibelean eman gaiten. Ikusiko bederen ez gaituzte horrela. Zerbait da hori ere, mokokan artzeko orde, ostixon bezala...

Ezker, gaineko aldetik, badoaz biak gordetzera.

IV

Kamelua eta Mikaela heldu dira ezkerretik, aintzineko aldetik, gordagiatik burbil.

MIKAELA, KAMELUA

Kamelua kaskoin-eskuara batean mintzatuko da.

KAMELUAK: Mikaela, hi ez dela kontent, gibelerat nik ekarrarazirik. Bainan ez dela hik penarik izan behar. Fite libro izanen dela hi. Ni joan behar *pozgara*, *zozza anitz* altxatzera. Berehala joanen eta jinen biak, eta gero hementxet, leku goxoa, bi hitz erranen dela nik hiri, hiri bakarrik; ez bertzeri hiri bakarrik, hi maite delakotz nik. Azpaldi hi nahi nik hola bakarrik *ikuzi*...

MIKAELAK: *Ikuzi?* Zer naiz bada zikina?

KAMELUAK: Bo! Erran nahi zela nik *mintzatu*, Mikaela, eta ez dela hik trufatu behar hola nitaz!

Badoaz aintzinat, eskuin, eta Marie eta Goaña agertzen dira ezkerretik.

V

MARIE, GOAÑA

GOAÑAK: Aditu duzu?... Zer suertea, solas hoik entzun baititugu, eta batre ez ginuelarik uste! Ez da segurki debalde izanen, gu hola hemen baiginen... Behar dugu jakin, eta jakinen ere dugu zalu, Kameluak zertako balakatzen dituen Mikaela eta haren kideko neskatxa gazteak.

Banoa gure lagunen bilha. Margaita, Josepa, Pantxika Gaxina, Maixiki eta bertzeak ethorriko dira lasterrez, eta ikusiko dugu... ikusi behar ginuena. Jainkoak ekarri gaitu gaur hunara.

Badoa Goaña, eta Marie bakarrik gelditzen da bultño batez.

VI

MARIEK (Xutik:) Bai, zoaz, zoaz, Goaña maitea. Bolbora bezen bizia zare bethitik. Bainan hala, hala, zer bihotz ona, eta zer berthutea! Zu bezalako hainitz behar liteke bazterretan, uzkur direnen sustatzeko, *on* bainan *ahul* direneri su-emaiteko.

Bai behar dugu jakin zer duen golkoan gure Kameluak. Mikaela eta bertzeak ez dira baitezpada tzarrak, bainan bai enuxentak. Zuzenez segurki erraiten da holako horietaz, direla pika-buztanak, ezen Kameluak derabilzka, haizeak pikaren buztana derabilkan bezen errexki. Bakharrrik, haizea ez da hobendun, Jainkoak manatua egiten baitu harek... Bainan, Kamelua eta mundu zabaleko bertze Kameluak ez othe dira, hek, hobendun? Jainkoak manatua egiten othe dute horiek ere?...

Ama Birjinaren gana itzultzen da Marie, eta:

O Ama ona, ez dakit zerentzat, bainan holako beldur bat bezala sumatzen dut hor. (Bihotzean.) Erho bat bezala, saltoka, punpaka ari zaut bihotza. Bainan, zu hor zaitugu, gure laguntzeko. O, ba, lagunt gaitzatu, egun ere, gure bertze behar-ordu guzietan bezala!...

Bainan, huna, nere ustez, gure lagun onetarik zombaitño bederen. Zoinen goxo egiazki lagun onen izaitea! Eta zer ongia egin dezaketen elgarri, Goaña bezalako neskatxa multzo batek!

Hemen trumilka sartzen dira eta gorrituak, hatsak-hantuak, Goaña, Margarita, Josepa, Pantxika, Gaxina, Maixiki eta bertzeak. Oro lehenagoko neskatxa Eskualdunen soin pullitetan emanak dira, burutik eta oinetaraino.

VII

MARIE, GOAÑA eta BERTZEAK

GOAÑAK: Hean zer duen golkoan gure Kameluak? Jakiten ez den sekreturik ez omen da lur huntan. Hean, hean!

MARGAITAK: Zer lasterrak egin ditugun! Ufa!

JOSEPAK: Nik segurik hatsik ez nezaken gehiago!

PANTXIKAK: Eta nik, gaixoa!

GAIXNAK: Beharrrik aintzindu baititugu!

MAIXIKIK: Ba, bainan ez dut uste luze igurikatuko dugun, ezen, bertze bidetik heldu, harek gu ikusi gabe, ikusia dugu Kamelua, bere lekaioarekin heldu hura ere.

GOAÑAK: (Ama Birjinaren gana itzultzen da eta:) Zaude deskantsu, Ama Birjina maitea. Zuk laguntzen balinbagaitutzu, ez dugu zeren beldurti...

*Eskuineko alderat behatzen du Goñak, zango puntten gainean,
erbi bat ezpainen gainean, eskuaz, ixil ditezten manatzten diotela
bertzeri, eta erdi abapetik:*

Huna gure debrusa! zalu goazen gordetzera!

Badoazi oro ezker, berroa han balitz bezala.

VIII

KAMELUA eta MIKAELA

KAMELUAK: Horra gu helduak dela, Mikaela. Oi, zer pitarra! (Mikaela hirriz hasirik, ohartzen da Kamelua gaizki erran duela hitz hori.) Nik erran nahi zela *petarra*, hotz! Ez dela nik Ezkualdunen bulharrak, eta hatz¹-hantua dela ni, *pegar* hunen, erran nahi zela petar hunen gainera heldurik!... Atx! Hai! Ezkualdunen mintzaira hartu dela nik, eta untza! Bainan ez Ezkualdunen indarra! Utzi ni hatzaren hartzera, Mikaela, eta gero, ori, hortxet Ama-Birzina horren ondoan untza izanen biak, nik hiri erraiteko ixtorio pullitak. Ama-Birzinak entzuten tiela oro, deuz pagatu gabe. (Hirri maltzur bat eskapatzten zaio:) He, he, he!

MIKAELAK: Behazu! ez zaut batre laket Ama-Birjinaz hola zu mintza zaiten... Ez naiz debota, segurki, bainan utzazu Ama-Birjina, hartaz burlatu gabe...

KAMELUAK: Haurra! Ergela dela hi! Mintzo dela, aphezek erranak egiak balire bezala; bertze mundu bat baliz bezala, Jezuzekin, Ama-Birzinarekin eta zainduekin!

MIKAELAK: Eta bertze mundu hori baliz gero?

KAMELUAK: Nor ikuzi dela zekulan, handik heldu, zerua badela eta ifernua erraitera?

MIKAELAK: Bainan, hala hala, nor ethorri da sekulan, han, bertzalde hartan, deusere ez dela erraitera? Eta orduan? Balitz zerbait?... O! ikare batek hartzen nau, hortaz gogoetatu eta!

KAMELUAK: Ez gogoeta, te...! Nik bezala egin: ongi jan, ongi edan, jozta, eta egun batez leher egin!

MIKAELAK: Bai, xakurrak bezala...

KAMELUAK: Zertako ez? Ez ditazkela bardin oro izan! Edo *hau*, edo *hura*. Batzuek —*ergelak*— hura nahiago dutela, guk *hau*... Horra guzia; hortan dela.

MIKAELAK: Izitzen nauzu!

KAMELUAK: Ez izi, te, batere! Nik emanen dela zueri zer nahi, zer nahi, pheztak, liburuak, kazetak, moda ederrak, zoza ere eta urhea oraino, ez papera zikina. Zuek ez dela oraino azki... —nola erranen nik?— ez oraino azki jozteta maite; zuek zobera Ezkualdunak egoiten! Ez azki kopetatuak, ez azki parparoak edo papoak ageri; ez azki Mari-mutikoak, ez azki irakurtzen nere liburuak eta kazetak; zuek ez azki jakinak, zobera goiz itzultzen atzetan dantzetarik eta... Nere nauziek hori errepikatzen dela batzuetan, eta gaizkitzen dela ni!

MIKAELAK: Zure nausiek?

KAMELUAK: Te! guziek baduela nauziak, mundu huntan! Nereak han dire Parizen, aberatzak, puxantak. Eta hek ere badutela gero nauzi bat, nauzien nauzia, han nunbait, lurrean edo... nunbait.

MIKAELAK: Bainan, zer bilhatzen duzue bada, gisa hortan?

KAMELUAK: Zer bilhatzen? Bainan, zuen argitzea! Gaizkia ez dakienak zer daki?... Zer bilhatzen? Bainan gaizkirako bidearen zueri erakuztea. (*Erotzen bezala da Kamelua; urrunegi doala eta Mikaela, begiak zabal, harritia dagola oharu ere gabe, aintzina derasa:*) Gaizkiaren egitea, zer loria! Handiagorik othe dela munduan? Arraza garbi, hazkar baten arthikitzea, hori ez dela deuzik?... Eskualdunak garbi, hazkar egoiten, beren ezkuara mintzaira madarikatuaren gatik, beren fede eta kazko gogorren

gatik! Heien, azpitik, harrotzea, heien zikintzea...
hori dela hori loria, Mikaela!

Arraza garbiak arthikiz, ene nauziak eta ni... *bethi nauzi* izanen dela.
Bertzenaz, ez gehiago nauzi, akabo litekela gu
zekulakotz... Eta orduan, nauziek igortzen dela
niri zoza burruztaka, eta nik biltzen dela jendea;
nik ahutaraka, botatzen dela kazeta, liburu,
moda, dantza, gauazko dantza bereziki, zoza ere
ba eta zer nahi... Ezkualdunen argitzeko.

Ba, Mikaela, zuk mintzaira Ezkualduna jakin dela, eta zuk lagundu-
ko dela ni, eta Mikaela aberatza izanen dela,
xapelak eta oroikin...

O Mikaela, loria zenditzen dela nik bihotzean! Fuera elizak, fuera
aphezak, familia eta etxe oneztak! Biba urhea,
biba plazerak! Biba libertatea eta mundutarrak!

*Mikaela harritua dago; gibelerat egiten du ja, Kameluaren begi
zorrotz izugarriak ikusirik... Ordu berean asaldura handi bat,
oihu bortitz batzu entzuten dire, eta neskatxa gazte on guziak
furian sartzen dire, goosti aldaska bana eskuan:*

IX

ORAI ARTERAINOKO GUZLAK

Kuku! kuku Kamelua! kuku, anda, arraza arthikitzailleak! Kuku
debrusa guziak! Hu! hu! hu! Anda ere horiek
enganatuak, gu ganat itzuli ditezken artean!
Ahalkea heieri!

Biba Eskualdunak! Khanpo gu zikindu nahi gaituzten arrotzak!
(Eta goostia ukaldika igortzen dituzte Kamelua
eta Mikaela, mututuak biak; bat herra bihotzian,
ahalke gorritua bertzea.)

X

ORO, SALBU KAMELUA ETA MIKAELA

GOAÑA: (Ama Birjinaren alderat itzulirik:) Ororen izenean milesker
Ama! Zure gogorako izan othe gira? Barka die-
zaguzu, soberaxko xixtatu balinbaditugu... Ardi
errebelatua bezala itzuliko daukuzu Mikaela, eta
bertzea... dohala bere *Nauzien* ganat!

*Guziak emaiten dire kantaz, Uholde baten pare kantuaeren
airean:*

Lehengo Fede hura berriz pitz dakigun.
O Fededunen Ama, zuk gaitzazu lagun!
Bai Eskualdunek hemen hitzeman dezagun
Bethi zinez izanen garela fededun!
Bai Eskualdunek, hemen,
Hitzeman dezagun
Bethi zinez izanen
Garela fededun!

MARIEK: Eta orai, bozkarioa bihotzean, josta gaiten ongi, othoitzean
bezala, dakigulakotz ere elgarrekin ederki des-
kantsatzen...

*Eta oro emaiten dire, erbiez zirtaka, tokian berean dantzatzan,
hau pulliki kantatuz:*

Haurrak, ikasazue, eskuaraz mintzatzan,
Ikas pilotan eta onheski dantzatzan...
tra la, la, la la ra, la la la, la ra ra, etc.

Bertz'orduz bazen beraz bele bat zaharra,
Hegal bat zuen luze, bertzea laburra,
Hegalño hau ez baliz izan hoinen xarra,
Kondera izanen zen luzeago, haurra!

Tra, la la, la la la, la la la...!

JOSEPAK: Atx! nik segurik baduket aski hola!

GUZIEK: Guk ere, gure ustez! Ufa!

MARIEK: Hots, goazen beraz, zuek zuen etxetara, eta ni nere ardietara,
eta gero:

Ardiak eta artzainak,
Gauden oro... Eskualdunak!

*Orok agur egiten diote aditzaileeri, eta badoazgi gero, beren goos-
tiak eskuetan, kantuz ari oraino:*

Tra la la, la la la, la la la, la ra ra!...

TABAKO-BELHAR TIZANA

Jainkoak ez zuen bada pipatzaile kreatu! Hogoi-ta hamabortz urthe segurik bazituen Leonek, lehenbiziko zigarreta egin zuelarik. Ordu arte, jaten zituen ezteietarik ekartzen zuen doi doia, jaun esposak eman zigarro erhaztunarekilako bat, eta hura ere adixkideentzat.

Bainan gero hatik, hasi balinbazen, hasi zen! Gostu hartu gure gizonak. *Bokaleko* ximinea iduri zuen haren ahoak: egun guzia sutan. Hastean, ez zuen planta izpirik. Jaun Piroa bezen lodiko zigarretak egiten zituen, turruputun itsusi batzu, adarrak alderdi guzietarat zoazila. Nago, sei hila-bethez, hertze pullit hetarik bat erre othe duenez bururaino? Leher egiten zioten bethi, bide erditan. Eta orduan, kautera bide bazterrean bezala, paper peaxu emaiten artzen zitzaioten, bustiz, bustiz!

Bainan ari bethi, bethi ari, futxo! Eta, hastean, hurrek hantzen duten aphaa artzen den bezala, pafa pafa pipatzen arizan ondoan, hor, ikasi zuen frango pulliki. Tabakoak horitu erhi batzu erakusten zituela — soldadoek beren gerlako zauriak bezala— erraiten zuen, maltzur maltzurra: «Hain berant hasirik zuela bere dolu guzia... Jakin izan balu zoin goxo zen pipatzea! Bisaia!»

Ari zen beraz Leon, ari bethi, eta tabako saltzaileak erostun hobea gorik ez zuen.

Hor, heldu da gerla. Familia eder baten aita baitzen, Leon etxean gelditu zen, gerlarat joan gabe. Etsai itsusia bere xixparekin ezin errez, erretzen zuen... zigarretaz leherra, sekulan baino gehiago.

Ba, bainan gero, tabakoa, belharra, kariotu, xuhurtu, agortu. Espainiatik heldu zen oraino puliki, haste, hartan; bainan, gero, Espainolek Alemaneri emaiten ziotelakotz, edo kanbioa demuntretan gora joan zelakotz, Espainiatik deus guti baizik ez heldu. Eta, Leon, ixtant oroz, han zagon, bere erhi horitueri begira. Gaixo erhiak! Zer pairatzen ahal zuten! Eta Leonek? ez othe zuen pairatzen? Xakhur ihiztorra erbiari bezala, han zagon, zigarro usain bat noiz eta non sendituko zuen, harat jauzian joaiteko, *battoren* eske, edo bederen usain goxo demonioaz sudur xiloen bethetzeko!

Oro tabako belhar ziren orduan. Artho-bizar, haitz-hosto, aisuna, sakelako errhauts guziak on ziren. Badut uste kafe errhautsa ere baliatu zen, etxek'andreari ebaska.

Bainan, nork iraun hala, Jainkoak mirakuilu bat ez balinbazuen egi-ten? Eta mirakuilua egin Jainkoak.

Egun batez, hor, aste baten porroska tzar baizik ez zuelarik gehia-go Leonek, *Otxagabiako* Español adixkide batek ekartzen dio, eta ixilka saltzen, 25 liberetan, tabako hosto bat gaitza, kiloa bederen pisu zuen hostoa! Leonen loria! Sukaldean nehor ez izanez hain xuxen, dantzan hasi zen, hantxet, tira-ahala, dantza-jauzietan. Dolu zuen Español begi-tarte beltza joaiterat utzirik, bi musu hari eman gabe.

Noizbait akituxe zelarik, gelditu zen dantzatik eta, ixil ixila, harmairu xoko batean eman zuen bere tabako-hosto eder mirakuiluzkoa, xerraka, xerraka, kanitaz pulliki pikaturik.

Biharamunean, *Pettan*, etxeko osaba adineko bat, erixko izanez, sehia joan zen delako armairu hartarat. Malba historik ez hatxemanik, ez eta ere tillurarik, eskuratzen ditu bezperako tabako hostoak. Duda pitta bat izanagatik, hauzorat ez nahiz joan, hosto hek ere segur sendagailu zirelakoan, egiten du heiekin tizana bat, bainan tizana bat, kolorearen ederreaz begietarik ez baitziteken utz!

Azukrea kario zelarik arras, halere ongi azukrestatzen du, eta Pettani emaiten.

Ez duzue ezagutzen Pettan?... Iguar du. Pettanek beraz, mazapena bezalako gizon bat baita, tizana edaten du, eta Jainkoaren lorian, hurrupatzen, azukre ondarrak eta oro kullirarekin biltzen dituela eta milikatzen.

—Zer tizana hau, Mariño! Hilak phiztuko ere ditu holako gauzañoak!

Eta, Mariño gorri gorria egin, urguluz hantua, galdez eman zitzaion, hean bigarren taza bat hartuko zuenez.

Pettanek, ez baita gormant hetarik, ez zion bigarren tazarik hartu, bainan zortzi egunez, hantxet, lorietan hurrupatu zuen tizana xarmatua. Apetitua joantxea ere baitzuen aspaldixkoan berriz jin zitzaion, koloreak gorritu, begia argitu. Hots, gaztetu, gure gizona.

Handik zortzian, bere azken porroxxkak ererrik, Leon badoa harmairurat, bere tabako hostotik toxan eman beharrez. Ah! zer pafadak arthiki beharrak dituen, sarri, bere adixkideak bekhaitziz kirrikan daudelarik!... Bainan, non demuntre da?...

—Mariño, non eman duzu nere tabako hostoa?

—Tabakoa nausia? Ez dut nik tabakorik ikusi!

—Tabakorik ez ikusi? Zer egin da, bada, duela zortzi egun nihau-rek xerrakaturik, hementxet, xoko huntan, paper ilhun hunen barnean eman nuen tabako hostoa?

—Paper ilhun hortakoa? Tabakoa baitzen? Ai dohakabea! Ai! ai! ai!

—Hots, zer tutzu intzire hoiek? Zer egin duzu ene tabakoa?

—Pettani eman...

—Pettani?

—Bai osaba Pettani; zortzi egunez, *tizanetan*... ustez eta malba hosto zerbait zen... Ai, ai, ai!...

—Tizanetan? Ene tabakoa? Hogo'ta bortz liberaren tabakoa? Bi mila... Zoazkit bixtatik, perreka, herresta, herbaila, krebauta! Ez dakit bertzenaz zer egingen dautzutan!

Eta hain xuxen, oro entzuten zituela, osaba orduan berean sarturik, han zauden, Pettan eta Leon, sukaldean, xutik, elgarri beha, Leon hasarreak gorri beltzatua... (25 liberaren tabakoa tizanetan!) eta Pettan, pareta bezen zuri eginna beldurrak... (Zortzi egunez tabako-tizana nik edan! Pozoindatua! Galdua...)

Botikarioak, erhotuak, hor ibili dira, jo harat, jo hunat, eta uste dut sendagailu berri bat izanen dugun laster, Mariño gaizoari esker.

Bainan Leon eta Pettan, hasarre, samur egonak dire hilabete batez, elgarri solasik eman ere gabe. Eta ez dakit, batere, zoinek barkatu dion lehenik bertzeari...

XINTXIMARIAK

Tarrapatan, kexu kexua bazoan *Darius* medikua, auzoko etxek'andre bat bet-betan aldixarturik. *Debrientxoa!*...

Ez duzue Darius sendakina ezagutu? Ai, ai, ai, gaixoak! ez duzue beraz *lebenagoko* medikurik ezagutu!...

Crimée delako aurkintzan soldado zaurituen arthatzen arizanik, guduak eta odol ixurtzeak biguindurik, Doniane Garazirat jin zen goiz batez, eta hantxet kokatu, orai *Central Hôtel* derizan etxean. Eta handik harat, lehenago gudulariak bezala, jende xehea arthatzen zuen orai, aita batek bere haurra arthatzen duen bezen ongi.

Uda ala negu, gauaz ala egunaz, edo zoin tenorez, eriazen meneko zen, bethi. Kauter xapel handi bat buruan, soineko luze bat emanik, bil-hariarekin batean berehala atheratua zen etxetik, oinez, bi eskuak errain-gibelean kurutzaturik. Iduri zaut oraino ere ikusten dudala, hantxet, gazteluko karrikari goiti joaki! *Debrientxoa!*

Eta zaldiz zolarik, bere zaldi kankaila alimalearen gainean! Zinez eta egiazki ikustekoa zen orduan! Zaldia putinka, eta Darius izitua, oiuhuka, bere ustez zaldiaren balakatzan ari: «—Xo! xo! debrientxoa! Ez dakika nausia dukala gainean?...».

Begi batzu bazituen! Handiak, biribil-biribilak; ez baitezpada ederrak, bainan bera bezen onak eta samurrak. Jon Doni Bixintxoren bizarrak iduriko sagar-erroi bizar batek hartzen zion begitarte azpi guzia. Bainan, ez ginion egun oroz ikusten! Uda ala negu, beldurrez eta hormak jo, kokotz, sudur eta beharri, oro kukutzen zituen lephoko handi batekin. «*Errefriño* bat bildu balu, hantxet! *Debrientxoa!*... Gaizo Darius!...

Kexu kexua bazoan beraz, goiz hartan, bere ulitxa guziekin. Kexu kexua bethi, sartu zen eriazen ganberan, eta eriari, berehala, foltsua iker-tu zion: «Debrientxoa! zer dun? zer egin dun?...». Bere begi zuri handiak, athera nahi izan balitzaizko bezala, ari zitzaizkon inguruka, fur-furian. Eria aldixartua, eta Katalin, haren sehia, harritua! Zer ikusi behar othe zuten, gizon debru harekin?...

Hor noizpeit, aski laster, begiak gelditu ziren itzulika ibiltzetik, eta atsegin hartu zuen Katalin gaixoak, Dariusek erran ziolarik: «Ederretarik eskapatzen dun aldi huntan oraino!... Deusik ez din izanen, Jainkoari esker! Prestuki dagola hor!... Eta hik, Katalin, zangoak beroki begiraz-

kion hire etxek'andreari! Eta gero, lehen bai lehen, *hamabi itsxain edo xintximari harrarazkon...* Sarri arte; ilhuntxean ethorriko naun berriz».

Oren laurden baten buruan bezala, pulliki pulliki, zango puntten gainean, untzi xuri zabalño bat eskuan, genberan sartu zen Katalin. Hain xuxen, etxek'andrea bere baitharitzen ari bezala zen:

—Deusik ez omen duzu izanen hoi, etxek'andrea! Ori, harratzu hauk, berehala eta bero beroa! On eginen dautzute...

—Zer dira horiek, Katalin?

—Dariusek manatuak, ontsa onak, etxek'andrea, perrexil eta gatzean arin arina erreak!

Eta eri gaixoa hor emaiten da untzi xabaleko hamabi *gauza on* heta-rik bat jan beharrez... tira ta tira.

—Oi, oi, Katalin, zer dira hauk? Zain handia bezain zailak iduri dute; hertze luzea bezanbat luzatzen ere dira...

—Janzkitzu, etxek'andrea; beharrez, *iretskitzu*, zailak iduritzen balinbazaizkitzu. Bizkitartean, perrexilean eta... ontsa moldatuak ditut segurki...

—Oi, oi, aski, aski hola!... Ezin jan dezazket; ezin trenka; iretsi behar, zailaren zailez...

—Hots, etxek'andrea, azken hauk garhaituko ahal ditutzu! Lau bai-zik ez dira orai gelditzen. Hauiek behar zaituzte sendatu eta zangoen gainean eman!... Holatxet... Hiru, hiru bakarrik orai, eta hoin ontsa nihau-rrak erreak, exti extial!

Eri gaixoa, begiak itzulika ari zen jada; bainan Katalin bihotz-onekkoa *tente-potente* egon zitzaion aldean, hamabigarren eta azken xintximaria hark iretsi arte. Uste dut hamabigarren hoi erhiaz sartu ere zion ahoan, ezen gorri beltzatu, ezagutzarik gabe, leher egiten ari, azken hatsetan zen orai Etxek'andre dohakabea...

Oi Dariusen lasterrak, Katalin tarrapatan jin zitzaiolarik erraitera, *barek manatu hamabi xintximariak janik*, leher egiten ari zela etxek'andrea!... «Xintximariak jan! Debrientxoa! Janarazi dazkonala? Zinezko astaña, zozo pikaroa? Ergela!...».

Zer nahi ikusi zuen Darius gaizoak eri dohakabea galbidetik ezin atheratuz, xintximaria debru hek ezin aurthikaraziz. Zer ximixtak, arratsalde hartan, haren begietarik eta sehi trunkora!

Noizbait, azkenean, atheratu zen hamabigarren xintximaria, sartu zenean bezen musker, edo kasik. Izerdi uharretan joan zen orduan Darius, Katalini azken ximixta bat igortzen ziola: «Debrientxoa! Astaña figura!».

Bainan Katalin bere hartan gelditu zen bethi; eta zer sorginkeria baitzen ere han, egundaino ezin du hartu buruan, haren hutsik baziteke-la... «Gatz eta perrexilean hain ederki goxatu itxainak! Demuntren Darius! Zer uste zuen ala aingira eta xarbo erretzen ez zakiela Katalinek!».

Geroztik, etxek'andre, sehi eta sendakin, oro joanak dire zerurat; bainan han ere, elgarri beltzurika ari omen dira bethi Darius eta Katalin.

BEDERATZIGARREN ASTOA

Zer beroa! Erre nahi zuen Donazaharreko bidean. Aire izpirik ez, eta lurretik halako bafada bat! Uf!

Ellande gaizoa bazoan bide berriaren sahetsetik, beroak setiatua, bere aintzinean zeramazkala bederatzi nafar asto ederrak. Xuri, beltz, gorra, bazen mota guzietarik. Buztanaz uliak haizaturaz, begiak dilindan, bazoazin terrententen.

Bainan, futxo, astoentzat ere bero zen, eta nun nahi baratuak ziren, muthurra sasian, toki fresko bat atzeman beharrez: «*Arri astoak, arri!*».

Debalde! Bazuen zeri loth Ellande gaizoa! Zigorraz, zaharoaz jo, ala thu egin, bardinera zoan. Eta hantxet joan behar, izerdi uharretan, beroak zozotua!

Noizbait heltzen dira *Manuelen* ostatura. Ez zen goitxegi! «Iso, astoak, iso!». Eta horra bederatzi astoak, tankez baratuak, erreximenduko zaldiak gelditzen diren bezala.

—Manuel, pintaño bat arno, eta zalu! Xutik ez niagok, eta bideko erhauts guzia, hortxet kokatua diat, zintzurrian. Hauxe duk sapa! Nork iraun holako beroarekin!...

—Ai zer goxoa, orai! Zinez, Manuel, Nafar arnoa Nafar astoak ez bezalakoa duk! Bertze tintta bat, oraino, patarraren leguntzeko. Itzalean hobeki zaizte segur... Bainan, zer arnoa! Ez duk, ez, holako Ahunxkiko urik. Biba bethi mama gorria!...

—Bueno! Goxo goxoan nuk orai. Horra hogoi'ta hamabi sos, eta arri astoak!

Eta Ellande badoa kanpora; ez du gehiago iguzkiaren beldurrik; zangoak tontoxago menturaz, barnea ere beroxago, bainan larrua zoin fresko! «Arri!...». Astoek behatzen diote ilhunik. Heientzat ez othe da bada nafar arnorik? Ellande ostatuan, eta hek kixkali dira bide bazterrean, lephorainoko erhautsean...

Ellandereren zaharoak laster emaiten ditu aztaparren gainean. Zer loria. Ellande! Eta Ellande emaiten da kantuz:

Hauxe da Nafarketako
Mandoaren traza...

Zer boz ozena duen hatik egun Ellandek!... Donazaharrera heltzean bizkitartean, unhatzen ere hasia, oihuz emaiten da, eta astoak geldiarazi ondoan, hetarik baten gainera igaiten.

—Zer zozoa hintzen hatik, Ellande! Airean joaiteko orde, ostixoan ere, orai bezala! Ez duk harat hunatik, arnoak argitzen dik azkarki jende ximplea! Arri aintzina...

Lephoa mehe du eta
Ilia latza
Itxura gai...

Bainan, nun dut nik nere bederatzigarren astoa? Iso! Bat, biga, hiru... zazpi, zortzi! Eta bederatzigarrena? Jesus!... Izpiritua argitzen balinbadu, begiak lanbrotzen othe ditu arnoak?... Bat, biga... zazpi, zortzi! Hauxe duk ixtorioa! Gibelean utzi othe dut nere beharri luzea?... Bixtak ereman ahala, fritsik ez duk bizkitartean ageri! Errak, hi, puttikoa, zenbat asto ditut nere aintzinean? Bederatzi ala zortzi?

—Zortzi arai, Ellande, zortzi asto eta hamasei beharri.

—Hauxe duk lana! Manuelen ostatuan sartu othe zaut, nik deus ez pagaturik gaitzitua?... Arri astoak, arri, Manuelen ostatura!

Kalopan heldu dira berriz ostatuko athera.

—Manuel! ene asto bat ez duk fortunaz hire barne horietan gelditua, sotoan, edo bederen pegar zonbeiten aintzinean?

—Ez, Ellande, ez, ez da hemen astorik, oro ereman zintuen zurekin.

—Alo! ontsa nuk sarri, Mariarekin! Xahu nuk, xahu, etxean sartzean: Alta, hanbat gaixtoago! Arri astoak etxera, eta bixi bixia. Zuen laguna dagola den tokian, ni bilha jin arte, holako beroarekin...

Eta badoazi berriz, *Lakbarrara* buruz. Bainan Ellandek ez du gehiago kanturik. Mariaren beldurrak espantuak sarrarazi diozka. Ez duzue ezagutzen Maria, Ellanderen andre esposa?... Gizagaizo Ellande! Aditu behar ditu bereak eta asto beltxarenak!... Eta bizkitartean, aintzinez emanik, gibebez emanik, zortzi asto baizik ez izaki Ellandek!

Ilhun nabarrean, astoak musikan sartzten dira etxe aintzineko korralean, eta doña Maria atheratzen da, arraxina bat eskuan.

—Orai duka etxean sartzeko tenorea, hordi tzar bandila? Hunaraino senditzen diat arnoa, kiskila!...

—No, Maria, ez othoi, kexa! Ez diakinat nun demuntre sartu zautan nere bederatzigarren astoa. Erhoturik ibilia nun haren ondolik, eta herrestorik ere ez dinat nihun atzeman.

—Bederatzigarren astoa? Bainan, arraila jina hitzakiat beraz etxerat?

Bederatzigarrena? Eta hire bi zangoen artean dukan hori ez othe da astoa? Horra bederatzigarrena, hamargarrena eta ederrena berekin deramala bizkarrean! Bixtatik joan hakiat, hordi tzar, gizon galdu, arno-untzi higuingarria!...

Eta Ellande ohera badoa, ixil eta xitun, Mariaren makhila, bizkar hezuraren gainera eror dakion beldurrez.

Nola ez zen bada, bere azpian zaukan beharri luzeaz orhoitu? Ai! Manuelen arno hura! Zerbait debrukeria ez othe zion ostalerak emana? Bertzaldiño batez hatik!

Eta hainbertzenarekin, lo zurrungan eman zen Ellande gaizoa, eta gau hartan guzian, ametsetarik, bere astoaren ondolik ibili zen, izerdi uharretan.

ZUBIETAKO DEBRUA

MARIA: Ama.

MARI-EDER: Hauzoa.

MARGAITA: Alaba.

JOANA: Bertze alaba.

GAXUXA: Alaba gazteena.

AZTIA.

MARIANNA: Aztiaren sehia.

ANNA.

ANITA.

LUIXA: Pidaiantak.

XANETA.

KATTALIN.

BILLET IKERTZALEA: La Contrôlease.

LEHEN ZATHIA

Eskual-Herriko sukalde bat.

I

MARIA, MARGARITA, JOANA

Sukaldeko lanetan ari biruak.

MARIA: Eta gure Gaxuxa ez oraino ageri!... Zer ari othe da bada? Non dabila, oraikotik?

MARGAITAK: Gaixo haurra! Ez ahal da guti unhatua, behi galdu demuntre haren ondotik!

JOANAK: Argi hasteko atherarik, bere xingar zafla meheñoarekin! Joka niro ez dela josta gura, den tenorean, eta, goportarra bat eltzekari emaiten ahal diozu, gibeleratzen delarik, artho xigor onarekin.

MARIA: (*Lebiotik kanpora bebatzen duelarik:*) Bai, bai, berea duke segurki. Bainan, hura ez ageri, eta gure behia galdua! (*Ixilik pitta bat egon ondoan, lanean ari dela:*)

Bethi xarmatua, egiazki! Haritz-xilotik gal zitekela ere behi bat! Nork erranen zuen sekulan? Eta hain xuxen, Kalzo, gure behirik ederrena! Hamabortz ehun libera eskainia zaukun hartaz, iragan merkatuan, Aguxtin tratulariak! Eman baginio bederen!...

MARGAITAK: Bai, hala da, ama. Bainan, Jainkoa da bakarrik geroaren berri dakien hura, eta Jainko horrek badakike segur, zertako ez daukun biharko berri horietarik salatu.

MARIA: Ori, haurra, ez dakit, bainan ongi egin liro beraz gure Jainkoak, biharko berririk ez bada, *gaurko* berri zerbait bederen sala balezo Gaxuxari, Katzo guk lasterxko bil dezagun etxera.

JOANAK: Ama!

MARIA: Hala da eta, haurra! Goxo baita holako diruketaren galtzea, herrestan, doi doia bizi girelarik Oihanburuan!

MARGAITAK: Oh! herrestan! herrestan!... Ez du oraino hainbertzeko ephea, hauzoko sorro pullit bat guretua dugula, gure ontasuna joriago egiteko. Egunean egunekoaren emaiten badaki Jainkoak.

JOANAK: Egia diozu, Margaita. Egunean egunekoa eman ere dauku orai arte Jainkoak, eta jendeeri bezala, laket zaio Jainkoari, bere ongi eginez milesker erraiten badiogu. Zuharen ganik ikasia dugun katixima da hori, ama gaixoa!...

II

AINTZINEKO HIRUAK ETA GAXUXA

GAXUXAK: (*Akbitua, gorritua, makilaño bat eskuan, sartzen da:*) Jainkoak dauzuela gau on, ama! Gau on, Margaita, Joana!

HIRUEK: Bai zuri ere, Gaxuxa!

MARIAK: Eta behirik ez, oraino ere, haurra?

GAXUXAK: Ez ama! Doi doia ahamen bat hartzen nuela bidean, bazter guziak ikertu ditut bada, jo harat eta jo hunat. Zuek

miatu xokoak berriz miatu ditut, oihu eta oihu. Bainan, ez Zamalbiden, ez Eurgin, ez mokorreko kaskoan, ez Burdin-Kurutxetan, nihon ez gure Katzo kausitu. Harxabalen ikusi ditut artzainak, Jatslephon ikazkinak, bainan nehork ez zakien gure Katzo gaixoaren berririk.

MARIAK: Jar zaite, jar, haurra. Harrezazu ongi zuretua duzun otruntza, eta gero, joanen zira, bihar eguerdiak arte lo egiterat.

GAXUXAK: Ez dakit, ama, lo handirik egingen ahalko dutan. Sobra unhatua ez othe naiz? Zangoak, harri eta laphar artetan, larrutuak ere ditut!... Eta, oinon, guzien buruan, Katzo bildu banu bederen, deusik ez ziezken hoik oro!

MARIAK: Hoi! hoi! Bainan gure Katzo galdua, eta ongi galdua, zorigaitzez!

III

AINTZINEKO GUZIAK ETA MARI-EDER

MARI-EDERREK: (*Sartzen ari delarik:*) Galdua beraz oraino ere zuen Katzo xarmatua?

MARIAK: Bai, galdua!... Jainkoak dauzula gau on, Mari-Eder!

MARGAITAK: (*Abapetik, bere abizperi:*) Zertarat heldu da atso tzar hau?

MARI-EDERREK: (*Jartzen da etxean balitz bezala, nehork hala galdegin ere gabe:*) Gaixo Maria! Halako behia! Eta nihon hatzik ere utzi gabe, airean hegaldatu baliz bezala!...

MARGAITAK: Bai, erkatz-gider baten gainean, Akelarrerat joaiteko!...

MARI-EDERREK: Haur bat baizik ez zira, Margaita! *Ez da Akhelarrez hirririk egin behar sekulan!*

JOANAK: (*Bixi bixia:*) Ez eta ere inbustikeriarik erran behar, gazteagoen aintzinean...

MARIAK: Haurra!

GAXUXAK: Hala da eta, ama!

MARI-EDERREK: Inbustikeriak, inbustikeriak! Othe dakizu zer diozun, haurra? Zer bada, zortzi egun hautan bahia nihon ez ageri, nihon ez den ttikieneko hatzik, *Eskualdun*

egunkariak berria bazter guzietarat hedatu ondoan ere! Ta, ta, ta, ta! Sorginkeria zer bait bada hor, Maria!...

(*Abapetik:*) Bai eta sorgina hihaur, atso tzarra!

MARIAK: Uste duzu, Mari-Eder?

MARI-EDERREK: Ez-bairik ez da hor: zuen Katzo sorginek ereman dautzute!

MARGAITAK: Edo Buhameek!...

MARI-EDERREK: Ez haurra, ez! Buhameek hatzak utziko ziztenan sorroan. Sorginek ez dine hatzik uzten airean.

MARIAK: Zer fidatzekoa, Mari-Eder!

MARI-EDERREK: Bai, Maria, eta sorginek egina, sorginek baizik ezin desegin... Joan behar duzu Zubietako Debruaren gana!

MARIAK: Zubietarat? Zubietako sorginaren gana? Uste duzu, Mari-Eder?

MARI-EDERREK: Zer ezin-egina? Hiruzpalau oren burdin bidez, karrosan gero pitta bat, eta horra Zubietal!

MARGAITAK: (*Xutiturik:*) Bainan, Mari-Eder, zer dira burla horiek, bertzela?

MARI-EDERREK: Burlarik ez da batere. Zin zinez ari naiz.

JOANAK: Zin zinez? Eta zer egiten duzu katximako erranez, gure aphezen erranez?

MARI-EDERREK: Oh! aphezak eta aztiak ez dire adixkide, aspaldion.

GAXUXAK: Ez behar ere!

MARI-EDERREK: Aphezak ez dute behirik galtzen, Gaxuxa...

MARIAK: Aphezak ez othe dute jakinen Zubietan izan gara?

MARGAITAK: Jainkoak ez othe du jakinen, ama?

JOANAK: Aphezak ere ez othe, xokoño batera joanen zaiztelarik, zuen hutsaren aithortzera?

MARI-EDERREK: Misionestak ethorri beharrak dire Eguerrietako, Joanal!

JOANAK: Misionestek, aphezak bezala, urrikitzen denari baizik ez diote barkatzen, edo, bere zorigaitzetan, bekhatua gordezten duenari.

MARGAITAK: (*Bixi bixia:*) Ama, Mari-Ederrek erraiten dautzuna ez duzu egin behar. Ez zira Zubietara joanen.

Ez du Zubietako debruak gure ama maiteaz burlatu behar, bertze orduz Buztintzeko aztia Pelo Xoriburuz burlatu zen bezala. Ahantzia othe duzu zuhaurek guri lehenago kondatu itxoria?

Pelo ere joan zen, etxeko oilo guziak, xitoak barne, hiltzen ari zitzaizkola, zerbeit sendagailu beharrez Buztintzeko aztiaren ganik. Azti pullit harek erran zion, Oilarburuko haitz handienaren puntan, *detximako lurretik kanpo*, eman zitzan gau-erditan, etxeko oilarra eta bi oilo ederrenak. Goizeko *sei orenetan* joan ziteken gero Pelo, (eta ez lehenago, bere onetan!) oilar eta oiloen biltzera. Eta hartan sendatu behar zitzaizkon etxeko xito, oilasko, oilanda eta oilo guziak.

Gau-erditan, erran bezala, detximako lurretik kanpo, Oilarburuko haitz ederrenaren kaskoan eman zituen Pelok bere oilar eta oiloak.

Gau-erdiarik sei orenak artean, Buztintzetik Oilarburura joaiteko astia izan baitzuen sorginak oilo eta oilarraren ebastera, goizeko sei orenetan itzuli zelarik Pelo Oilarburura, *ez oilarrik, ez oilorik, ez zen han*. Buztintzen oilakiz ase ziren asre oso batez, eta Pelori, etxean, azken oiloak hil zitzaizkon, purta, purta.

GAXUXAK: Ez zuen deus beharragorik, giza-gaixoak! Bainan zertako ere zen hain xoroa!

MARI-EDERREK: Hoik oro, Buztintzen! Ez goaza gu Buztintzera, bainan bai Zubietara.

MARIAK: Ez naiz baitezpada loriatua pidaia hortaz, bainan, damu nuke alderdi guzietara ez jokaturik. Noiz goazi, Mari-Eder? Haur hautarik batek lagunduren ahal gaitu?

HIRUEK: (*Xutiturik:*) Ah! ez hatik, ama! Mari-Eder aski duzu *lekaio!*

MARI-EDERREK: Bi biak beraz, ortziralean, Maria. Aski bagitezke.

MARGAITAK: Gaixo Ama! (*Abapetik eta ukhamiloo Mari-Ederren alderat bildurik:*) Atso tzarra eta ez bertzea!

BIGARREN ZATHIA

Burdin-bidean, Wagon batean, Anna, Anita, Luixa, Xaneta eta Kattalin jarriak daude ja, solasean ari.

I

AIPHATU PIDALANTAK, ETA MARIA ETA MARI-EDER

Oihuka ari dire burdin-bidetako gizonak, han, nonbait:

En voiture, en voiture, s'il vous plaît! Allons, Madame, dépêchez-vous donc! Le train va partir! Allons, ce panier! Oust! Ça y est!... (*Xilinta, xistu, ttutta.*)

MARI-EDERREK: (*Maria bere aintzinean akulatzen duela:*) Erna zaite, bada, Maria! Zer uste duzu ala Oihanburuko sukaldean girela! Uste ez banuen hortxet gelditzen zinazkitala, zure otharre ozpinarekin!

MARIAK: Gelditzen, Mari-Eder? Batre ez banintz bederen etxetik abiatu! (*Treina abiatzean, elgar koskatzen dute Mariak eta Mari-Ederrek. Bertzeak hirriz eta keinuka elgarri. Maria jartzen da, bere otharreak, kabak eta paisolak oraino ere tratatzen dutela.*) Jainkoak esker duela! Atx! Ori! jendeak baitugu jada hemen!... Jainkoak dautzuela egun on, andre onak!

GUZIEK: Bai zueri, ere!

MARI-EDERREK: Eskualdunak zaizte, holetan?

GUZIEK: Erran liteke!... (*Ixilik oro, bultño bat.*)

MARI-EDERREK: Hots, Maria, molda zaite hor, xokoño hortan, zure puska horiekin oroikin! Ile hori bardindurik emazu pulliki pulliki.

MARIAK: Bai, ori, hala hala da! Jostetak baitziren hor, barne huntara hupatzeko, maila alimaleko batera igan behar izan dutalarik! Hatsak eta oro joanak nituen! Eta gizon erlastu hura gibeletik bethi oihuka ari, eta ni han, nere kabaren, otharrearen eta paisolaren artean kokatua, ulia irmi-armu sarean bezela!... Ai! Mari-Eder, zerk ekharri nau ni hunaraino?

Guziek hirri, goxo, goxoki.

ANNAK: Lehen aldia ahal duzue burdin bideetan zabiltzatela?
MARIAK: Bai, gaixoa, eta agian azkena! Eta ez baginu behiño bat galdu, han, mendian...
MARI-EDERREK: (*Abapetik:*) Zaude bada ixilik, Maria! Bardin luke gure berriak ez orori erranik ere!
MARIAK: Zer munta du, Mari-Eder?
ANITAK: (*Keinu bat laguneri, eta:*) Behi bat galdu? Ai! eta norat zoazte orai? Joka niro. *Zubietara?*
MARIAK: Hala hala!... Ez ahal zaitut zuhaur Zubietako debrua, hola gure berrien jakiteko?
ANITAK: (*Hirriz:*) Ez, ez, balinba! Zuhur balinbaduzue, orhoit zaizte, andreak, ez dela batre azti, sorgin edo debru behar izan, asko berrien jakiteko!
MARI-EDERREK: Baditeke! Bainan, zer nahi den, zuek ikhusi bethi, norat ginoazin... Ez ginuen guk asmatuko norat duzuen gaurko zuen xedea. Ah! hori ez! Ez da hala, Maria?
MARIAK: Ez, ez, alafede!...
MARI-EDERREK: Eta, beraz, dakizuenaz geroztik norat goazin, zer diozue gero Zubietako aztiak? Egiten duten bezenbat zuhur eta erdi othe da?
LUIXAK: (*Jendeeri buruz:*) Demuntren zozo pareal!
XANETAK: (*Laguneri keinu egin ondoan:*) Zuhur eta erdi? Non da bertze holakorik?
KATTALINEK: Zer nahi atheratzen du emazte debrusa harek, zer nahi atxemanarazten...
MARIAK: Zer nahi?
ANNAK: Bai, zer nahi. Ori iragan egun batez, Hoztar bat izan zaio, asto bat galdurik. Zubietan izan, eta biharamunean, *bi asto* itzuli dira Hoztara.
MARI-EDERREK: Bi asto?
ANNAK: Bi asto, andre!
MARIAK: Jesus, Jainko ona!...
LUIXAK: Bai eta, hor, Lapurtar bat Zubietara jin omen da, egun horietarik batez, *belhaun* bat ez dakit non galdurik.
MARIAK: Belhaun bat?
LUIXAK: Bai, belhaun bat... Zubietarat jin, eta arratsean berean, bi belhaunak han zituen gure Lapurtarrak.
MARIAK: Gizagaixoa! Atsegin hartu ahal baitu, berezik Senpertia balinbazen! (*Orok hirri.*)

II

Aintzinekoak oro, eta Contrôleuse bat, billet ikerzale bat, bere moltsa handia sabetsetik dilindan, xilo egiteko tresna eskuan.

BILLET-IKERZALEAK: Vos billets, s'il vous plaît?

Badoa orori billeten galdez, azkenik Mariari eta Mari-Ederri.

MARIAK: Zer da hori, Mari-Eder, kaxketa eder horrekin? Suprefeta ala Prefeta bera?

MARI-EDERREK: Nik demuntre dakita, Maria!... Ori, billet ikerzalea da, ta, gure Prefeta! zalu athera zazu zurea, Maria!

BILLET-IKERZALEAK: (*Mariari, boz idor batekin:*) *Vot'* billet, s'il vous plaît?

MARIAK: Zer galdatzen du, bere erdara bitzi hortan?

MARI-EDERREK: (*Bere billeta xilarazirik:*) Erna zaite, Maria, billeta, zure billeta!

BILLET-IKERZALEAK: *Vot'* billet! Et plus vite que ça!

MARIAK: Joko parte, horrek bezenbat nahi nuke bai, ene billet ziminoa... (*Xutitzen da, kaba iker, otharrea iker, paisola barnea iker:*) Non sarthua dut bada?... (*Abuzpezi emana alkiaren azpian ari da orai miazten:*) Oi, Jainkoa! Ez haute hire hurrek ikusten, Maria!...

BILLET-IKERZALEAK: Ben! Quoi? Et ce billet?

MARIAK: (*Xutiturik:*) Hor nuen, sakela huntan, ene mokanesaren barnean. Eta mokanesak eta oro ereman dazkidate hortik.

BILLET-IKERZALEAK: Qu'est-ce que c'est que ce charabia? Perdu? Volé? Ça ne me regarde pas. Je vous dresse contravention...

Et puis, ce panier? Qu'est-ce que c'est que cette odeur...? Ah! Un fromage pourri, un fromage que marche? Deuxième contravention, pour transport de marchandises avariées, dans un wagon de voyageurs! Ça vous apprendra!... Vos noms et prénoms, s'il vous plaît!

MARIAK: Zer nahi du orai?

ANITAK: Zure izen eta deithurak.

MARIAK: Ah! mokanesaren itzultzeko? *Maria Larre, Oihanburukoa.* Ba, mokanes baten gatik, ez zuen kasik ere balio! Gaixo Andrea! Sekulan Oihanburura jiten balinbada, xingar eta arroltze emanen diot gogo onez! Arrolzeño batzu baitugu bertzalde, bainan goxoak!... (*Oro birriz ari dire, birria nausiturik.*)

ANITAK: Arroltze eta xingar? Baduzu bertzerik, gaixo!

MARI-EDERREK: Bertzerik? Zer bada oraino?

ANITAK: Bi *berbal* badituela zure adixkide Mariak, billetik gabe zabilalakatuz, batto, eta bertzea, gasna ustel batekin sartua zelakotz hemen.

MARIAK: *Billeta?* Bainan, hartua nuen, ongi pagaturik oraino: Sei libera, halako paper txarra! Azukre mokor bat bezenbat ez zen papera!...

Eta gero, *gasna ustela?* Bainan Zubietako debruarentzat nuen gasna hau, ahotik ezin utzia baita, egiazki! Apho kixkila! Jin dadila jin Oihanburura!...

ANNAK: Bai, zer nahi duzu, amatto? Kaskoin xapel-okor horiek oro hola-koak dira bazterretan...

Bainan Zubietako debruak atxemanaraziko dauzkitzute billet, mokanes eta behi, oro, hots! Nork daki zure kaskoin kixkilari berari zer ez dion eginen?... (*Oihuka bazterretik: «Saint Palais! Saint Palais!»...*)

Ori, huna non helduak giren Donapaleurat. (*Oihuz berriz ari dire burdin bideetako gizonak: «Sain Palais! Saint Palais! Tout le monde descend de voiture»*). Ixtantean Zubietarako zaizte. Suerte on, andreak, eta gure goraintziak Zubietako debruari! Sorgina denaz geroz, badakike, segur, nor gitezken goraintzi igorzaleak... (*Hirriz badoazj oro.*)

MARIAK: (*Bere puxkake hartzean, dolamen batekin:*) Ah! Mari-Eder! Berriz ere, zerk ekarri nau gaur hunara? Ene haur gaixoak! Etxean egon bainintz bederen zuekin!...

HIRUGARREN ZATHIA

Zubietako debruaren etxean.

Barne bat, erdi sala, erdi sukalde. Paperezko ilhargi eta izar batzu han hemenka emanak izanen dire paretan.

I

MARIANA, MARIA, MARI-EDER

MARIANAK: Sar zaizte, sar, andreak, eta jar zaizte; berehala hemen dukezue etxek'andrea.

Badoba Mariana eta, betbi beren kaba, otharre eta paisolekin, sartzen dire Maria eta Mari-Eder.

II

MARIAK: (*Pareteri behatzen diotela:*) Halako bat eginen daut nere buruaren hemen ikusteak, Mari-Eder!...

MARI-EDERREK: Niri ere bai, Maria, aithor dut. Bainan, engoitik, huntaraino ethorriak, goazen aintzina!

MARIAK: Zer dire izar eta ilhargi hauk oro, hemen?... (*Zeinatzen da, halako beldur batekin.*) Ama-Birjinaren edo Bihotz Sakratuaren iduri zonbait nahiagoko nuzken hemen ikusi... Ai! Maria, Maria! Oihanburuan egon bahintz, hire xokoñoan!

MARI-EDERREK: Behia galdurik, Maria?

MARIAK: Bai behia galdurik!... ez othe zen, arimaren galtzea bainon hobe izanen?

MARI-EDERREK: Ez ahal ditugu galdu, gure arimak!

MARIAK: Ez dakit ori! Arima *galduak* ez bada, segur arima *berratu* batzu bederen girela.

MARI-EDERREK: Zaude ixilik, hots, Maria; ikusiko duzu gure Katzo lorieta bilduko dugula etxera, eta orduan ahantzi-ko dira oraiko intzireak oro, Maria!

MARIAK: Halabiz, Mari-Eder!

III

Gibelerat heldu, sartzen da Mariana.

MARIANAK: Berehal, berehala hemen dugu etxek'andrea. Bertze ikusliar batzuekin da oraino, bainan zalu zalua igorriko ditu, eta zuekin da gero, beharko den asti guziarekin...

Urrundik heldu zaizte holetan, andreak? (*Hemen, oibaleria batzuen giblean kuku-manuka emaiten da etxek'andrea, Azfia, oro handik entzuteko gisan. Mariak eta Mari-Ederrek ezin dezakete ikus, bainan bai jendeek.*)

MARIAK: Bai urrundik, haurra, ongi urrundik, Oihanburutik!

MARIANAK: Oihanburutik?... Zer unhaldia hartzen duzuen egun, andre gaixoak!

MARI-EDERREK: Erraiten ahal duzu, haurra!

MARIAK: Bai, eta ez baginu Katzo, gure behirik ederrena galdu, orai zortzi egun, segur ez ginela gaur hunarako! Ah! hori, ez!

MARIANAK: Katzo galdu duzue beraz? Behi ederra?

MARIAK: Behi ederra? Uste dut! Aguxtin tratulariak hamabost ehun libera ez zaukun eskaintzen!

MARIANAK: Atxemanen duzue atxemanen zuen behia!

MARIAK: Uste duzu?... (*Xutiturik:*) Ori, gasnaño hau emanen diozu etxek'andreaki, eta zuhaurek ere xerra zombaitño harturen ahal diozkatzu.

MARIANAK: (*Gasna hartzen duela:*) Milesker!

MARIAK: Ez da erraiteko baizik, bainan gasna bat da hauta, ahoan urtuko zautzuetena!... Eta gero zer ez zaut gostatua edo gostatuko? Ez dautate *berbala* egin burdin-bidean, baizik eta gasna ustelik ez zela haizu jendeen artean! Halako gasna! Jendeentzat ez balire bezala gasna onak!... Apho kixkila!

MARI-EDERREK: Eta gero hor, Mariak billeta galtzen duela bidean, bere mokanesarekin!... Hots, bi berbalekin ethorria da, dohakabea, hunaraino!

MARIANAK: Zer suertea, egia erraiteko!

MARIAK: Eta etxean entzun eta entzun behar ditugunak, bertzalde! Gure Ganixek fitsik ez daki, gaizoak; bederen ez zakien

orai arte... Bainan, gure hurrek erran ez daukute-nik ez da!

MARIANAK: Bainan, hala hala, behia atxemanen denean!... Halako behia!

MARI-EDERREK: Ezpeletako edo Hazparneko ferietan ere ez da holakorik atheratzen, bere izar pullitarekin kopetaren erdian, adar batzu, xutak, xixelarekin eginak baino xutagoak, gerren punta baino xorrotxagoak! (*Hemen, bere gordagiatik, zango puntten gainean, ixil ixila badoa Azfia.*)

MARIANAK: Ez da holako behirik galdu behar andreak! Atxemanen duzue zuen behia.

MARIAK: Jainkoak adi zaitzala, ori!

MARIANAK: (*Alegia zerbaiti ohartzan:*) Uste dut etxek'andrea heldu zaukun oraikoan. Hantxet, baratze zolan da oraino, bainan, haia, haia heldu zauku. Frango ongi badabila oraino, adinarendako. Hura sarzean, xutitu nahiko duzue, othoi; bethidanik ohore gose izan baita... pitta bat...

BIEK: Gogo onez, haurra! Zer da zuzenagorik?

MARIAK: (*Erdi goratik:*) Ez ahantz gero ene gasnaño hori! Emo zu lehen bai lehen!...

IV

Huna Azfia, xapel belusezko gora bat buruan, soin guzja izar urbezko batzuz ihaurria, erai erdian aldiz bi bezur, kurutzatuak, hil baten buru kaskoaren azpian.

AZTIAK: Agur, Andreak, agur!

BIEK: Agur, Etxek'andrea!

MARIANAK: Huna bi andre, ongi urrundik, ikusgarriekin ethorriak. Gasnatto bat ekarria dute, etxek'andrea, hilak ere phiztuko dituen.

MARIAK: Ez zauku sobera batere, baldin eta gure...

AZTIAK: Baldin eta zuen behia, *Katzo*, atxemanarazten badautzuet? Ez da hala?

MARIAK: Jesus, Jainko maitea! Nondik dakizu?

AZTIAK: Nondik dakidan Katzo galdua duzuela orai zortzi egun? Nondik dazkit dazkidanak oro? Ez othe naiz Zubietako debrua?...

MARI-EDERREK: Ai, Maria, zer da bada andre mixteriozko hau? Oh!...

AZTIAK: Ez beraz niri erran, behi ederra gain gainetik galdu duzuela Katzo, bere izar pullitarekin kopetaren erdian, bere adar xut xorrotxeekin. Ez niri erran Aguxtin tratulariak 1500 libera eskaini dauzkitzuela. Ganixen ixilik, zure haurren gogoaren kontra ethorria zarela hunara, Maria... Badazkit hoik oro.

Badakit, nik jan behar dudan gasna berbal bat gosta zautzula, billeta galdurik, lehenbiziko berbala ez askiz.

MARIAK: (*Harriturik:*) Oh! oh!... Zer demonio da hau! Puies, puies egiteko ere liteke, Katzo ez baginu bildu behar...

AZTIAK: Goazen beraz gure egitekoetarar, eta berehala! Mariana, liburua!...

Marianak ekartzen du liburu alimale bat, eta mahain baten gainean emaiten. Aztiak bi urbats gibelerat egin ondoan, thu egiten du barne hartako lau alderdietara: eta gero, eskuako erbiak zalu zalu ibilaraziz, hiru aldi egiten mahainaren ingurua. Heien aintzinean Aztia inagaiten den aldi guzietz, gordeka bezala eta ikarar, zainatzen dira Maria eta Mari-Eder. Azkenean, jendeeri buruz itzulirik, liburua idekitzen du sorginak, begiak bertsirik, eta gero, luneta handi batzuz emanik, goratik hasten da, alegia eta irakurtzen.

Intes, medites,
Medites, intes! (3 aldiz).

Aldi guzietz, ahapaldi bezanbat eskuaz jotze egiten dio liburuari. Marie eta Mari-Eder, beren ezin egonarekin, ustez eta Katzo atherako zaioten han berean, liburu handi hartarik, hurbiltzen dira pitta bat, eta Maria oibuka hasten da:

MARIAK: Jes!... Bainan, etxek'andrea, buruz beheiti emana duzu eta zure liburua!...

AZTIAK: (*Alegia eta ez batere durduzatua:*) Behi galduentzat hola eman behar da bethi... Ez zaitela gehiago ez mintza, ez mogi ere, zure onetan!

Eta berriaz hasten da, egundaino bezala:

Intes, medites,
Medites, intes! (3 aldiz).

Zertako mintzatu zira hola, emazte xoroa! Deus ez daut oraino Mumamu handiak ihardesten.

Intes, medites,
Medites, intes!

Hainbertzenarekin, oilar batek, aski hurbildanik jotzen du kukuruken luze bat, eta Aztiak orduan berehala:

AZTIAK: Huna, huna, azkenean! Huna zuen etsaia!

BIEK: (*Harriturik:*) Gure etsaia?

AZTIAK: Bai, etsaia, eta ez nolanhikoa!... Baduzuea Oihanburun oilarrik?

MARIAK: Bai, eta ederra oraino.

AZTIAK: Horra zuen etsaia! Oilar hura, biphildurik behar duzue, zuen etxetik eta Donapaleuko alderdirat, ixil ixila, nehork deus deusere jakin gabe, norbaiti igorri.

MARI-EDERREK: Ixil ixila? Donapaleu alderdirat? Bainan, Donapaleu aldean, oilar hura izaiten duenak zerbaiz jakinen du?

AZTIAK: Hala da, hori ere... Igor beraz *nihauri* hunara. Zubietako Aztia ez da oilar biphildu batek izitzekoa. Badaki holako baten berri.

MARIAK: Bihar berean izanen duzu beraz gure oilarra.

AZTIAK: Bai, bihar berean, *behiaren bilba zuetarik nebor abiatu gabe*. Baitezpadako gauza, hori da. Eta orai:

Intes, medites,
Medites, intes!

Huna non kausituko duzuen zuen behia. (*Maria, Mari-Eder, lepko bebarriak luzaturik emaiten dire.*) Etxanik, hantxet, harri-peña handi baten itzalean, *Bizkar-Zuriko* mendia gibelean dago, bere Oihanburuko heiaz orhoitu eta marrumaz!...

Zoazte orai deskantsu, eta *Mumamu* handiak lagun zaitzaztela!

Azitia badoa, aphezpiku baten patxadarekin, bere liburu handia besapean.

MARIAK: Eta zure lana, etxek'andrea? Zonbat zor dautzugu, hola zuk gu lagundurik?

AZTIAK: (*Doi doia burua makurtzen duela:*) Gasna eder bat jada emana duzuelakotz, eta zuek zarezelakotz, emozue Marianari hogoi liberako paper bat, eta ez bertzerik...

Agur Andreak! (*Badoa ezkerretik.*)

BIEK: Milesker zuri, etxek'andrea.

V

MARLANA, MARIA, MARI EDER

MARIAK: (*Marianari, moltsa luze bat ikerturik, 20 libera emaiten diozkeala:*) Ori, haurra... Huna ere zuretzat, hoin maiteki lagundu gaitutzulakotz. (*Berrogoi soseko bat emaiten dio Marianari.*)

MARIANAK: Milesker, andre!

MARI-EDERREK: (*Jendeeri buruz:*) Eta orai, ethor ditezela aphezak: *sorgin* eta *aztirik* ez dela erraitera!

Badoazi biak eskuineko aldetik, beren puska guzietan.

VI

(*Zango puntten gainean heldu da, ordu berean, ezkerretik:*) Joan direa, Mariana, gure oiloñoak?

AZTIAK: Bai, baratze zola hartan dire jadanik, xoria bezen alegera badoazila...

MARIANAK: Begozi, begozi! Ez dire hoin alegera izanen hiruzpalau egun goiti beheiti, Bizkarzurin debalde ibili ondoan! (*Jendeeri buruz:*) Zer oilarra jan behar dugun igandean! Hots! onik ere badu gure irabazbideak!

AZTIAK: Aphezak baitiote sorginik ez dela... Ez, ez da sorginik, bainan bethi izan dira eta izanen dira... *jende xoroak!*

ERAKASPENA

(Epilogue)

Oihanburuko Sukaldean.

MARIAK: Huna ni, Maria Oihanburukoa, ez bainaiz Oihanburutik berriz abiatzekoa, sorgin eta aztien ondotikan!...

Erran gabe doa, ez dugula *Bizkar-Zurin*, ez behirik, ez xaal edo araxterik atxeman, Azti figura harek hitzeman zaukun bezala.

Zer, aldiz, irabazi dut, hor gaindi ibilirik? Pidaia bat egin, hertze handia bezen luzea; bi *prozedura* edo berbal bildu bidean; gasna bat ahotik ezin utzizkoa... utzi Aztiari; hogoi'ta bi libera urari beheiti igorri, oilar bat aldiz Aztiaren zintzurri behera; Bizkarzurin lepho eta bizkarrak hautsi; Ganixen erasia gorriak burutik beheiti hartu; ene haur gaixoeri erakaspem pullita eman; eta bereziki, zu, Jainko on eta handia, itsuski laidostatu. Horra ene irabazia!

Ez, ez, gure aphez onek eta argituek erraiten zaukutena, ez da ez sorginik, ez Aztirik. Eta munduan bethi izan eta izanen badira ere Xoroak, ez du Oihanburuko Mariak xoro hetarik izan nahi, hemendik aintzina!

Jokatu diren guziak sartzen dira orduan, eta oro emaiten kantuz:

Sinhesten dut,
Elizak daduzkan egia,
Sinhesten dut
Hala direla guziak;
Neronek ikusirik baino,
Hark erranik segurkiago,
Sinhesten dut Hala direla guziak.

Guziek agur handi bat.

XOANE MITRERO

Bero bat zenizigarria. *Xoane Mitrero* heldu zen Garazi-Hergaraitik, egarriak joa, bere mitra edo berinak bizkarrean, sorbaldak kargaren azpian lehertuak.

Mitra gutti berritu zen, egun hartan, Ahatsa-Lekumerrin, eta bere makila txarra eskuan heldu zen beraz, kexu kexua, burua dilindan, begiak xorrotx. Berrogoi soseko bat doi doia altxaturik, ontsa zen ba etxean, bere emaztearekin!

Donazaharrera heltzean, Laphitzondo zenak hala oiuhu eginik, edo nehork oiuhurik egin gabe ere bardin, bere mitra-berinen herrementa athe ondoan xutik ezarri, sartu zen Mainerrenean, eta pint-erdi bat arno galdeginik, hantxet jarri, izerdi uharretan. Izerdi hura xuka eta xuka, arnoa hurrupa eta hurrupa, goxara zagon, Laphitzondorekin solasean, bere begi bizi hek firurikatuz, bere sudur mehe hura luzatuz. Oi Laphitzondoren irriak, laket ere baitzitzaion Laphitzondori irri egiteal...

Irriz hola zaudelarik biak, beroak eta oro ahantzirik, Madalenako aldetik heldu, agertzen da hor, karrika buruan, ardi multzo bat ederra, Hergaraiko alderdirat ari. Aintzin aintzinean, artzaina, bildotx polliño bat bizkarrean, ardiak ondolik *mee* eta *mee* marrakaz, artzain-or zakurra sahetsetik erausika. Iduri zuten bidea berekin zaramatela, eta erhauts bat erakarazten zuten!...

Xoane eta Laphitzondo bethi irriz...

Arthaldea Mainerreneko ezkinara heltzearekin, bet betan, ardien erditik atheratzen da marro bat ederra, bainan ederra! Ostatuko atheari beha zankez paratzen da, lilluraturik bezala, arthalde guzia sahetsetik aintzina iragaiten zaiola Ahatsarat buruz. Artzainak, xixtu eta xixtu, burutik ere ez zuen itzultzen. Bakarrik ber bera zen orai marro ederra, Mainerreneko atheari beha eta beha.

Athe hari kontra, xutik emanak, dir dir egiten zutela iguzkiari, begiak ereman nahi zituzten Xoaneren mitra-berinek. Marroa, zangoak itzaturik bezala doi doia egon ondoan, hurratsean abiatzen da, emeki emekiño, berina xarmatuerei bethi beira. Bet betan, berriz ere gelditzen da, bere begi handi nahasi hek zabal zabala...

Berina heien gibelean, hurratsean emeki emeki heldu hura ere, ikusi du bertze marro bat; eta huna bertze marro hori gelditu dela, bera geldi-

tzean!... Elgarri beha dagozi biak. (Laphitzondo eta Xoane bethi irriz ari ziren barnean).

Bainan, zer du bertze marro horrek? Begi hek ez othe ditu beheituko, eta ez othe da jin bidetik zalukara joanen, bere onetan? Zer uste du, ala norbait izitzen duela han?

Gure Madalendar marroa kexatzen hasia da. Begiak, itzulika, makurtzen ditu; bertzeak ere ba. Sudur ziloak zimurtzen ditu, khea dariotela; bertzeak ere ba. Buztana harat hunat badoako orai; bertzeari ere ba. Hasarre gorrian, errege-bidea ixkitatzen bezala du bere zangoekin; bertzeak hala hala. Adarrak apha, kopeta beheitzen du; bertzeak ere ba. Elgarren ganik hurbilegi direla kausiturik, gibelka urruntzen dira biak, eta gero, hi bahaiz eta ni banauk, biak betan, oldar itsusian, elgarri buruz badoazi, begiak hetsirik, jauzian...

Birrinbili barranbala, Xoaneren berinak mila pusketan dira orai, eta Madalendar marroa, erhotua, bi hiru aldiz heldu da oraino saltoan, puska hek berriz puskatu beharrez... Bere muthur makoa zimurturik, sudur ziloak... sua dariotela, hantxet dago, bertze marro zombait nondik agertuko zaion... *Xoane* zaio agertzen Mainerrenetik, bere makila txarra eskuan, zaku-irina bezen zuri egina, hasarreak zozotua.

Bainan Madalendar marroari ez zaio iduri balio duela Xoaneri lot dakion orai. Bertze marro bat izan balitz, *paso!* Eta adarrak zabal, kopeta gora, badoa hurratsean, Xoaneri behatzen ere ez diola, bere bertze marro hura sunsiturik loriatua...

Artzaina deuseri ohartu gabe, bazoan, bethi xixtuka. Xoane, burua apha, nigarrez ari zen, eta Laphitzondo itsusia, urratua zagon athe zokoan.

Bere berina herrementa hutsik bizkarrean, bazoan orai Xoane, Donianera buruz, aho-kiretsik iretsten zuela bidean.

Hoa, hoa, Xoane gaixoa, hoa, sobra ernatu gaberik! Aski goiz helduko haiz etxera, ilhunteko heldurik ere. Xaneta hire beha ziagok, eta hiharenak eta asto-beltxarenak entzunik, panpak behar dituk, oherat baino lehen!

XOANE ETA XANETA

Ez, ez, ez da hola gehiago bizitzerik! Zer ala, eiharako edo errota-ko astoa bezala, bethi joa! Atzo zafrak, egun atafalak, bihar paloak! Oh! ez, ase da gero, eta kokotzaz gorago ase... Kiskila! Gizon bati hola atre-bitu behar dela ematar bat! Den bezalakoa...! «Ez, ez! emanik ere badun aski eta sobera. Emanak eman. Pegarra gainditua dun azkenean, eta izial-duraño bat behar dun gaur, uste ez dunan bezalakoa!...!».

Bere buruarekin erasian, heldu zen holatxet *Xoane mitrero*. Donazaharre Maiderreneko athean, marro figura harek hautsi zion berinaren ordaina bizkarrean, makila txar bat eskuan, etxerat bazoan, ttil, ttil, ttil, boneta sartua, begiak xorrotx, sudurra mehe, ezpainak hirri maltzur batek makhurtuak. Oh! han, makilaren buruan balauka orai Xaneta, bere emazte pollit hura! Zer loria, zinez! Oi!...

Eta kask, erdi hasarre, erdi hirriz, makhila kaska bat emaiten dio, bide bazterretik kurrinkaz zohan xerrama bati... «No Xaneta! hori hire-tako... Agian senditu duken odoleraino!».

Eta egia erraiteko, ez zituen ez hobenak oro gure Xoanek. Hogoi urthe hartan, xakurra hobeki ikusia zen etxean, ezen ez eta gure mitrero.

Arrats guzietz, aire bera eta ber pertsuak. «Berrogoi sos hautan dituka hire balentriak oro? Bi berina txarren emaiten ibili haiza, hor, bidez-bide, suge bandila iduri? To! alfer tzarra, atzemak hori!...».

Eta jo ezker, jo eskuin, *Pan! Pan!* eskuz, jatsaz eta erkatzaz, gerrenaz bardin.

—Ai, ail!... Aski Xaneta!

—To, to, hau ere, eta urririk, konduaren gaineko!

Nago, ogiak eskuz oraino jotzen ziren denboran, gure aitasoek beren ogiak hala jo othe dituzten behinere, nola Xanetak gure Xoane. Zer besoa, *apuñatik!*

Eta bizkar hezurra bethi hola beharko paratu?...

«Ez, ez! Hortan aski, Xaneta!...».

Iguzki aphalean, heltzen da Xoane etxerat, begia doi doa baino ere biphilago, sudurra meheago, kopeta zimurrago. Erakutsiko dio sorgin zaharrari, Xoanek derabiltzkala galtzak, eta ez Xanetak....

Berinaren herrementa sukalde zokoan eman ondoan, mahain gainerat botatzen du hogoi soseko bat eta, hitzik erran gabe, *soka bat harturik*, atheari buruz abiatzen da.

Hogoi soseko herresta ikusi baino lehen ere, kasik, oi-hu-zalapartaka eman zen Xaneta. Lur sagar xuritzea utzirik, badoha erkatz larriaren bilha. Zer erauntsia, Xoane! Ortzia, ximixtak eta ozpinak, oro hor dituk orai! «Alfer tzar ahalkegarria!...». Eta jo patatak! Bat, biga, hiru, lau ere betan...

Xoanek hitzik ez. Athean harat badoha orai. Xaneta haren ondotik, bainan Xoane aintzintzen zaio: alabainan hogoi urthe hartan jan dituen oilaxko ixterrek gantza guti trabatzen diote! Lasterka bezala badoha beraz, etxe gibelego sorrora, phentzera.

—Norat hoa haizen bezalakoa? Heldu haiza etxera? Ala hiaurenak hartu nahi dituk berriz ere?

Xoanek bethi solasik ez, ez eta tuntik... Bainan, zeren egiterat othe doa?... Sokaren bi buruetarik bat estekatzen du gerezi ondo baten adar nausiarri, eta bertzea... bere lephoaren inguruan emaiten.

Xaneta aldixartzera doha.

—Zer ari haiz? Gizon dohakabea! Ez ahal duk holako lanik eginen?

—Ez eginen?... Zertako ez, Xaneta? Ez dun ez hirekin gehiago bizitzerik!

—Oi Xoane gaixoa, utzak soka madarikatu hori!

—Soka utz?... Joko nauna gehiago, hemendik aintzina?

Eta mitrero maltzurak, poxi bat laburtzen eta tiran emaiten du soka lazarria.

—Oi! Xoane, nere Xoane gaixo maite maitea!... Jainkoaren beldur-reez bederen, nere maitez ez balinbada.

—Jainkoaren beldurrez?... Eta hi, Jainkoaren beldur othe hintzan orai arte?... Joko nauna? Erran!...

Eta soka berriz ere laburtuz, mitrero ihiziak, alegia eta mihia kanporat egiten du.

—Oi Xoane, Xoane, othoi, othoi! Ez, sekula santan ez haut gehi-ago hunkiko. Ai, gure Jainkoa!

—Segur, Xaneta?

—Segur, bai, segur, Xoane gaixo maite maitea, segur... Oi, milesker, Xoane!...

Eta Xaneta, oraino zuri zuria, hortzak daldaran, sorro bazterrean jartzen da, ikhararekin xutik gehiago ezin egonez.

Xoane bere buruarekin kur, kur, kur hirriz, *sokaren biltzen ari zen...*

Xaneta gaizoarekin *besoz beso* sartu zen, arrats hartan, etxean, kope-ta gorarik, hirria doi doa gordatuz.

Geroztik badu etxean begitarte, *arditik gabe* lanetik sarturik ere.

Bide horietan ikusten baduzue, hirriz ari, mitrero ttipi mehasño bat, segur gure Xoane ditekela, bere buruari erasiaka: «Ai, Xaneta gaizoa! ederki enganatu haut oraikotik! Ez ninan, ez, urkatzeko gutizia izpirik. Gaizo astaña! Ez othe hakien, gizona, saskitik ere, gizona dela bethi agertzen?...».

Jaun erretorak gaizkitu omen du Xoane, zeren ez den holako dixidu itsusirik egiten. Bainan hain dohakabe zen zinez eta egiazki! Eta gero, bere buruaren urkatzeko aihar mikorik ez zuen izan. Hots, *xokoño hartan* —eta penitentzia guti batean truk omen— barkatu dio jaun erretorak ere. Eta geroztik, gatza eta arroltzea bezala josiak, utziak dituzte, Xanetak bere jats larria, eta Xoanek bere soka maltzurra.

Ongi bizi izan badire, gisa hortarat ere hil dire.

IRETSI... HORTZAK?

Joanes zuen izena; gizon ona, maitea ezin gehiago. Ahotik zer nahi ikusirik, bere haginak oro *Irigoñ* demuntre hari utzi ziozkan Baionan, eta herrirat itzuli zen, egun batez, hortz berri eder batzuekin.

Orduko xaal edo aratxe baten saria gusta zitzaizkon, bainan zer munta zuen hura bezalako etxeko jaun batentzat? Gosta zitzaiona zer zen, haren oraiko loriaren aldean? Bertze gizon bat egina zen eta! Ordu arte, ilhun trunko hetarik ez izana gatik, irria frango xuhur zuen; eta orai, irriz laket zitzaion, bere hortz ederren erakusteko baizik ez bazen ere. Hala, hala, zinez ederrak zituen Irigoinek eman hortzak! Xuriak, legunak, *i-a* bezen xuxenak. Badut uste auzoak bekhaizti zituen. Etxeko xakurrak, bethi nausiaren hortzak ikusi eta, bereak erakusten zituen, mur mur mur, kirrika batean. Hura bederen bekhaizti zela, gauza segura.

Eta Joanesen *janiza* orai! Lehenago, milinga batean, gauza hobere-nak doi doia hunkitzen baizik ez zituen, eta orai, orotarik jaten, eta orok on egiten, futxo!

Loriaren erdian igeri bizi zen beraz Joanes. Arrats guziez, bere hortz benedikatuak, ongi garbiturik emaiten zituen ohe buruan eta biharamun goizean gero, berriz ahoan, amets goxoenak lorik goxoenean eginik.

Hoik oro sobrakinak. Nik ez dakit nungo sorgin zaharra han iraganik, goiz batez, iker eta iker, mia eta mia ari zen Joanes. Hortzak, hortz xarmatuak nihon ez ageri!... Erhoturik zoko guziak azpiz gora emanak zituen. Hortzik nihon ez bethi ageri! Mariaño, bere sehi zaharra ethorri-rik, eman ziren biak ohe azpiak eta oro ikertzen. Bainan debalde.

Oren baten buruan bezala, etsitu zen Joanesek. Zer debrukeria baitzen ere han, hortzak galduak ziren, eta ontsa galduak. Eta bizkitartean, bethiko beren tokian ez zituena bada artharekin altxatuak, bezperan?...

Kexu ziren beraz bazterrak, eta Mariaño ikharan egon zen egun hartan guzian, odolak bururat eginen othe zionez nausiari?

Ez zion odolak bururat egin, bainan bai hertzetarar, eta arratsean, barneko min bat bazuen Joanesek, mixteriozkoa. Tillula eta malba edan eta edan, harat hunat bazabilan ganbaran, selauruan, sukaldean, arima herratua bezala. Bere hortz eskastu hek bethi gogoan —bainan zorigaitzez, ez orduan ahoan— urrikaltzeko ere zen, zinez eta minez. Lau hogoi urtheko atxo bat iduri zuen, bere ezpain sartu ximurtuekin, eta erranen zinuten, garbiki, orenetik orenera ximeltzen ari zitzaizkola ezpain hek.

Xakurrak, bere mahain zokotik, ez zion gehiago behatzen ere. Eta auzo-ek? Ez zioten gaizki irri egin behar, ondoko egunetan!...

Eta sabeleko edo hertzetako min hura bethi han, ez batere ezitzen! Sekulan ez eta, gaur, holako mina lothua, bet betan, hortz xarmatu hek galdu orduko, eta erran ziteken kasik, *heke galdu zirelakotz!*... Ez ahal zituen bederen?... Bai! zera! Iretsi hortzak! Bazuena bertzenaz burutik?

Biharamunean, ametsetarik bere hortzekin borroka arizanik, bezperan baino ere hitsago jeiki zen; hertzetako sistak oinon saminago eginak zituen.

Adixkide zonbait haren ikustera hain xuxen ethorririk, bere nahigabea erran ziotelan lañoki, erran ere, —irriz— burura nola jin zitzaion, hortzak iretzi othe zituen bederen, hek itzaltzearekin holako sabeleko mina hari lotzeko, gisa hortan...

Adixkideak hantxet zauden, irriz hantuak, eta irri hura gorde nahi eta ezin egin, elgarri keinuka eta zimikoka. Azkenean, hetarik batek erraiten dio maltzur maltzurra, haren haur denboran, gizon bat halaxet hil izan zela, hortz handi bat iretsirik, eta hortz harek hertzeak zilatutik. Bainan, oraikoan, holakorik ez zitaken. Hortzak oro iretzi balitu, balinba ohartuko ahal zen, zer mila sorgin!...

Eta joan ziren adixkideak, etxerainoko irri izan baitzuten, arrats hartan, bidean.

Adixkideak joan eta, burua eskuetan harturik, xakurrari ostiko bat eman ondoan, gogoeta eta gogoeta gelditu zen Joanes: «Ez zen bertzerik! *Iretsiak* zituen hortzak; bai, jauna, iretsiak, eta, bezperaz geroztik, hertzen xilatzen ari zitzaizkon! Huna nun ziren, hortxet xilkotik eskuinago. Erhien puntan aztatzen ere zituen orai... Zer zoria, harena! Akabo zen laster Joanesez, Jainko ona ez bazitzaion urrikaltzen...!».

Eta Jainko ona urrikaldu zitzaion berehala Joanesi. Hotz-ikare bat harturik, bere burua gehiago ezin jasanez, ohera doalarik, gogoratzen zaio hobe duela berehala medikuaren gana joaitea, gero zer izanen bada ere.

Badoa beraz bere ganbaralat, puxka bat aldatu behar duela, medikuaren aintzinerat agertzeko. Igandetako soina hartzen du, eta berehala oi-hu-garrasia handi bat egiten: «Mariaño, Mariaño!...».

Eskuetan daukan soinaren sakelatik, pirripitaka erori da hor zerbeit, Joanesen zangoetara...

—Mariaño! Mariaño!... Hortzak!...

—Hortzak?... Nun?...

—Hortxet, sakela hortarik eroriak! Hobeki altxatzeko nihaurek hor emanak, dudarik ez da... Ai, ui, ui! Zoaz laster, Mariaño, eta oilasko bati lephoa bihurrozu eta zalu! Ai, ui, ui!

Eta irrintzinaka, dantza-motxetan hasten da Joanes, ganbararen inguruan. Eskapatu ez baliz, *fandangoetan* beharko izanen zuen ari Mariañok, bere zaharrean oraino.

Oilaskoa egintxe zelarik, jautsi zen gure gizona, xoria bezen alegerarik. Balentriaka bezala, eta mendekioz ere bai, xakurrari joan zitzaion aintzinerara, bere hortz ederrak erakutsi beharrez. Kirrikan eman zen *Balujan*, bainan irriz hasi zitzaion nausia, eta irriz oraino jarri zen mahainean. Eta hantxet, oilasko guzia garbitu zuen, hartarik bederen ez baitzuten haren adixkide maltzurrek milikatu. Irulegiko arno hoberenetik, *Paregabekotik*, flasko bat hustu zuen oso-osea, eta, pipatara bat belhar ererrik bere hortz ederren artean, ohera buruz abiatu zen errepika-xarameletan:

Gaztetasunak bainerabila,
airean ainhara bezala...

SORGINAK

XOBADINA: Ama.

KATTALIN, LUIXA: Xobadinaren alaba gazteak.

MARIA: Lehen hitz-untzia.

XANETA: Bigarren hitz-untzia.

JOANNA: Auzoko adixkide gazte bat.

BENITA: Bertze adixkide gazte bat.

JOSEPA: Bertze adixkide gazte bat.

KATIXA: Bertze adixkide gazte bat.

MAHUMA: Lehen sorgina.

INGUMA: Bigarren sorgina.

Bertze adixkide zombait oraino.

LEHEN ZATHIA

*Sukalde batean, Xobadina, Ama, Luixa eta Kattalin baren bi
alabak, artho xuritzen ari dira, hiruk kantuz:*

I

Ikusten duzu goizean,
Argia hasten denean,
Menditto baten gainean,
Etxe ttikitto aintzin xuri bat,
Lau haitz ondoren erdian,
Ithurriño bat aldean,
Zakur xuri bat athean,
Ni han bizi naiz bakean.

Nahiz ez den gaztelua,
Nik maite dut sor lekua,
Aiten Aitek hautatua;
Etxetik kanpo zaut iduritzen

Nonbait naizela galdua;
Zeren han naizen sortua,
Han utziren dut mundua,
Galtzen ez badut zentzua.

XOBADINAK: Bai, haurrak, Elissamboure Sarako persulari aiphatuak ederki erran dauku orori zombait handi egin behar den bere xokoa, sortzen ikusi gaituen etxea. *Etxetik urrun, zorionetik urrun!* ez da egungo errana. Haurregi zaizte, zuek oraino, bainan ene amari entzun diot, behin baino gehiagotan, eskualdun kanta bat, gutti kantatzen dena, ondikotz, egungo eguneari! Oraiko gazteek aire ergel batzu nahiago dituzte, eskualdun kanore ttikiena gabeko aire xanfarin batzu... (*Bere airean.*) Nere amarena bertzelakoa zen, hitz dautzuet!...

LUIXAK: Othoi, ama, kanta zaguzu aire zahar pullit hura...

XOBADINAK: Ez dakit orhoituko naizenez ere sobra, hainbertze urtheren buruan...

KATTALINEK: Hean, ama, hean?

XOBADINAK:

Orbiko xoria, Orhin bakean da bizitzen

Bere larre sasietan ez da hura unhatzen;

Han zen sorthu, han handitu, han ari zen maithatzen,

Han bere umen artean, gozoki du kantatzen!

(Berriz).

LUIXAK: Biba zu ama! Badut uste Jaun Erretorak ere ez duen zuk bezen pulliki xaramelatzen, ez eta ere Luziako Petti orrohandi harek. Uste du ba gaizoak, bainan akerraren adarrak bezain makurreko boza du *Kanttarik!*...

KATTALINEK: Eta zer ahapaldi pullita, ama! Uste dut, pullitaren pullitez, jadanik ikasia ere dugun Luixak eta nik; hean, gozozin, hiruek betan:

Orbiko xoria Orhin bakean da bizitzen,

Bere larre sasietan ez da hura unhatzen;

Han zen sorthu, han handitu, han ari zen maitatzen,

Han bere umen artean, gozoki du kantatzen!

KATTALINEK: Ikusten duzu, ama, hean buru ona duten zure haurrek? Berriz ere erraiteko, zer aire pullita! «*Viens pouponle*» eta «*La Madelon*» bera ere hitsak zaizkit segur, horren aldean!

XOBADINAK: Bai, haurrak, biba gure xokoal! Eta oiloak bere xitoak bezala, begira dezagun xokoño hori, nondik nahi ager ditezten miruak.

KATTALINEK: Miruak? Ori, ama, hirri eginen duzu, bainan iduri zaut biga badazkitala, gure etxeko xokoñoa nahasi nahi luketenak, eta nahasten ere dutenak, nere arabera...

LUIXAK: Hoi bera heldu zitzaudan orai gogora, Kattalin!...

XOBADINAK: Nor bada, haurrak?

LUIXAK eta **KATTALINEK:** *Maria Elborri* eta *Xaneta Xixta*.

XOBADINAK: Xaneta, Maria?... Egia da, haurrak, ez zinduzketala heien idurikoak ikusi nahi!...

LUIXAK: Heien idurikoak! Fa! zer aintzinekoak guretzat!

KATTALINEK: Lurraren gainean egundaino ez ahal da bi liztor horiek bezalakorik ikusi! Hoik, hoik! zer prendak!...

II

*Aintzinekoak eta Joanna, Katixa, Josepa, Benita.
Hemen sartzen dire, artho xuritzzerat heldu bek ere: Joanna,
Katixa, Josepa eta Benita.*

JOANNAK: Nortaz zinduten bada solasa?... Eta lehenik, Jainkoak dauzuetela gau on!... Nungo prendak zinduzten hola aiphatzen? Ez gu, balinba?

KATTALINEK: Zuek?... Bai zera! Maria Elhorri eta Xaneta Xixta ginituen aiphu.

KATIXAK: Hola nunbait han!

JOSEPAK: Bai, nihun balinbada predarik, hoik prendak dire segurki.

BENITAK: Zer laparrak! Othaskaz othaska onthutsik azken Judizioraino ibiltzea goxoago liteke, oren laurden bat horien aho-mihietan erabilia izaitea baino!

KATIXAK: Aho-mihiak! *Eztenak* erran behar zinuke, ezen hoik ez dire jendeak, bainan suge-biperak.

LUIXAK: Ederki diozu, Katixa. Bainan gehiagokoak ere bide dire oraino. Suge biperaren xixtakoak doi doa orratz punttaren sistakoa egiten du. Horien asikiak puska ere eremaiten du maiz, zakur errabiatuarenak bezala.

KATTALINEK: Nago nola ez diren behin ere phozoindatu beren aho gozoarekin berarekin! (*Orok hirri egiten dute solas hortaz.*)

XOBADINAK: Bai hala da, saltsa xarra egin lezake norbaitek, horien mihiarekin nahas baleza uste gabetarik. (*Orok hirri.*)

JOANNAK: Ori, andre Xobadina, behin baino gehiagotan egona naiz nere buruarekin, nola onhartzen dituzun zure etxean, ez bakarrik artho xuritzetan, gu orai bezala, bainan ere Jainko onak egiten dituen arrats guziez! Zuen egurrean berotzea laket zaiote, oihanak murriztuz geroz...

BENITAK: Ez ahal dute gaizki hirri egiten, kafe ttottaño bat izaiten dute-larik...

KATTALINEK: Atso tzarrak eta ez bertzeak! Hortaz ginuen solasa, zuek sartzearekin, eta ez ginen guti erhotuak.

XOBADINAK: O! kafe baino xikore gehiago izaiten dutela, gure etxean, fida zaite niri...

KATIXAK: Zumalakarra ere sobra da horientzat, Xobadina!

XOBADINAK: Hots! gaixtoak zaizte gaur, sobraxko zinez!

JOSEPAK: Gaixtoak? sobraxko? Ai, ei, ai! Gaixo bildotxak!... *Miserere mei!* (*Orok hirri.*)

XOBADINAK: Eta gero, uste baduzue gogo onez onhartzen ditugula *Bordaxurian!* Ongi enganatzen zaizte. Ezin bertzean diotegu athea zabaltzen. Zimitzak ere ezin bertzean atxikitzen dira etxean, Josepa!

JOSEPAK: Ori, Jainkoari esker, ez dugu zimitzarik etxean, bainan miliun bat zimitza onhets netzazke *Ithurburuan*, Maria eta Xaneta kanpo egoitekotan! (*Orok hirri.*)

XOBADINAK: Hobe liteken, uste dut nik ere. Bainan, zer nahi duzue, haurrak, holakoekin etsai baino hobe da, nere arabera, ez... *adixkide* baitezpada, bainan *etsai-gabe*...

LUIXAK: Eta egiazki, ama, horiek dire, horiek, gaixtoak, egiazki gaixtoak!...

KATTALINEK: Bai, hala da. Herri guzia nahasia daukate. Egia eta gezurra, oro bardin on zazkote. Hunek hau egin, harek

hura ez egin! Nardagarri ere da, arimaz egial! Herriko bi gazteek elgar ikusten badute onez onean, gure atsoek ez dute deskantsurik bi adixki-deak nahasi arte. Eta gazte hoik esposatu balinbadire, oi, Ama! hiru ilabethe iragan ere gabe, *Phazkeo emanik Erramu baino aintzínago*, xixtuz eta kantuz hasten dire liztor pullit hoik!

OROK: Ful zikin!...

KATTALINEK: Holakorik aski badelakotz gaur-gehiago, hezi behar ditugu ororen artean, bainan, finki eta behin bethikotz. (*Athe ondora badoba, eta erbi bat espainen gainean, heldu da berebala gibelerat, erranez;*) Huna gure liztor parea! Berma gaiten hor!

Sartzen dire orduan Maria eta Xaneta. Makila bedera dakarkate, eskuak haren gainean kurutzaturik egonen baitire, fitsik egin gabe!

III

Aintzínego guziak eta Maria eta Xaneta.

MARIAK: Jainkoak dauzuela gau on, haur ederrak!

XOBADINAK: Bai zueri ere! (*Abapetik:*)

KATTALINEK: Atso tzarrak! Pegarra hautsiko ahal duzue noizbait! hortzak ere, balinba!...

XANETAK: Jartzen gira, ori, gogo onez. Unhatuxeak ere ginen, bertzalde, oren huntan xutik, *Xurittoineko* meta lastoari kontra egonik.

LUIXAK: *Xurittoinekoen* aldi da beraz, gaur?

MARIAK: Bai! Bihar zure aldi, Luixa; gaur *Xurittoinekoen*.

XANETAK: Ez baitugu segur dolurik, pazote hantxet egonik, nahiz haize frikuna zen xoko hartan...

KATTALINEK: (*Abapetik:*) Mihi-sudurrak hormatu balauzkitzue segurik!...

MARIAK: Zerbait erran duzu, Kattalin?

KATTALINEK: Ez, ez fitsik... Gau ederra dela gau-iñarentzat.

MARIAK: Beraz han ginaudelarik...

KATTALINEK: Barrantan?

MARIAK: Batre, gaixoa! Iragaiten bakarrik... Gorra izan beharko ginuen, *Xurittoinetik* heldu zen kalapitaren ez aditzeko.

LUIXAK: Eta zuek ez gorra, deabruari esker!

JOANNAK: Ez gorra, ez!... *Muttuak* bakarrik. (*Orok hirri.*)

MARIAK: Zer duzue gaur, haur ederrak?... Beraz, hantxet entzun ez dugunik ez da: «Hordi tzar! Mandraina! Tripoial!...», eta nik othe dakit zer holakorik oraino!

KATIXAK: Eta hoi en guzien aditzea urririk zuentzat, Bordaxuriko su-ondoan berotzea bezala! Zer loria! (*Orok hirri.*)

JOSEPAK: Pagatu ere behar izan balute, hantxet egonen ziren gau guzia, gaixo Katixa!...

XANETAK: Aditzailerik nahi ez duenak, ez du gora behar mintzatu...

BENITAK: Eta aditzaileak ez du behar *aditua errepikatu*, bi sosen girixti-notasunik balinbadu segurik...

XANETAK: Gure aphezen erranak errepikatzen ditutzu bada aski maiz...

XOBADINAK: Hots, aphezen aldi orai?... Begozi aphezak deskantsu! Ez dire guk aho-mihietan erabili beharretarik.

KATTALINEK: Ederki! Ama! Ixtantean Aita Sainduaren aldi da bertzela!... (*Orok hirri.*)

MARIAK: (*Kexu kexua:*) Zer duzue bada gaur, gutaz hola irri egiteko? Nehork ez lezake erran, Xobadinaren haurrak hola-koak izan ditezke, beren auzo hoberentzat...

KATTALINEK: Baduk hoberik! (*Orok hirri.*)

MARIAK: Zer gaizki ekartzen dute nehoi gure solasek?

GUZIEK: (*Salbu Xobadinak:*) Gaixo bildotzak!

MARIAK: Ez ahal gira arima galdu batzu, *Elixa Harri-Peñakoa* bezala?...

LUIXAK: Elixaren aldi, orai! Lehen eta... ez azken!

XANETAK: Obra on guzietan sartuak ez girea?

JOANNAK: Bai eta ongi sartuak: (*Abapetik bere lagumeri:*) ezin atheratuak, zorigailtez! (*Lagunek hirri.*)

XANETAK: Hots Maria! Xuti gaiten, eta goazen, etxera! Ez dugu hemen deus gehiago egitekorik...

KATTALINEK: Gaur, akhitu ahal zaizte biziki, egin duzuenaren egiten! (*Orok hirri.*) Kafe ttottaño bat, Maria, Xaneta? Kafe on bat, xikorerik batre gabekoa?...

MARIAK: Aski hola, andreak! Gure berri badakikezue laster...

OROK: Badakigu, badakigu, segurki!

MARIAK: Ez aski, eta ez ongi, oraino! Gau on, Xobadina! Horiek bezen hobendun egiten zaitugu, zure etxean manatzen ez

duzunaz geroz hobeki. Jende onez ez da hola nihun trufatzen egundaino. (*Badoazi, beren makilak bezen tente.*)

LUIXAK: Berriz ez ikusi arte!

IV

Aintzineko berak, Maria eta Xaneta eskas bakarrik.

XOBADINAK: Lan ederrik egin duzue, haurrak!

LUIXAK: Lan ederrik? Ez gira urrikitan sartzekoak!

KATTALINEK: Aski ere ez diotegu ez erran, ez egin!

XOBADINAK: Bainan, haurrak! Eta karitatea? Zer egiten duzue bada Jainko legezaz?...

JOANNAK: Karitateak eta Jainko legeak galdatzen dute ihizi gaixtoari aztarren erroik atheratzea, ahal delarik.

XOBADINAK: Joanna!

JOANNAK: Bai, hola da, hoi, Xobadina maitea: gaizkiari zango-hegalak behar zaizko moztu, eta ondolik oraino! Hean, hean, lanean ari girelarik, zer gogoratuko zaukun ororen artean, gure bi liztafineri beren sistaren atheratzeko...

KATTALINEK: Huna zer heldu zautan burura: Maria eta Xaneta, jende gaixto gehienak bezala, gaixto bezen *sinhets-berak* direla badakizue, nik bezen ongi. Bethi sorgin eta debru ixtorio, ez dute bertzerik aiphu. Erraiten baitute, Senperen eta Lapurdi guzian, sekulako sorginak erre zuztela lehenagoko mendeetan, badut uste Mariak eta Xanetak *xitun* egon beharko zutela denbora hetan! Bertzela, Jon Doni Joane bezperan egiten diren su handien iduriko su batean kixkailli beharko ziren...

BENITAK: *Hezexkoak* ez othe ziren izanen hortako ere? Sua ongi harrotuz, behar bada...

XOBADINAK: Benita! zoin gaixtoa ziren, gaur! (*Orok birri.*)

KATTALINEK: Dena den, guzia supertizione direnaz geroz, huna zer egin diteken, ongi balinbazautzete segurik...

Lehenik beren etxeetan beretan, behar ditugu izitu, harriarazi. Ganix eta Oier, gure anaiak, gordeko dire zoko batean, gauaz; eta handik eginen dute zer nahi harramantza, oiuhu eta intzire, eta garrasia...

BENITAK: Hoi! hoi! zer loria! Gora zu, Kattalin! Gero, gero?

KATTALINEK: Gero? Hots, gero, itzal eta ilhunpetik sekulako harriak art-hikiko dituzte.

KATIXAK: Ai Maria! ai! Xaneta! (*Orok birri.*)

KATTALINEK: Erran gabe doa ez dituztela berak hunkituko...

JOSEPAK: Hanbat gaixtoago! Zertako ez, pitta pitta bat? Ez odolik egiteko heinean, bainan uspel pulliño batzu, doi doia...

XOBADINAK: Josepa! (*Orok birri.*)

KATTALINEK: Gero ondolik hobeki eginen dugu oraino. Noiz eta ere durduzatuxeak izanen baitira, hosto-paper *gorri-gorri* baten gainean, hitz larri eta beltz batzuetan izkribatuko diotegu, MAHUMAREN eta INGUMAREN izenean: «heien gaixtakeria guziez nardatuak direla». Mahumak eta Ingumak aithortuko dute kalapita guziaren egileak, harrien arthikitzaileak, hek direla eta ez direla hortan gelditzekoak; zer nahi bertzerik egitekotan direla, non ez diren Maria eta Xaneta beren phozoinkerien arthikitzetik hek ere gelditzen, eta lehen bai lehen oraino.

JOANNAK: *Serora Bernardina* igor balitza bederen Ingumak! Ez omen dira sekulan mintzatzen Angeluko serora hoik!...

KATIXAK: Zortzi egun gabe hilak litezke, gaixoak! Mintzatu gabe, Maria eta Xaneta! Ai! ai! ai!... (*Orok birri.*)

Bere lagunak hola mintzo diren artean, ixil ixila atbera da Kattalin.

V

Berak, Kattalin eskas.

JOSEPAK: Bainan, Ingumaren lerroak akabatu ere gabe, hil-gogor eroriko dira biak, izialdurarekin!...

BENITAK: Hil gogor!... Ori uste dut, hil ondoan ere, tal, tal tal ar litezken oraino, errota edo eiharako kalaka bezala... Bainan norat joan zauku Kattalin?

KATTALINEK: (*Sabetekeo barne batetarik:*) Heldu, heldu berehala. (*Eta hor heldu da Kattalin, sekulako puskak besoetan.*)

VI

Aintzineko guziak, Kattalin barne.

KATTALINEK: Huna orai gure azken amarruak! Ha! ha! ha! Maria eta Xaneta! Hean, zuek ala guk, nork amor emanen duen lehenik?

GUZIEK: Zer duzu hor? Ez gira bada oraino *Ibauterian!*

KATTALINEK: Huna lehenik *bi mihise*, Mahuma eta Inguma —erran nahi baita *Luixa* eta *ni*— inguratuko baigira hauien barnean, Aphezpikua bere kapa handiaren barnean bezala! (*Mihisea jaunzten du, burutik eta zangoetaraino.*)

KATIXAK: Oh! zer sorgin pareta egingen duzuen biek! Biba Kattalin!

KATTALINEK: Huna orai Mahumaren eta Ingumaren buru izigarriak, harrigarriak! (*Eta mihiseaz kukutu buruaren gainean emaiten du paper hazkar batekulan eginikako mustro-buru bat. Lau zilo buru hortan, batto aboarentzat zabal zabal, bertze bat sudur ziloentzat, azken biak begientzat. Argi bat gero buru izigarriaren barnean, lau ziloak sutan emaiten dituela.*)

JOANNAK: Oh! izitzeko ere bada, egiazki!

KATTALINEK: Izitu ere behar dute gure atso tzarrek. Huna orai aihen ihartu makolatu hauk, Mahumaren eta Ingumaren beso ihartuak ditezke, mihise azpitik atheratzen direla, hezur azantz batekin. (*Eta eskuan inbarrosten ditu boltxaarri edo attantun andana bat, KLAk KLAk KLAk egiten dutela.*)

BENITAK: Oh! Eta guk, ez othe dugu deus egitekorik izanen?

KATTALINEK: Bai segurki! Mahuma eta Inguma bi atso zarreri phedeikuan ariko giren artean, zuek organoa joko duzue, goare ozen batzuekin; oihi eta garrasia haizu, nahiko duzuen bezenbat.

XOBADINAK: Bainan, haurrak, sobrakinak dira horiek guziak!

JOANNAK: Xo! andre Xobadina; hasian hasi, goazen bururaino! Mariaren eta Xanetaren arimak libratuko ditugu hola Purgatorioko suetarik, eta guhaur ere orai arterainoko Ifernutik. Ororentzat probetxu! (*Orok birri.*)

XOBADINAK: Ez dakit, ez dakit, *konbertitzeko* hoin errexak izanen diren Xaneta eta Maria, Jainkoak zuen josteta begi onez ikusi behar ere balu!...

KATTALINEK: Bai, ama, bai! zaude deskantsu... bihar berean hasiko dute gure anaiek beren josteta. Eta gero, zombait egun goiti beheiti, harrituak ethorriko baitzauzku gure liztorrak, orduan, arrats hartan, zurekin utziko ditugu bultaño bat, alegia zoin gure ohetarati gaki, eta gaineratekoa bego gu guzien gain... Bazaiztea oro?

JOSEPAK: Bai, bagira guziak. Gora, biba Kattalin!

KATTALINEK: Bihotzaren hazkartzeko, beharrik balu ere, kanta detzagun orai bertze atso batzueri persulari zaharrak eman koplak:

Herriko besta biharamunian,
Berek dakiten xoko batian,
Lau andre, hiru mutxurdin, bat alarguna, jarriak itzalian,
Harri xabal bat belhaunen gainian,
Ari ziren ari ziren trukian.

Herriko besta arrats aphalian,
Lau gathu zahar, anjelusian,
Bat maingu, hiru saltoka, sorginak, puies! zoazila bidian,
Nik ikusi ditut amets batian,
Akbelarre, akbelarre gainian!

Agur egin eta badoazi guziak, kantuz oraino:

Bat maingu, hiru saltoka, sorginak...

BIGARREN ZATHIA

I

Xobadina eta bertzeak oro, salbu Maria eta Xaneta, artho xuritzzen ari.

JOANNAK: Gure lana bururatua dugu, eta liztorrak ez zaizku oinon ageri. Ethorriko ahal dire balinba!

KATTALINEK: Osoki zozotuak omen dire, harrituak! Ganixek eta Oierrek erraiten zaukuten, ikustekoak ere zirela, zoin bere sukaldean. Ikhare-daldaran, hortzek *klak klak* egiten ziotela...

JOSEPAK: Ez dute oihurik egin batere?

LUIXAK: Oihurik batere, mututuak.

KATIXAK: *Mututuak*, Maria eta Xaneta! Ha, ha, ha, ha!

JOANNAK: Ez zituen Jainkoak hobeki gaztigatzen ahal: *Mihiak bekatu, mihiak pekatu.*

XOBADINAK: Dohakabeak! Urrikari ditut hala ere. Ez ahal daude errexki beren etxetan nehorri laguntzarik galdatu gabe!

BENITAK: Hemen gintuzken bai aspaldi, ahalke pitta bat ez ba lute oraino. Gisa hartan gu utziak azken aldian eta, ez da hain errex Bordaxurirat itzultzea. Ez zautzu, Xobadina? (*Xobadina ihardestera doalarik, jotzen dute atbean.*)

XOBADINAK: Aintzina, aintzina!

Sartzen dira, Maria eta Xaneta, bits-aldian osoki, eta zuriz zuria eginak.

II

Xobadina eta bertzeak oro.

MARIAK, XANETAK: Jainko onak dautzuetela gau on!

XOBADINAK: Bai zueri ere!

KATTALINEK: (*Abapetik:*) Gau on? Hoieri? Ez balinba, gaur segurik! (*Jartzen dire Maria eta Xaneta, hitzik erran gabe. Bertzeak, heien bits-aldiari behatu eta, elgarri keinuka, abapetik hirriz.*)

XOBADINAK: Non zinezten, arrats hautan guzietan, Maria, Xaneta? Gu bethi zuen gogait... uste ere nuen joan den gauean erran bezala egiten zinakutela, eta ez zindutela gure gana gehiago ethorri nahi...

MARIAK: Bai, ori, ez ongixko nintzen ni segurik.

XANETAK: Ni ere hala hala.

KATIXAK: Ezagun ere da, Xaneta; errotako zakua bezen xuri eginak zaizte biak!

XOBADINAK: Eta, zer zinduten bada?

MARIAK: Ez gauza handirik baitezpada... (*Orok keinu eta hirri elgarri, ixila.*) Bainan, ori, gauaz errexki izitzen, sukar pitta bat aski zer nahiren bururatzeko, eta zer nahiren ikusteko eta entzuteko...

XANETAK: Ni ere hola nintzen, ori. (*Oro, ixilka, elgarri keinuka, eta abapetik hirriz, salbu Xobadina. Hola hola ari behar dute bertalde bururaino, noizetik noizera, bi liztorren abapaldietan.*) Nihaurek ongi dakita zer nuen hala? Haize hego figura horrek ere egiten bide zuen, dudarik gabe... Iduri eta arima herratuak... Dena amets tzar eta hola nintzan!

MARIAK: Ametsa baizik ez balitz izan!

XANETAK: (*Ithotzerat doanak bezala:*) Hori hori!... Bertzerik ere baitzen ordean!

MARIAK: Bai, ene sukaldean, atean, selauruan ez zen harramantzarik ez da... Oihu, garrasia, orroa, xixtu... zer nahi entzun dut hiru gauez... Harritua, ez ninditaken xutik eman ere.

XOBADINAK: Ditekena da hoi! Lotarik ari zinen...

XANETAK: Bai, zera, lotarik! Nik ere Akelarre nuen hola hola, nere etxean.

OROK: Oh! (*Guziak ixilik bultaño batez; eta gero, alegia eta ikaran, elgarri kontra hurbiltzen dira, jar-alkiak, jar-alkien aldean.*)

MARIAK: Eta holaxet, beraz, hiru arratsaldez! Jainkoa! (*Izitu bezala gelditzen da.*) Eta gero, gero, laugarren arratsean,

mahain-ezkinean, paper hosto gorri gorri bat kausitu dut...

XANETAK: Oh!...

GUZIEK: Zer duzu, zer duzu?

XANETAK: Nik ere paper bera...

GUZIEK: Oh!... zer zen paper hartan?

MARIAK: Huna, orizue, badakigu segur gogoz. *Mahumak* eta *Ingumak* luzaz eta luzaz setiatuko gintuztela hola hola, eta gehiago oraino...

LUIXAK: Oi zer harritzekoa, egia balinbadiozulu!

MARIAK: Egia? Sinhesten ahal duzue ez naizela jostagura... Eta hainbertzenarekin, berriz ere sekulako azantzak etxe guzian...

XOBADINAK: Arratoïn zombait zinduketen, han, selauruan, buruaren gainean.

JOANNAK: (*Bixi-bixia:*) Bainan, Xobadina, arratoïnek ez zuten paper hura...

XOBADINAK: Hala da hori ere. Ez dakit ori nik!...

Oro ixilik, bultaño bat, lanean ari gebientsuak.

JOANNAK: Ez naiz orai harritzen, hainbertze berri baitabila, egun hautan, herrian.

MARIAK: Zer berri?

JOANNAK: Ori, zombait gau hautan guzietan, argi handi batzu harat hunat badabilzala zuen etxe ondoan, hil herrietan, *Errekaxaron* ere bai.

XANETAK: Gure etxe-ondoan? argiak?

JOANNAK: Bai, eta gero diote, hil herrietako kurutze handiaren gainetik hegaldatzen ikusi duela *Mihimotxeneko* Mariak, halako bat, erdi gizon, erdi xori, harrigarri itsusia.

KATIXAK: Bai, eta zer diote oraino? *Erramunttoïneko* Piarresi bidera athera zaiola, *Buztingo-errekan*, xaal edo aratxe bat egiazki izigarria. Ahalduen bezala eskapatu da; bainan, gero, etxeratu denean, eta bere gerthakaria kondaturik, begiak, beldurrarekin bezala, harat itzuli dituelarik, xaal itsusi espantagarria ikusi dute berriz Piarresek eta haren ondotik etxeko guziek, han, athe-motzaren gainean, lephoa luze luzea, begi

handi batzuekin, begi handi horiek sua zariotela. (*Guziek, beldurrarekin edo alegia, burua itzultzen dute Borda-xuriko atbe alderdira.*)

MARIAK: Ez ahal zauku xaala hemen agertuko, Mahuma eta Ingumarekin?

XANETAK: Azken judizioa hurbildua ez othe dugu, ene ama zenak lehenago erraiten zuen bezala? (*Ixil ixila, berriz ere, guziak.*)

BENITAK: Hots! Joanna, Josepa, Katixa, joanen gira etxera? hamekak eta erdiak ditugu berehala!

JOSEPAK: Hala hala da, eta lana ere bururatuxea dugu, ene ustez.

JOANNAK: Bai, eta bertzalde, gauerdik ez ginduzke bidean atxeman behar. Gaur aditu gauza horiek orok nahasi naute arras, eta ez naiz batre nere buruari fida.

KATIXAK: (*Xutitzean.*) Brrr! hotzez ala beldurrez ez dakit, bainan, ikaran nago ni ere... Goazen!

BENITAK: Gau on, andre Xobadina, Kattalin eta Luixa; bihar arte, Maria eta Xaneta. Ongi zeina zaitze gaur, etxean sartzean! (*Badoazi kanporat, alegia eta etxerat.*)

III

Xobadina eta bere alabak, Maria eta Xaneta.

KATTALINEK: Guk ere, naski, hoi dukegu hoberena, Luixa? Ez goazi ohera?

LUIXAK: Bai eta berehala; gure adixkideak joanik hola, iduri zaut heien orde sorgin zerbait atherako zaukula, zoko zombietarik. Lazta bat sumatzen bezala dut egiazki.

KATTALINEK: Bai, ori, Jainkoaren gomendiora! Othoitz on bat eginen dugu, eta gogoia bakean lokartuko gira. Sekulan erraitekotz, gaur behar dugu erran gure amaxori ikasi lehenagoko othoitz pollita:

Mahuma, mahuma, ez nuk hire beldur;
Jainkoarekin etzaten nuk,
Ama Birjinarekin jaikitzen nuk,
Bi aingeru ditiat ene sahetsean;

Ez hakitala atrebi othoitzean,
Ez loan, ez ametsean,
Jesus, diat ene bihotzean!

Banoa loaren hartzera;
Jesus zure izenean, gau eta egun!
Jauna, zure odol dibinoaz erosi nauzunaz munduan,
Arren errezebi nezazu hil et'ondoan zeruan!
Jainko ona, othoi eman ezazu
zure benedizioe saindua,
Zutaz entzuna izaiteko grazia! Halabiz!

BIEK: Gau on, ama! Bihar arte, Maria eta Xaneta!

Badoazi bek ere, alegia eta ohera.

IV

*Xobadina, Maria eta Xaneta
Bultaño bat ixilik egon ondoan.*

XOBADINAK: Eta zuek, Maria, Xaneta?

XANETAK: Ori, Xobadina, ez dakit batre zer egin. Harritua nago, ikharan; beldur naiz, beldur osoki, etxera joaiteko. Bakarrik han ez egon nahiz ethorria ere nintzan...

MARIAK: Ni ere bai, hala hala... Bertze horiekin joan bagine, bideak bederen ez ginituen izituko... Nahiz gero, etxean!...

XANETAK: Eta andre Xobadina, hola zuk onhetsirik, gaua hemen iragan bagineza, hemen berean, jar-alki hauien gainean berea?

Xaneta hola mintzo eta barneko argiak hilen dituzte, kasik oro, edo kanpoko leiboak nunbait-ban hetsiko, eta ilhunpean hola dandelarik, berehala eta bet-betan hasiko dira mila oihu eta harramantza: tuta, goare, xilintxa, oihu, marraka eta garrasia, orro, guzjetarik; lehenik, urrunxkotik bezala, gero, hurbil hurbiletik.

Eta gero, berriaz ixiltasun bandiena.

Maria eta Xaneta, elgarri beba, harrituak. Harramantza itsusi haren ondotik, itsusiago baizirik ez zaiote iduritzzen ixiltasun bandi hoi.

Bebatzen diote Xobadinari, haren ganik zerbait laguntza beharrez; bainan, Xobadinak, alegia eta harritua bura ere, begitartea emana du bere bi belhaunen artean sarturik...

Bet betan, bi marruma itsusi entzuten dire, eta atbe ondoan, ja barnean sartuak, agertzen dire taulen artetik jaliak balire bezala, bi mustro izigarri, Mahuma eta Inguma.

Hurratsean heldu dira, azantza tiikiena ere egin gabe, hurrats bat egin orduko geldituak, biak.

Biek betan altxatzen dute beso ibartu bat; heien begiek, sudurrek, aboek sua dariote.

Maria eta Xaneta xutitu dire, hortzak dal-daran, paretari eskuak.

V

Xobadina, Maria, Xaneta, Mahuma, Inguma

XANETAK eta MARIAK: Oh! oh!

XANETAK: Zer dire hoik, Maria?

MARIAK: Galdeozute bereri!...

Mustroek, bitzik erran gabe, egiten dute bertze hurrats bat, eta beren beso ibartua berriaz altxatzen.

BIEK: Oi, oi!... Xobadina! (*Xobadina burua bethi kukentua, ez da mogitzen.*)

Maria eta Xaneta, belhaunen gainera eroriak oibuz.

BIEK: Othoi, barkha, Mahuma, Inguma!

MAHUMAK: (*Boz ikaragarri batean:*) Barkha? Barkha? Barkhatzen othe zinduten, zuek, suge-biperak, bati sista, bertzeari asiki ari zineztelarik?

BIEK: Othoi, othoi!...

Ez, ez da zuentzat barkharik!... Gurekin, gurekin, eta orai berean. (*Bere esku ihartuarekin hunkituzen ditu, eta biak, zabal zabal erortzen dira, orroaz.*)

MARIAK: Ez dugu gehiago eginen gaixtakeriarik, sekulan!

MAHUMAK eta INGUMAK: Ez othe? sekulan?

XANETAK: Ez, ez! sekulan!... Xobadina, Luixa! Hel! Hel! (*Eta biak, mutburirik, aldixartzzen dira, hilak bezala, hotz hotzak.*)

Mahumak eta Ingumak artikitzen dituzte orduan beren mihiseak eta aihen ihartuak, biltzen beren argiak, eta puska hoik guziak zoko batean gordatzen. Leiboak idekitzen dire berri, edo aintzineko argiak phizten.

VI

Xobadina, Kattalin, Luixa, Maria eta Xaneta

XOBADINAK: Sobraxko ez othe ziren horiek oro, haurrak?

KATTALINEK: Fitsik ez da, ama! Ur xorta bat begitartera eta sendo dituzkegu biak. Gure adixkideak, Joanna eta bertzeak, gordeak hortxet baitaude, banoa heien oihuka ekharraraztera, ja urrun joanak balire bezala. Zato, Luixa, ez gaituzte hemen ikusi behar, atzarriko direlarik.

Badoazki biak, eta Xobadina emaiten da Mariaren eta Xanetaren arhatzen, oibal busti batez heien ferekatzen bezala. Mariak eta Xanetak, aski laster, idekitzen dituzte begiak, begi ilhaun eta matatu batzu; eta orduan berean, alegia eta lasterka, sartzen dira bertze guziak.

VII

Xobadina, Maria, Xaneta eta bertzeak oro.

OROK: (*Oihuka:*) Zer da, zer da?

KATTALINEK: Zer ziren oihu izigarri hoik oro?

Maria eta Xaneta jarririk emaiten dituzte ororen artean.

MARIAK: (*Emeki emekiño mintzo delarik.*) Orizue, haurrak, zuen amak oro badakizka. Bihotzikan aski ez dugu zer iragan den erraiteko.

Edari on xorta bat emaiten diote Luixak.

LUIXAK: Hurrupa zazue hau, Maria, Xaneta!

MARIAK: Hobeki naiz, hola! Xaneta ere, dudarik gabe? Xutik emaiteko on bagira segurik, bagoazi etxerat. Segi gaitzatzue, othoi, haraino...

Gure gaixtakeria guzitik sendatuak giren bezala, mustro eta harramantza guziak suntsitu ahal dira, hek ere, behin behikotz!...

XANETAK: Gau on, Xobadina! Othoizño bat egizu garen dohakabeentzat!

XOBADINAK: Jainko onak lagunt zaitzate!

Badoazki Maria, Xaneta, bertze guziak, salbu Xobadinak, laguntzen dituztela.

VIII

Xobadina bakarrik, mahain eta jar alki, oro beren tokietan emaiten ari.

XOBADINAK: Hauxe da gerthakaria!... Ahulegi izan othe naiz? Jainkoa, zuk barkha!...

Bainan nork atxik gazte hoik guziak?... Eta bertz'alde, beren katixima ongixko ikasia zuten, gaizkiari aztaparrak moztu behar zaizkola, eta behingotz! Zer ihardetsiko nuen, zer ihardesten ere ahal nuen? *Tapatu* naute, *tapatu*, eta ederki...

Berriz ere, Jainkoa, zuk barkha!... Eta egia da, gaixtoak zirela egiazki gure auzo dohakabeak. Agian erranen dugu ez *direla* hala gehiago... Bainan ez dakit... Gero ageriko...

Huna haurrak non heldu diren! Itsusi txarrak!...

Hirriz sartzen dire Kattalin eta bertzeak.

IX

Xobadina eta haur guziak.

KATTALINEK: Horra, ama, horra lana guk egina. Segitu izan ditugu etxeraino, Mariaren etxeraino, ezen gaur elgarrekin behar omen dute.

Mainaz josi bezala ditugu; xoko guziak ikertu ditugu, ohe-azpiak eta oro, heien nonbait-han sosegatzeko. Nonbait-han, erran dut; ezen on da izialdura pitta batekin lokhart ditezen gaur oraino, batre lokhartzen balinbadira segurik.

XOBADINAK: Gaixtoa!

OROK: Oh! Xobadina!

XOBADINAK: (*Erdi hirriz.*) Gaixtoak!

GUZIEK: Gaixtoak!

XOBADINAK: Bai gaixtoak, oro.

LUIXAK: Ah! baia? Huna orai zure aldi, ama, axtian Mariaren eta Xanetaren aldi bezala! (*Orok elgarri emaiten dituzte eskuak eta Xobadinaren inguruan, jauzika emaiten dire errepikan.*)

Harat hunat badoa gure ama ona,
Erlea kofinean iduria, dena!
Oi zer ama Jainkoak deraukun emana!
Erregina batentzat sal ez gindiona!
Tra la la, la la ra, tra la la, la la ra.

XOBADINAK: Haurrak! haur handiak!

KATTALINEK: Hots, ama, badut uste minatxa xorta bat ongi guretua dukegun! Gaurkoak bezalako izialdura eta jostetek khalda eman ere daukute. Eta gero, ni segurik, buruaren gaineko nere argiak mihiseari su eman beldurrez, xifritua nindagon. (*Pitxerretik, hirri eta*

hirri, edaten dute orok, salbu Xobadinak, eta gero, guziak, ematen dira kantuz.)

KATTALINEK: Zintzurak goxaturik, goazen orai... Kantuño bat, oherat zinez eta egiazki joan baino lehen.

Gure herri xumetan
Zenbat hitz-untzi!
Zinez ala jostetan,
Oro erasi!
Gaixto nahasi!
Beha daude nor zertan
Hobendun kausi,
Nori phitz auzi;
Deus ez nahiz bertzetan
Onik ikusi!
Tra la la, tra la la, tra la la la.

Gabaz, akhelarretik
Mainguka jinak, Hasten dire goizetik
Gure sorginak,
Debruz eginak! Sist handik, sast hemendik;
Zer liztafinak
Edo ausinak!
Sendatzea luze dik
Hek egin minak!

Agur handi bat egiten dute guzijek, eta badoazi errepikatuz.

Tra la la, tra la la, tra la la!

TORI DRAGO BAT

Auritzeko parrean hunat, heldu zen Batixta Garaztarra, orroaz mendieri:

Bas'oilarra kantuz...
Iratiko sorhoan...

Tratu bat ona eginik ferietan, moltsa luze berdea diruz betherik, *amiñi* bat alegera zen. Nafar arnoaren zinezko gozoa! «Ai, ui, ui!...».

Nik badakit, zaharragoek erranik,
Arno onak ez duela parerik;
Orai ere, berriz ere, balinbanu hartarik,
Edan niro basoa betherik.

Laphurdi, Xubero eta Garaziko kantu mota guziak emanak zituen jadanik, noiz eta ere, iguzki aphalean, Ibañetako lephora heltzen baita, zintzurra larrutua, baina gogoa bethi bero beroa. *Guardianoaren* ttatolan pint'erdia bat edan eta, *Luzaideko* alderat jaustera zoalarik, alimaleko mandozain muthur beltz bat ondoratzen zaio, hura ere Frantziar ari:

—Arratsalde on!
—Bai zuri ere.
—Frantziar joaiten zare?
—Bai. Zu ere naski?
—Bai, eta lorietan joanen gare elgarrekin...

Eta holaxet heldu ziren biak, mando haundi bat gibeletik, zahagiz gain gaineraino kargatu mando bat. Batixtak hain nahiagoko zukeen, bere moltsarekin, bakar bakarrik sartu Frantzian, Donibane Garaziko karrikan, *Manjelainean*. Bere sudur luze mehe eta begi xorrotxekin, ez zelarik bada gure Doniandarra beldurtti beldurtti hetarik, Aragones demuntreak halako lazta bat emaiten zakon hala ere! Eta ilhuna heldu, futxo, mendi handier behera!

Hainbertzenarekin, Españolak erraiten dio:

—Prantses horiek... dena espantu zaret!... Mila kemoñioa, non dago Españolak bezalako gizonik? Parise zer nahi badela! Parise edo Marise, hogoi mila Españolek ez othe lukete hartuko?...

Batixta, nahiz Parisez guti kilikatua, hortzak hirrikan zagon, ezpainak mehe mehea. Zer lorietan aurthik lezakeen, hatzez gora, mandozain gaizki ikasia! Baina makila txar bat baizik ez du eskuan, eta Españolaren begitartea Moro baten begitartea bezein beltza da; puñala ere ez duke urrun, gerrikoaren azpian. Zer egin beraz?... Geroxago ikusiko. Anhartean, gogoaren kontra, irri zuri batekin ihardesten dio mandozainari:

—Hogoi mila Españolek? Bai eta hamabost milek ere!

Español zozoa loriatzen da, eta mandoa geldiarazirik, zahagitik beretik emaiten dio edatera Batixtari:

—Tori drago bat ona, amigo!

Batixtak bere kexuaren iresteko, eta ere... zintzuraren leguntzeko, klikatzen du arnoa, bere buruarekin erasian:

—Ago demuntren koko beltza, ago! Hireak harturik behar duk, gaur oraino!

Urrunago, *Luzaideko* erreka itsusien ondoan, berriz ere erraiten dio Españolak:

—Bordele edo Mordele, hamabost mila españolak ez othe lukete beretuko?

Oi, Batixtaren errabia! Balitz *Pekotx* aldean, edo han nunbait, Frantzian! Baina, ez, Espainiako zokorik itsusienetan da, gau bethean orai, eta mandozain demonioaren begiek dir dir dir egiten dute ilhunbean! ihardesten du beraz, bethi irri maltzur berarekin:

—Hamabost mila Españolek?... Bai eta hamarrek ere!

Eta mandozainak berehala, nafarrez ase karkaila batean:

—Tori drago bat, berriz ere!...

Arnegirat heltzean, hirugarren aldikotz, oihuka, Españolak:

—Baiona edo Maiona, hamar mila Españolek ez othe lukete aurthikiko?

—Bai eta bost milek ere!

—Tori drago bat, berriz ere!...

Mandozainaren arnoak ez zuen erraitekorik: ona zen, arras ona, den mendreenik urtatu gabekoa, eta Batixta, pindarrak begitik jalitzen zitzaizkola, irriz zagon bere buruarekin:

—Ixtantean pagatuko diat kondua, amigo; zorrik ez diat nahi ostatuan.

Donianerat hurbiltzen ari ziren orai. Jadanik, urrunera ageri ziren *Arzageteneko* ostatuko argiak. Español heldu zen urguluz zozotua, Frantzia guzia ja berak suntsitua balu bezala. Azken orro batean galdegiten dio beraz Batixtari:

—Doniane edo Moniane, San Juan edo Man Juan, mila Españolak ez othe lukete hartuko?...

Batixta ez zen, ez Paristarra, ez Bordelesa... bainan *Doniandarra* zen; Espainiako mendiak haraxko ziren, eta bertzalde, mando zainaren zahagia Arzagetenean sartzera zoan!... *Pin, pan*, bi pasoz, erroz gora igortzen du hantxet español muthur beltza... errekarat:

—Doniane! mila Españolak!... Ez eta hi bezalako ehun milek ere! Atxikak hori, to! koko beltza... eta zahagirik ezpaitut nik hemen, erreka-ko uretik edanezak, ordainez, trago bat ona!

Eta Batixta irrintzinaka sartu zen Donianen:

—*Ai, ui, ui, ui!*...

N,B, Español mandozaina Eskuara poxi bat murdukatzen ikasi Erdalduna zen, Aragonesa, eta ez Eskualduna. Hori, erran gabe doan gauza.

Hendaiatik Ondarribirat.

PHEDEIKU BAT POLLITA

Behin bazen aphez bat, ona bezenbat bitxia. Bertzeek ez bezala behar zituen erran eta egin gauzak oro. Oroz gainetik, aditzekoak ziren haren phedeiuk! Ez dakit Aphezpikuak onhetsiko zituen oro, emaiten zituen molde hartan berean, bainan, bethi, jendea loriaturik zagon, elizaño hartan.

Beraz, igande goiz batez, Ama-Birjina Lurdekoaren agertzeaz mintzatu behar eta, huna nola mintzatu zitzaion bere arthaldeari:

«Aspaldiko urthetan, nehor guti zoan zerurat, jendea tzarturik, mendea galgarri egina zelakotz. Zeruko atheak, zeruko gakoak, herdoiak janik, gorri gorria eginak ziren; Parabisuko bide urrhezkoa dena sorho zen eta arrantze.

Athe aintzinean jarririk, tartean eskuak begien gainean emaiten zituela, urrunagotik ikusteko hean nehor noizbeit agertuko othe zenez, Jon Doni Petri, zeruko giltzaina, gogoa ilhunik zagon. Bet-betan kexuaren kexuz ezin gehiago egonez, hor, xutitzen da, eta *Jainko Aitare*n gana badoa, bixi bixia oraino adinarendako. Ahuspez emaiten da Aita Eternalaren aintzinean, eta gero, belhaunen gainean emanik bera, huna Apostolua mintzo:

—Jauna, oritzu zeruko gakoak; itze bati dilindan emaiteko on baitira segurki. Nehor ez da gehiago zerurat heldu, urrunerat ere nehor ez ageri! Huna beraz giltzak, bertze lan zerbaiti lot nadien berehala zeruan, alfer tzar egoiteko orde. Damurik ez da hemen ene lehenagoko *sare* xaharrik, heien ongi antolatzeke, nahiz bixta joantxea dudan...

—Petri, harzkik giltza hoik gibelerat, eta hoa, laster, Zeruko Athearen zaintzera... Hire Jainkoaren manua duk hoi, eta lehenbiziko desobedientzia egitekoa duk oraino.

—Banoa, beraz, Jauna. Bainan, utz othoi nezazu galde baten egitera. Nehor gehiago zeruan sartzekotz, orai bi mila urthe bezala, *Jainko-Semea igorrazu berriz munduaren salbatzera*. Bertzenaz, berriz ere erran dezadan, itzetik dilindan emagun gako handi urrhezkoa, nehor ez da gehiago hunarako...

—Jainko-Semea berriz igor mundura? O hoi, gauza handia, bai zinez handia aiphatzen dautazu, eta gogoeta handienak galdegiten dituen

gauza bat. Zoazi beraz, eta berehala, zoazi *Izpiritu Sainduaren* kausitzera, zer iduri zaion galdetzeko.

Eta, aire berean, Izpiritu Sainduaren gana badoha Jon Doni Petri. Bainan, Izpiritu Sainduak, berehala, erraiten dio:

—Ez da hoi nere egitekoa. Zoaz Jainko-Semearen gana; berari iduri zaiona eginen du harek eta harek bakarrik.

Haia, haia, horra beraz Apostolua *Jainko-Semearen* ondotik. Bainan Jainko-Semeak ere erraiten dio berehala:

—Ez ditaken gauza da hori; *aldi bat* salbatu behar nituen gizonak, aldi bat salbatu ditut, heientzat hilez. Aski da hola, eta bertzerik ez dezaket, bertzerik ez dut egin ere behar... Bizkitartean, zoaz ene *Amaren* gana; zer ere iduriko baitzaio eta hura ongi izanen da.

Badoa beraz Apostolu handia, —kexu kexua ordutik— badoa *Ama-Birjinaren* gana. Bainan, Ama on harek, oro bururen-buru entzun ere gabe, erraiten dio Petriri:

—Ongi da! Igurika nezatela, othoi, ittant bat. Ene soin xuriaren eta gerriko xingola urdinaren emaiterat noa; arrosa urhezko bat, gero, nere zango puntten gainean, eta zuekin naiz...

Eguerdi laurden guti zen, hola Zeruko Erregina aldatzera joan zelarik. *Eguerdi beretan*, Ama-Birjina han zen, bere Harpeko ziloan, Massabielleko harri ilhunaren gainean, *Lurden*. Mundua salbatua bezala zen, berriz ere».

Horrela mintzatu zitzaioten aphez-pedeikaria bere girixtiñoeri, eta girixtino hoik nigarrez ari ziren ezti ezti, Jainkoaren Ama heien ondora hegaldaka jausten ikusi balute bezala...

EZKILA XARMATUA

Hor nonbait, Lapurdin, —ez dugu erranen non— bazterrak kexu ziren.

Gobernioko eta herriko gizonetarik zonbaitek hola nahirik, eskola berria egin zuten, kaperaren aintzinean. Eta gero, merkeenerat, *kaperan* sartzeko atheaz nahi izan ziren baliatu, *eskolan* sartzeko.

Elizako aitzindariak, orduan, Jainkoaren zuzenak ostikatzerat ez uzteko, hetsi zuten kaperak.

Jendea ulitxekin zen ordutik harat, herriko jauntto heieri buruz.

Hain xuxen, urthe guziet bezala, proesione bat egin behar zen herritik, mendi kasko batetara; hots, eman dezagun: *Larreko Gurutzera*.

Jaun erretorak oihu egin zuen beraz, bethi bezala eginen zela proesionea, bainan, delako kaperan, bertze urthetan bezala, sartu gabe. Aldetik iraganen zitzaizkon oro, othoitz errepiketan, bainan... deus bertzerik ez zen behar, *ez eta ere kaperako ezkilarik*: alabainan, jaun aphezpiquak ez zuen hoi onhesten.

Kartierak bazuen orduan larre-auzaphez edo mera bat. Gizon ona, bainan... Eta gero, zahartua zen eta *gorra*... Zirikolatzeko edo Xerrendako pekadak bezenbat gorra, elkorra.

Piarresen hasarrea, jaun erretoraren oihua jakin zuenean! Su eta phindar dena, gorra oro bezala, karrasiaka ari zen guzieri: «Zer erran du erretorak? Ez duela joko, gure ezkilak?... Alafede joko duela! Ene aitak egina dik! eta kartierarena duk! Joko dik, joko, ni Piarres naizen bezen segur!».

Maiatzaren hirua zen, *Santa Gurutz* eguna. Goizeko zortziak hirian, Larreko Gurutzetik jaustia, orga-bide edo inta pullit bati behera heldu zen orai proesionea, kartierean sartzen ari. Aintzin aintzinean bazoan Pettan, gurutze eremailea, orai bezen gazte orduan, bi beatter aldean; ondotik, haurrak, jauzteka. Gero gizonak, bi oren hartan buru-has, arrosarioak eskuan, kantu errepikan; gero bikarioak erdi erdian, eta gero, azkenik, emaztekiak, zombait othoitzean, bertze batzu ahapetik kalakan, oro Pettanen hurratsari ezin jarraikiz...

Bet betan, hor, Pettani gurutzea eskuetarik eskapatzer zaio. Beatter debru hek, sudurra airean, bi aldetarik, tankez gelditu zaizko. Beira daude biak, toki berera: kaperako ezkila dorre pullitera. Eta, kaperako ezkila-dorre pullitean: oi Jesus! —mirakuilua ere ez zena hori!— ezkila bazabi-

lan harat eta hunat, firrindilaka, ezker igan orduko eskuin jautsia, erhotua eta, *mututua!* Bai, *mututua*, eta hortan zen bada mirakuilua: halako zapartetan zabilan ezkilak... *zeinurik ez zuen!* Neguko bele zahar zahar handiak bezala, bazoan goiti, beheiti, ezker eskuin, bainan bethi ixilik, mututua. Sokaren firrinda ezagun zen bakarrik, bainan hura ez nola nahikoa!

Pettan, bere letanien eta letainen artetik, hirriz ari zen goxoki: «To, ederra diaguk horil!». Beatterrak eta haurrak, erhiak bethi airean, oro elgarri beha; gizonak, kapeluak ahoaren gainean, kur, kur, kur, oro hirriz; jaun bikarioa, alegia eta hasarre, guziera gaizkika.

Xantrea, hura, kisu-labea bezen handiko aho bat zabalduz, ari zen hirriz eta orroaz: *Ab insidiis diaboli, libera nos, Domine!* Bainan ez zioten ez Josepek, ez bertzeek ihardesten: hirria nausitua; bazuten bertze egitekorik!...

Proesionea bazoan bizkitartean, andarka, ahal zuen bezala, hogoi'ta bortzek elgar koskatzen zutela, han, aintzin hartan, norbait osoki gelditurik, ezkila xarmatuari beira eta beira. Josepi egun hartan, makurtu ere omen zitzaion sudurra, geroztik bethi goiti behatzen baitio sudur harek, ezkila mirakuiluzkoa, han, begien gainean balu bezala!

Emaztekiak, kaperaren aldean iragan zirelarik, —hau ere ez zena mirakuilua?— *oro kolpe ez ixildu ziren;* eta, herrestaka heldu ziren azken atxoetarik zonbaitek, ezkila dorreari behatu eta, Hettoko alderdirat hartu zuten ikaretan, bai eta ere gurutzearen seinalea hiru aldiz egin hantxet, kaperako alderdira burua makurtuz eta kokotsa luxatuz, Debrua, *Galtxagorri*, handik atheratzen ikusi behar ukan balute bezala!...

Eta huna non, zinez eta minez, kaperarnetetik atheratzen den Galtxagorri. Oren laurden bat, izerditan, ezkilaren sokari tira eta tira ari-zanik, gorri-beltzaturik, eta eskuetan frintzak eginik, jali zen beraz... Piarres, Piarres gorra, larre auzapheza.

Ezkilak jo zuen edo ez zuen, hoi ez zakien, gorra zen bezala, bainan hortaz ez zen grinatua, ez eta ere den gutienekorik. Ezkilak ez direa, jotzeko, xoriak airean ibiltzeko bezala? Eta harek othe zakien, Piarresen jokoaz jelosturik, ezkilari bere mihia kendua ziola, bezperan, herriko biligarro on batek?...

Izerditan heldu da beraz kanpora, eta kartiereko gizon multxo bat, proesionea han utzirik, etxerat heldu baitzen hain xuxen, oihi egiten diote, loriarekin zozotua bezala:

—Gan duk proesionea!... Ba eta, jaun errektorak nahi edo ez nahi, jo ere dik gure zeinuak!

—Jo! Bai ederki... bainan hire zeinua *nehork ez aditu!*

—Nehork ez aditu? Ezkila?... Nola bada hoi?

Eta hor, hirri maltzur batean, oihuka kondatzen diote, nola — mihiaz gabeturik, dudarik ez dena— ezkila jo gabe arizan den oren laurden bat osorik, jende guzia urraturik han zagoela!

Piarres, beharriak aphalik bazoan orai, etxeari buruz... Gorra ere zelakotz, ez zuen aditu, bainan orduan berean, Hetto aldetik, xantre ozpina orroaz ari zitzaion...

—*Ut inimicos sanctae ecclesiae humiliare digneris...*

Eta proesionea jende guziek ihardesten zioten, orok betan:

—*Te rogamus, audi nos!*

Zonbait egunez, kontrabandixtak ahantzirik, Brigadako gardak oro egon ziren, alegia eta deusere ez, zeletan, barrandan, zerbait atxeman beharrez. Bainan zer atxeman zezaketen?

Hori zakiena ixilik egon zen, eta gero, lehenbiziko uri-aldian berean, —bethi mirakuiluz— ezkilaren mihia kausitu zuten... kaperako teiltuaren urak biltzen zituen aska handian.

Deus onik ez zuen izan handik harat Piarres gaizoak, eta berak hetsarazi kaperaren berriz idekia ikusirik, joan zen gain hartarat, Jainkoaren aintzinerat, agian zeruko ezkilaren aditzera!

JAUN ERRETORAREN ZAPATA

Orai duela aspaldi, lehenagoko mendeetan, han, Hartzamendi, Mundarrain eta *Itsasuko* Atekek hartzen zituela, lanho itsusi bat hedatu zen, egun batez, arratsalde erditan, zuri zuria lehenik, ilhun ilhuna gero, eta azkenean, dena hauts kolore.

Mustro bat iduri, kurumilkatuz bazabilan, bortuetako pozoinak oro bildu nahi balitu bezala. Eta orai, pozoin hetaz leher egiteko heinean hantua, pisu pisua heldu zen zelaieri buruz. Eta Lapurdi guzian, ikharatu ziren jendeak, alimaleak eta kasik ere gauzak...

Uztaileko lehen egunak ziren, eta, bazter guzietan, alhorrak, begiek ikus-ahala urrun, ogi urhezkoz estaliak, sega xorrotxen beha zaudela erranen zinuten. Seg a heldu zitzaioten egun, bainan zer eta nolako sega!...

Hedoi izigarria heldu zen beraz, haize zirimola batek hartu eta zera-mala alderdi orotara. Urrunera, burrunba, orroa ilhun bat suma zitekeen, lazta bat emaiten baitzioten guzietan. Eta gero, ximixtak jali ziren, hauts ikaragarriaren erditik. Zer ihurzuriak! *Santa Barbara, urrikal gakizkatzu!*...

Lasterra ezin aski zalu eginez, etxerat, bordaldetarat, heiarat bazoa-zin jendeak, alimaleak, ixilik jendeak, marrumaz alimaleak, oro harrituak. Xoriak, hek, aspaldi ixilduak ziren, arbola ziloetan, berro zokoetan kuku-tuak, ez-deustuak ere!

Lanhoak heldu ziren, anhartean, bethi'ta izigarriago, ortzi-karras-ken erdian. Arbolak lurreraino kurtu ziren, ile handi batzu bezala beren adarrak alde guzietara xixtuka luzatuz...

Athe leihoak zapartakan abiatu ziren etxe guzietan, asko pareta zahar urratu, teilak airez-airez hegaldatu, eta... hedoia lehertu zen herri-aren gainera.

Itsasoa erranen zinuen orai etxe bakotxaren inguruan; harramantza itsusienak, orroa guziak han elgarretaratuak... Arratsalde erditan, gau ilhuna, dorphea, zinez izigarria, ximixta hori eta gorriak ilhunbearen argitzaile.

Adarra lehertu baino lehen elizara lasterrez joanak, emazteki zon-bait, arrosarioak eskuan, othoitzean ari ziren, ikharetan. Laguntza bat zitzaioten aldare aintzineko argiak berak iduri zuen hiltzera zoala, hura ere. Lur-ikhare batean bezala, daldara ilhun batekin, ikharatzen ziren

eliza zahar zahar hartako paretak, eta, han, ezkila-dorrean, ezkilak intzi-rika abiatu ziren.

Karrikan, bizkitartean, ezko-xirio benedikatuak, lerro lerro, phizten ari ziren, etxe guzietan. Ixil ixila, orok, erremu-saindu hosto bat eskura-tua zuten, eta amak, erremu-saindu hartarik ahutara bat arthikia ere zuen su-phizkiaren erdira, karrask karrask erre zadien han, eta bere usain bort-hitzaz bethe zezan eta geriza etxe guzia.

Jaun erretoraren etxean, athe-leihoak hetsi ziren, batez bertzeak oro.

Leiho hartan, berina gibelean, bi xirio handiren erdian, supelizetan emana zen aphez karsua, kalerna itsusia bere arthaldearen ganik urrun igorri beharrez. Eta, bere bihotz guziarekin, othoitz eta othoitz ari zen, sukarretan, joanago eta kexuago:

—*Per signum + crucis, de inimicis + nostris libera nos, + Deus noster, in nomine Patris, + et Filii et Spiritus Sancti. Amen.*
Credo...
Kyrie, eleison...

Ihurzuri karraska batek ihardetsi zion, etxe guzia ikharetan eman baitzuen.

Izerditan zen orai jaun erretora:

—*Circumdet te, nubes, Deus + Pater...*

Eta uria heldu zen, phesiaka, Noeren denboran bezala! Ilhunbearen ilhunbez, deus gehiago ez zen ageri.

—*Ipsa vobis imperat, daemones...*

Eta, zinez eta egiazki, iduritu zitzaion aphez gaixoari, gela zoko batetik *birriñ norbait aditu zuela...* Izpiritu gaixtoa, segur!...

Kurutzea eskuan, hasi zen orduan:

—*Ecce lignum sanctissimae Crucis, fugite, partes adversae.*

Oren erdi bat bazuen, izerditan hola ari zela. Eta huna, othoitz eder eta borthitzaren azken hitza erraitearekin, ikharagarriko karraska bat entzuten dela. Eta hainbertzenarekin, hedoi itsusia urratu zen, uria ather-tu, eta iguzki hits hits bat doi doia agertu.

Orduan —orhoit zaitze lehenagoko ixtorioa dela hau— orduan, erretora, dena izerditan, umatua, erhotua ere, lurreraino kurtu zen, *bera*

zapata bat bartu eskuan, eta berinak idekirik, tira-ahala, beso-gainka, zapata hura bota zuen bedoiari buruz, oihu hau, orroa hau ziola:

—To! zerbait herritik ereman behar eta, eremak hau!

Azken burrunba batean, berehala, barreiatu zen hedoia eta ihesari eman, aphez karsuaren zapata, ostikoka ondotik ukhan balu bezala.

Xoriak, beren lumak inharrosiz, tiutaka eman ziren, inñarak zerura airatu, athe-leihoak zabaldu, jendeak, alimaleak jauzian kanporatu...

Bainan debruari emana... debruak begiratzen: Jaun erretoraren zapata ez zuen nehorke sekulan gehiago ikusi!

LOHILAKAT

Gaitzeko gizona zen *Lohilakat*. Orai ehun bat urthe, iguzkiari zagon etxe batean, *Jatsu-Lohilakatean* sortua zen, Garaziko herri pollitenetarik batean, Suhuskuneko muga mugan.

Haur haurretik, *zain-doblea* agertu zen, pegar eta ferretak, betherik, jostetan zeramazkala, biderik xutenetan bethi lasterka, sekulan hatsantu ere gabe, orgarik pisuenak bi erhiz aldaratuz, behirik azkarrenak adarretarik zankez geldiaraziz. Haur hotza, mukuzua baizik ez zen oraino, eta belhar-leatxunak behin baino gehiagotan sartzen zituen, xixtuz, belhar-tegi nekeenetan.

Geroxago, muthiko gazte paregabea egin zenean, Garaziko lau xokoetan, hartaz baizik ez zen mintzo jendea. Testament Zaharra, su-ondoan, behin baino gehiagotan irakurtzen entzuna ere zuelakotz, aitik, egun batez, erran omen zion bere semeari: *Sanson* zena haur bat baizik ez zela haren aldean. Eta, urguilurik batre gabe, semeak sinhetsi zuen bere aita. Eta bertzalde, Sanson zenak bezala, ez othe zuen lepho-gibela, xara beltz bat iduri, alimaleko ile batzuz estalia? Eta bere bi begi-ondoak, hala hala, Ahunxkiko khardoen pare ez othe ziren eginak, Sansonenak bezal bezala?

Handik harat, balentriarik handienak egiten zituen, uste gabetarik bezala. Aita, ama, haurrideak, adixkideak, zozotuak hari begira zauden denboran, Lohilakat gazteak behako bat ere ez zioten emaiten bere beso zainharteri. Hamabi lagunak mahaina, hortzen artean egun batez altxatu eta kanporaino ereman ondoan, baso bat arno galdatzen zuen doi doia...

Aldi batez, *Donianeko* ostaler bat arnoketa ethorririk Lohilakateko satora, gure Sansonek, hiru ehun pintako barrika hartu zuen bere bi besoetan, bizkarrera berak altxatu, bizkarrean ereman athe aintzinerak, eta, brau, orgetan ezarri. Harritua, sorbaldak biribil itzuli omen zen Doniandar ostalera, berrogoi sos gehiago emanik bere arnoarentzat. Ondoko egunetan, ikhare daldaretan oraino, Lohilakateko arnoaren edaleri ba omen zuen zer konda gure gizonttoak!

Gizon prestua osoki izana gatik, frango kilika zen bizkitartean, eta, kitzikatu gabe, bere ulitxekin utzi beharra. Ez dakit *Killo* Larresorokoaren aitik egin othe zion, bainan, bazuen eskualdun makila bat, burdin-haga alimale bat erranen baitzintuten zinez eta egiazki. Makila haren xixtua, Lohilakaten eskuetan! Zuek eta nik, zumea sekulan ez dugu hala erabili,

nola Sansonek bere arbola ondo! Sansonek bezala, lephoko zainetan, lephoko ileetan zuela bere indar guzia! Bai eta esku-muthurretan eta besoetan ere, alafede! Zorigaitz, tokien husteran ez aski goiz ernaturik, makila-palangaren menean egon zireneri! Orduan, *Izurako Daunatuak* bazuen lan, zombait egunez, Lohilakaten makilak hautsi hexurren xuxentzen!...

Hala, hala, noizbait azkenean, makila horrek galdu beharra zen gure gizona!

Beraz, iragan mendearen erditsuan, mila zortzi, ehun eta berrogoi'ta zortziko Erreboluzione-egunetan soldado joan nahi ez zirelako, Eskualdun gazte andana bat preso altxatu zituzten, eta, merkatu egun batez, Donianen, *Mesaarraiako* plazari gora bazeramaten hetarik multzo bat, gaztelurat buruz. Jendeketa handia bazen han, jandarma eta soldadoeri beha, kirrikan, beren odoleko gazteak mañotaturik ikusteak oro suminduak.

Hor, bet betan, presonerretarik batek oiher egiten diote hango jendeeri: «Hel, hel guri!... Anaiak ez girea, eta ez othe zaizkigute urrikalduko?»... Kalerna aintzinean gauzak bezala, oro ixilik zauden, esku-muthurak makileri kurumilkatuak. Soldadoak, zuri zuria eginak, beldurtitzen hasiak, elgarri kontra kontra eman ziren berehala. Bainan, berantegi... Irrintzina ikharagarri bat aurthikiz, alimaleko gizon bat hantxet zen, soldadoen ondorat jauzi batean jina... *Lohilakat* eta haren makila! Begien hesteko artean, berrehun makila altxatu ziren, Lohilakatenaren aldean, eta soldadoak kiski kaska ohildurik, Lohilakaten ondotik, irrintzinaka, Garaztar gizonak joan ziren gaztelura, presondegiko atheen xintxikatze- eta hango bertze presoner guzien libratzera... *Darius* zenaren aita Donianeko mera omen baitzen orduan, gauzak xuxendu nahiz jin zitzaizoten bidera... Lohilakaten makila kaska batek firrindilaka errekarat aurthiki zion xapela, eta gure jaun mera, lasterka eta xitun, buru-has sartu omen zen bere etxean.

Gauza ederra bertzez urrikaltzea! bainan, gero zinak eta minak!

Aiphatu asaldura gaitzaren ondotik, deserturrak *Luzaireko* bentetan deskantsatzen ari zirelarik oraino, Lohilakat... Lohilakateko alhor batean golden ari zen hura, bere bi behi ederren ondotik: «*Behia, be!*». Handik hurbil, beren zaldi haundien gainean jinik, Donianeko lau jandarma, zaldiak keeta edo xeila bati estekaturik, Lohilakati ixil ixila beha zauden sasi artetik: «Joanen girea, edo ez girea? Eta, bizkitartean gizon debru haren gana joan behar, bertzerik ezin egin! Hura mañotatu behar... Mañotatu!... Lohilakat!».

Azkenean, lauak betan, eta xedeerik hoberenak baluzte bezala gogoan, badoazi lerroan, pilpira bat bihotzean... Sabre azantz zerbait entzunik edo bertzela, Lohilakatek altxatzen du burua eta jandarmeri ohartzen zaiote. Zimurdura bat ere ez zen agertu haren begitartean, begiek dir dir egin zioten bakarrik beren xara beltz ikharagarrian. Eta, orai, deskantsuan, bere eskalapoin haundiekin, behiak aintzinean bethi akulatuz, jandarmeri buruz heldu zen Lohilakat... «*Behia, be!*»... Segur, jandarmek nahiagoko zuketela serora edo fraide gaixo zombait preso hartu, Lohilakaten orde. Bainan, orduan oraino, ez zen fraiderik, ez serorarik preso hartzen, eta Lohilakat hartu behar zen beraz.

Bethiko bere golde-hurratsean, jandarmen ondorat heldu izan zelarik, Lohilakatek, zankez, geldiarazten du behi pare: «*Joa, behiak, joa!!*». Eta, athorra-mahunkas, bulhar batzu gaitzak athorra hartarik beltz beltza ageri, bi beso izigarri golde-nabarraren gider gainean dena zain eta korropilo emanak, han dute Lohilakat!...

—Zer nahi duzue ene ganik?

Zerbait erran behar, zerbait erran nahi, eta deusik ezin erran!... Azkenean, daldara batean, jandarma batek erraiten dio:

—Lohilakatera nahi ginuen...

Orduan ikusi zen gauza bat, nihun ikusten ez den bezalako. Golde-nabarraren gainetik altxatu zen Lohilakat, bi jandarma bezain handi, *Arradoi* gibelean ja etzatera zoan iguzkia itzaltzen ziotela lau gizon dohkabeeri. *Esku bakbar batez*, xuxen xuxena altxatzen du golde-nabar pisua, eta, golde-nabar harekin, erhi alimale batekin bezala, erakusten diote Lohilakatea, erranez:

—Horra Lohilakatea!... Eta huna Lohilakat!... Zer behar duzue haren ganik?...

Arrats hartan, Lohilakatean etzan zen oraino Lohilakat, eta bizkarhezurrean halako ikhare hotz batekin itzuli ziren jandarmak, Lohilakatera zertara joanak ziren Lohilakati erran ere gabe...

Bainan, legeak azken hitza *bere* behar bethi eta, uste gabetarik edo bertzela, preso altxatu zuten Lohilakat! *Zabaltzako* zubi mehar batean iragitearekin, diote Lohilakatek bere bi jandarmak harturik, batto esku bakotxean, manatu ziotela burdinak khen ziozkaten, edo biak aurthikitzen zituela urerat. Bai eta hek zalukara libratu gure gizona!...

Zorigaitzez, azkenean, amor eman behartu zitzaion Lohilakat gazoari. Eta ordutik hasi ziren haren nahigabeak. Gobernioa, hari eta haren onthasuneri, lapharra bezala lothurik, errekan ezarri zuen bere etxalde ederra, eta, orai hogoi'ta bost bat urthe, hiru hogoi eta hamabost urthe-

tan, etxeko-nausi ttipi hil izan zen Lohilakat haundia. Eta behartu zitzaion ez baitzituen zeruko atheak makilarekin hautsi behar ukhan, zeru hartan sartzeko, ezen, aspaldiko urtheetan jada, lege-gizonek khen-dua zioten bere makila!

Bainan, zorionez, makilarik gabe sarrarazi omen zuen Jon Doni Petri haundiak, Eskualdun gehienak ohi dituen bezala, eta zuek eta ni, agian, egun batez sarraziko gaituen bezala!

XILINTXA SORGINA

ANDRE MARGAITA: Etxek-andrea.

MARIA: Andre Margaitaren neskatoa.

ANDRE MARTINA: Margaitaren aspaldiko adixkidea.

Barne haundi eder-bat. Atheak zola zolan, eta ere ezker eta eskuin.

I

ANDRE MARGAITAK: (*Pidaiaiko puska batzuen biltzen ari dela.*) Hemengo harat hunatak ikusi eta, iduri luke, urrun, arras urrun, Jainkoak daki norat abian naizela; bainan ez, ez da hor *arte bat* baizik, Maria, ene neskatoari, hedatzen diotan *arte bat* baizik.

Alabainan, xoko-kume bat banintz bezala, pulliki nere biphiltzen ari da. Behazue bada. Etxeko behar-orduentsat, ilhabete guziz emaiten diozkatan 150 liberetarik, apho figura horrek 75 libera *aldaratzen ditu —beretzat*, erran gabe doa— eta, futxo, ezin goraki erran, ez dudalakotz *lan pullit hortan ari* atxemana! Erranen dautazue, behar bada: «Zertako ez dudan aire berean kanporat igortzen?» Atx! Hori bertzerik da! Ongixko mainatzen nau gero!

Hamar liberaz pisutua naiz, Maria gure etxeraz geroz. Errakiño batzu egiten dauzkit! Erhi muturrak eta oro milikatzen ditut, mahainean bakarrik naizen aldi guzian.

Eta, bertzalde, egungo egunean, hain neke da sehi baten izaitea! Zer soldatak ez dituzte behar! Eta kafeñoa egunean hiru lau aldiz, ttottarekin! Eta gakoa, gabaz atheratzeko eta... nahi dutelarik sartzeko! Holakorik bederen ez baitu oraino, nahiago nuke beraz Maria zerbeit ere gisaz korreitu, xuxendu. Ohointzan doi doa hasi hainitz bezala, hain da *beldurtia* eta *sinbeskorra*, hain *izjpera!* (*Alheari buruz badoa.*) Hots, Maria, heldu zira, bai edo ez?

II

MARIA: Heldu, heldu... Huna, Andre! (*Eta sartzen da Maria.*)

ANDRE MARGAITAK: Zato, bederen ene azken azken manuen entzuterat...

MARIA: Andrea ez ahal doa bertze mundurat?

ANDRE MARGAITAK: Ez aldi huntan, ez, oraino! Erran gabe doa, kanpoan izanen naizen arte guzian, ene etxeaz izanen duzula artharik handiena, eta, ez duzula deus hautsiko, *bi ilhabetbe luzez!*

MARIA: Bi ilhabethez?... Zaude deskantsu, Andrea...

ANDRE MARGAITAK: Bi lore untzi hauk arthaturen ditutzu, othoi, gain gainetik! *Martina*, ene haurreko lagun baten orhoitzapena dut hor, hogoi urthe huntan ikusi ez dutan lagun baten orhoitzapena. (*Xapela emaiten du buruan.*)

MARIA: Hogoi urthe?... Erran behar litzaioke Andrearen ikusterat ethor dadien Donianerat. Lariatuko da xoko pullit huntan. Zokoa, Bordagain, Santa-Barbara, Larrune, Azkaine, eta Doniane... *pétit Paris*... Hoik oro badira gero zerbeit!

ANDRE MARGAITAK: Bai, zera! Ameriketari da eta nere adixkidea... eta batre ez dakit zein hiritan! Bertzalde, nehorri ere maiz aski tokiz aldaratu naiz!...

MARIA: Beraz... bi mendik elgar atxeman lirote behar bada, bainan ez zuek!... Jainkoak bere lorian duela, bainan hoi nere amatxi zenari ikasia nion.

ANDRE MARGAITAK: Behazue horri!... Hots! Banaiz, oraintxet; banoa... huna gakoak.

MARIA: Ez ordean oro! Eta ganbara ttikikoa?

ANDRE MARGAITAK: Ah! hura eremaiten dut... Nehork ez du han sartu behar sekulan.

MARIA: Ai ei ai! Zer othe da han? *Lamina zenbeiten manka* mixteriozkoa, behar bada! Izitzen ere naiz!...

ANDRE MARGAITAK: Ez, Maria, ez; ene arbasoetarik heldu zautan gauza bat dut han, *mixteriozko ahal eta indarra* duen gauza bat.

MARIA: Mixteriozko ahala?

ANDRE MARGAITAK: Ba, kobrezko *xilintxa* ttiki bat, hori horia urhezta-tua, hari hurbil, gezur bat erraiten edo egintza gaixto zerbeit egiten delarik, bere baitarik jotzen abiatzen den *xilintxa* bat.

MARIA: He? Nola? Jotzen? Gezur bat erraiten delarik? Hoi xilintxa, hatik! Zerbeitxo gostaia ere ahal da.

ANDRE MARGAITAK: (*Orenari behatzen dio.*) Bortz orenak! Treina huts egiten dut, hola hemen egonez. Adio, Maria, banoa, eta ikus arte!

MARIA: Ikus arte, Andrea, eta pidaia on! (*Andre Margaita badoa.*)

III

MARIA: (*Bakarrik delarik orai.*) Azkenean joan da! Uste ez banuen hementxet gelditzen zitzautala! Ederki atxemana izanen bainintzen! Behazue ba, haren egon tokia, etxe hau, bi ilhabetherentzat hitzemana diot emazteki gisako eta bere osasun ahularen hazkartzearen beharretan den bati... Lauetan hogoi libera ilhabethean izanen baititut! Lau hogoi libera ez dire ez gero piko baten azpian atxemaiten!

Eta, bertzalde, etxearentzat ere ez diteke kalte; ez da bederen mutzitu, nehor hemen egon ez baladi egin liteken bezala... Bainan, non dago bada ene emaztekittoa? Bortz orenetako ethorri beharra zen; jaustea hobeko dut, baratzeko athetik sarrarazteko. (*Badoa ezkerreko aldetik.*)

IV

ANDRE MARGAITAK: (*Eskuinetik sartzen dela brixtaoan eta zango puntten gainean.*) Segur ene pidaia ez dela biziki luzea izan! Doi doia kanporat joateko eta eskaler ttikitik hunarat igaiteko artea... Nere etxerat itzulia naizenaz

geroz, eian, orai, zer egin behar dudan? *Zuburrari... zuhur eta erdi*, erraiten ohi den bezala!

Maria ethorriko baita hunara, eta segur, beretarik eginen baitu, irri egin behar dugu, gaur oraino! Gordeko naiz horxetoko ganbara hortan, eta ttartte batetarik, ederkixko denak ikusiren ditut. To, to!... Xo! Norbait heldu! Mintzo aldiz, nor?... Maria!... Ez da beraz bakarrik... Orai, orai jostetak! Laster ene gordagai-lurat.

Ezker itzaltzen da Andre Margaita.

V

*Maria eta Andre Martina
Elgarrekin sartzzen direla.*

MARIA: Sar zaite, sar, andrea; huna beraz emaiten ahal dautzutan egon tokia.

ANDRE MARTINAK: (*Orori behatzen diotela.*) Arras nik behar bezalakoa da eta!... Diozu jabeak utzi zaituela, niri zenbeit asterezat emaiterat?

MARIA: Segurki, andrea... Utzi, eta nola utzi? Jainkoaren lorian oraino! (*Xilintxa misteriozkoa jo eta jo huna hasten dela.*) (*Jendeeri:*) Ai! Zerua!... *Xilintxa!*... Xurtxuri bat bezenbat daldaretan nago! Bainan, ihardoki behar dut, eta deusik ez irakusterat eman.

ANDRE MARTINAK: Bainan, jo ez dute? Norbeit bada beraz hemen?

MARIA: Ez, gatur ari bide zen sokarekin jostetan. (*Xilintxak jotzen du berriz.*) (*Abapetik.*) Oh! zer da sorginkeria hau!

ANDRE MARTINAK: Huna, berehal berehala, berrogoi libera, hitzeman erresak.

MARIA: Gisakoago ez diteke izan, Andrea! (*Xilintxa berriz oraino.*) Xilintxa berriz! Debruek ereman balezate!

ANDRE MARTINAK: Xilintxa nardagarria, egiazki!

MARIA: Zaude deskantsu, ez zaitu luzaz nardaturen! Ikusten duzu; huna, hemen, barne ttiki pullit bat. (*Eskuineko athea era-*

kusten diola.) Hemen, aldiz, ezkerrean, erran badezaket: *aldalei ttiki bat...* horra zertako gakozen hetsia dudan... (*Berriz ere xilintxa.*) (*Abapetik.*) Xilintxa madarikatua! Mila pusketan emaiten ahal bahindut!...

ANDRE MARTINAK: Ongi da. Eta orai, ez zintezke joan, krakadarentzat behar nituzken bi ogi-olaten bilha? Bertze deuseren beharrik ez nuke, ezen udare eta sagar zenbeit badi-tut hor, ene zakuan... Orizu, huna dirua.

MARIA: Zerbitzari, Andrea. (*Otharre bat hartzen du.*)

ANDRE MARTINAK: (*Gibelez Mariari dagola, bere zaku ttikiatik atberatzen ditu udare eta sagar batzu ederrak, eta, batre gibelerat behatu gabe, mabain ezkinean emaiten ditu oro.*) Dugun ikus eian lehertuak, xirtxi-frikatuak diren? Ez; beharrik!

MARIA: (*Abapetik.*) Oh! hoik udare ederrak, hoik sagar ederrak!

*Eta Andre Martinak eman arau, hura batre obartu gabe,
Mariak, mabain ezkinean hartu udareak sartzzen ditu bizkar
gibelean gordetzen duen otharrean. Bainan, gibetik, orduan
berean, Andre Margaita etxek-Andreak, idekitzen du bere athea,
eta Maria deuseri obartzen ez delarik, udare hek berak bederazka
hartzen diozka otharretik, eta gero... badoa, ixil-ixila.*

ANDRE MARTINAK: (*Mariaren ganat itzulirik.*) Jar banindadi pitta bat? Bideak unhatua ere nau, karrosarik ez zelakotz neretako, Donianeko garan edo gelditokian.

MARIA: (*Behatzen diola bere otharreari.*) Oh!

ANDRE MARGAITAK: Zer bada?

MARIA: (*Zuri zuria egina.*) Deusik ez, Andrea! Zure olaten bilha noa. (*Abapetik:*) Segur, sorginak badirela etxe huntan! (*Badoa.*)

VI

ANDRE MARTINAK: (*Bakarrik dela orai:*) Azkenean beraz, huna ni Donianerat heldua!... Ez da goitxegi! Pixka bat deskantsatuko ahal naiz!... Badere, aisian eman behar naiz! (*Bere xapela, bere gaineko soina emaiten ditu aldeko kadira baten gainean.*) Ez da gero batre gaizki toki hau!... eta iduritzen zaut ongixko izanen naizela hemen! Dugun ikus bertze barne ttikia; hau baino ere pullitagoa behar da izan. (*Badoa eskuinetik.*)

VII

ANDRE MARGAITAK: (*Ezkerretik, ixil ixila, heldu dela.*) Eian egia nionez! Ene etxearen bertzeeri emaiterat atrebitu dela!... Eta nori? Arrotz bati... jende tresna zenbeiti, behar bada... Oh! bainan, ongi atxeman behar dut, oraiko huntan!... Arrotzaren soinekoa eta xapela huna non diren... Jantzi behar ditut... (*Erran bezala egiten du berehala, eta gero, zeriarka bezala jartzen da, ezker aire. Hainbertzenarekin buna sarzen dela Maria, bi olata eskuan.*)

VIII

Andre Margaita eta Maria

MARIA: Huna olatak, Andrea... Badakizu gero, enekin, hitz erdi bat aski dela, behar denaren berehala nik egiteko.

Eta, orai, non emanen dut mahaina, hemen, ala jateko salan? (*Etxek-Andrea ixil ixila dago.*) Gorra othe da ene emaztekittoa? Gorago eginen diot oiuhu. Andrea! (*Andre Margaita bethi ixilik.*) Eup! Andrea! Bainan

zer du bada hunek? izitzen nau! (*Sorbaldan jotzen duela:*) Alditxartua bazare, erran diezadazut... Hots, ez zozokeriarik... edo banoa laguntza galdez!...

ANDRE MARGAITAK: (*Maria ganat itzultzen dela.*) Debaldetan liteke, ezen, hobeki naiz orai...

MARIA: Oh! Jainko zerukoa! Nere Etxek-andrea!... Zu zarela hor! (*Abuspez emaiten da.*) Ah! galdua naiz. Urrikal! urrikal zakizkit, othoi! (*Xutiturik, Etxek-Andreak kadira gainean emaiten ditu berriaz Andre Martinaren soineko-puskak.*)

IX

Andre Margaita, Maria eta Andre Martina

ANDRE MARTINAK: (*Lasterrez heldu dela.*) Zer da? Zer da?

MARIA: Da, dohakabe bat naizela! Barka othoi, barka!

ANDRE MARGAITAK: (*Andre Martinari behatzen dio, eta berehala oiuhu bandi batean:*) Ah! Martina, ene Martina maitea!

ANDRE MARTINAK: (*Oihu handi bat harek ere.*) Oh! Margaita!

Eta elgarri musuka lotzen dira biak.

ANDRE MARGAITAK: Zu, nere etxean!... Hemen atxeman behar zintudala, hogoi urtheren buruan! Zer atsegina neretzat, Martina! Zerbeit zerbeit badukegu gaur, elgarri kondatzeko!

ANDRE MARTINAK: Nik uste, Margaita! Bainan, nork erranen zuen sekulan, norapeit behar, eta zure etxerat xuxen xuxena ethorriko nintzela gaur!...

MARIA: (*Xutiturik, eta erdi abalke, erdi ozarrear.*) Ba, eta nori esker mirakui- lu hori?...

ANDRE MARGAITAK: He?... Nori esker?... Ori, hala hala da... *Zuri esker.* Eta kanporat aire berean igorri behar zinduzkedalarik, horra zertako barkatzen dautzudan.

Bizkitartean, hartu berrogoi liberak itzulatzu lehenik. Higuin litake bertzela. Eta, hemendik harat, bethi agian entzunen

duzu Jainkoak zure baithan emana duen xilintxo
mixteriozkoaren boza, zure kontzientziaren boza,
gaizkia, gaizki dela erranen baitautzu, eta ongia egi-
naraziren.

MARIA: Oh! bai, alafede! Huna bi besoak!... Eta, Jainkoak laguntzen
nauela, atxikiren dut nere hitza... Milesker,
Andreak, eta ongi bihotzetik oraino! Nere ohoin-
tzak, nere gezurrak utzirik, Jainko hortaz orhoitu
nahi naiz hemendik harat, orai artean egin naizen
baino gehiago. Bai, alafede! Huna, berriz ere, nere
bi besoak!

ESKUALDUNAK EGYPTOAN

EGUERRIKO KONDAIRA

Eguerri arratsa zen. Haurrak oro aldean eman zitzaizkon, eta huna
nola hasi zitzaioten Aitaxo:

—Duela aspaldi, aspaldi, iguzki-aldeetik ethorri zen berri handi bat,
eta laster hedatu Eskual mendietan: Mesias, orok igurikatzen zuten
Salbatzailea sortu zela han, Betelemen, Jerusalemeko ondoan. Nondik
jina berri hori? Xuxen, nehork ez zakien. Nehork ezagutzen ez zituen
gizon eder batzu mendiz mendi ibili ziren, mezu horrekin; aingeru zon-
beit, segur! Gero! gau eder batez, bethi iguzki aldean, zeru guzia argitzen
zuela, izar bat xoragarria agertu zen...

Haro bat gaitza altxatu zen Eskual-herrian. *Gernikan, Uztaritzen* bil-
tzarrak egin ziren, eta egun batez, gure arbaso Kantabreek, hor, gogoan
hartzen dute: «*Eskualdunen izenean, behar zela norbeit igorri Mesias-Haurraren
ganat*».

Eta erran bezala egin ere zen. Moltsa luzea koka-ahala diruz han-
paturik, jatekoz alfotxak, etxe-arnoz xahakoak lehertzeko heinean bethe-
rik, bideari lothu ziren Eskual-herriko *zazpi* etxeko jaunik hoberenak.

Bide luzea, izigarria zuten egiteko. Bainan, biderik izigarrienak
egundaino izitu othe ditu Eskualdunak? Eta gero, Salbatzailearen ganat
zoazin...

Joan ziren beraz, mendieri gora, ibai handier beheara, Espainian
barna. Bide txar, handi, eder, itsusi, oro luzatuz zoazin heien gibelean.
Eta, hala ere, puskaz gehiago gelditzen aintzinean!

Espainiako azken azken mugatik, untziz iragan ziren Afrika beltze-
ra, eta, gero, bidean ez errebelatzeko, leihorrez leihor joan, iguzkiari
buruz bethi.

Joan, joan, bethi joan, bainan sekulan ez heltzen! Gose eta egarri
onik jasan zuten bortu izigarri hetan. Bainan orduan, beren Eskual-
Herriko kantu-xarameletan hasten ziren, eta xaramela heien entzuteko,
gose gaixtoenaren kurrinka ixiltzen omen zitzaioten sabelean. Moro-
beltz, ohoin, basa-ihizi mota guziak maiz ondolik zituzten, arranoak art-
haldearen ondolik bezala, inguruka... Bainan, orduan, *zazpiak* irrirtzina-
ka hasten ziren eta, kuku lehoinak, ohoinak eta Moroak: sekulakotz
harriturik, oro beren ziloetarar itzultzen ziren. Eta bakhar zonbeit, for-

tunaz, soberaxko hurbiltzen bazitzaieten, makila eskualdunek xixtu zuten gure etxeko-jaunen ahurrean.

Berriz ere joan, joan, desertuan barna, Egyptoan barna, bertze itsaso bat oraino iraganik, azkenean, heltzen dira Jerusalemera. Sei ilhargi bethe bazuten Eskual-Herritik abiatuak zirela!...

Bainan, zer uste-gabeko nahigabea Jerusalemen! Andredena Mariarekin eta San Joseferekin, Jerusalemetik Egyptorat ihesi joan berria bide zen Jesus, *Herodes* tzarraren beldurrez!

—Herodes ozpina! Hemen izan bagine bederen gure makilañoekin! Zer ximitxak eta ximixtak hire bizkarrean!... Berroien bizkarra, ez bertzea!...

Bainan zer balio zuen hola marrumaz artzea?... Jo beraz Egyptora... Eta jin-bidez badoazi berriz Egyptora.

Joan, joan berriz ere, eta, ilhun-nabar gorri batez, bas-herri batetako etxe garbiño batean, berek ongi jakin ere gabe nola, huna non aurkhitzen diren. Jesus-Haurraren aintzinean!

Ama Birjinaren altzoan lo zagon zeru lurren Jainkoa, ja poxi bat handitua, ttarrotua. San Josef, ixil ixila, lanean ari zen bazter batean...

Eskualdun etxeko-jaunak Jesusen ondoan belhauniko jada emanak ziren, egin-ahala polliki. Oi, heien nigar goxoak begietarik behera! Zer *pil pil* goxoa bihotzean! Bideko unhadura eta gal-menak, oro ahantziak ziren orai, han, Jesusen aldean. San Josef, lanetik baratua, ixil ixila bethi, amultsuki beha zagon Eskualdun fede handiko gizon heieri.

Eta huna non Ama Birjinak, hirriño batekin, besoetan emaiten dioten, lokhartua oraino dagolarik, Jesus beren Jainko Salbatzailea... Gure arbasoen atsegina orduan! Bihotza erdiratzen zitzaieten zorionaren zorionez! Han berean xoratu ez baitziren! Beharrik da Eskualduna kasko onekoa!...

Hainbertzenarekin, huna non iratzartzen den Jesus, Mariaren besotarat gure arbasoak berriz itzuli orduko. Eta hirri goxo bat egiten diote berehala:

—Hor zaiztea, nere Eskualdun maiteak? Zuen beha nindagon, Urthe huntan guzian. Atsegin dut zuek ikusirik, zeren, zuen moldean, Jainko legeari bethi atxikiak egon zaizten. Zertan dire zuen lagunak, han, Eskual mendi eder hetan? Begira bethi zuen fedea! Eta fedearen begiratzeko, *atxik bethi zuen mintzaira ederra*; atxik ere, fedearen behar-orduetako... zuen *makila* lerdenak. Zoazte, itzul zaizte zuen herrietarat! Bihotzez, et menderen mendeentzat, benedikatzen ditut nere Eskualdun adixki-deak. Nere girixtinoetan, hek nahi ditut eta hek izanen dira bethi hobere-nak!...

Biharamunean, etxeari buruz eman ziren Eskualdun arbasoak. Bidea labor iduritu zitzaieten gibelerakoan; alabainan, Jesusen graziez ihaurri heldu ziren.

Eskual-Herrirat noizbeit ethorri zirenean, nork erran Eskualdunen bozkarioa, Jesusen mezu maite handia entzutearekin? Orduetik, jada, eta Erromatik lehen aphezpikuak ethorri artean, girixtinoi eginak ziren lehiak eta bihotzez...

Ene iloba maiteak, horra akabo ene kondaira. Jesusek galdegin bezala, atxik zuen mintzaira ederra, zalhu eta garbi atxik ere zuen *makilak*; Eliza-Ama Saindua, Jesusen fedea, makila horien beharretan izan ditezke, eta behar-bada, guk uste baino lasterrago!...

Eta Eguerriko bere kondaira pollita hola bururatu zuen beraz gure Aitaxok.

Eta haurrak, ilobasoak, aho xilora oraino beren Aitaxi onari beha zagozkiozlarik, ohartu zen hau, *Pettan*, zaharrenak, sukalde xokoan harturik, tinko tinkoa ahurrean zaukala *bere aitaren makila!*...

Eta berehala, piztu, loriatu zitzaion Aitaxori bere Eskualdun bihotz maitea.

KONTZIENTZIA ETA... BERTZA

Hor, orai duela ainixko urthe, *Subuskuneri* hurbileko *Jalsuar* batek eresia zion bertz bat, pandero bat... gero pagatzekotan.

Bakarrak bazituen hola saldurik *Cinqualbres* Donibaneko Kauter gaizoak, *Xuitotik* eta *Behorlegi* arte hortan! Eta nehor guti heldu pandero heien pagatzera, ordaintzera...

Astelehen guzietako merkatuetara bazoan xuxen, itzuli bat egin beharrez bere zordunen harrotzeko. Bainan Jainkoak haundisko eginik, ez ziteken nahi bezala gorda. Eta gero, —giza gaizoa!— kobrezko bertz gorri bat ez zuen bizkarrean emaiten, bere itzuli-inguruaren egiteko?... Hots, iguzkiak panderoan dir dir eginik edo bertzela, zordun asko brixteztz itzaliak ziren eta *Mesaarrainean* sartuak edo *Leonenean*... Arnoa hiru sosetan baitzen orduan, orentto batendako hantxet ziren ostatuan, hurrup eta klik, goxara goxatzen; eta gero, Kauteraren bertz gorria merkatutik itzalia zen aspaldi, gure Garaztar ihizkiak begiak ñir-ñir, Leonenetik atheratzen zirelarik, makilak herrestan.

Ordutik, zer zuen egitekorik *Cinqualbres* gaizoak?

Ori, zuek eta nik eginen ginuena: athez-athe biltzea Donianeko merkatuan biltzen ez zena.

Eta holaxet egiten ere zuen. Mando haundi baten gainerat iganik, bi bertz handi, —bide-naar saltzen bazituen ere— aldean emanik, auzo-herrietarat bazoan, hemen gaitzuru bat ogi bil eta hantxet bi gaitzuru artho, bere hartzekoak, poxika poxika, hola kobratuko zituelakoan, *Bettiri* zenak bezala.

Beraz, egun batez, bere mandoaren gainean, bertze orduz, Errege-Magoak beren kameluen gainean bezen xut, bazoan gure Bezkin Kautera, Suhuskuneri buruz. Xoxoak xixtuz ari ziren oihanetik, biligarroak tñirritaka mahastietarik, bainan esker guti zuen Kauterak heien xaramela guzientzat. Hinkili, hankala, bideari gora bazoan *Jan-Petit mandaren* gainean, bertze biligarrorik non ikusiko zuen erne ernea.

Eta, hain xuxen, hantxet, alhor mehe batean, bi behi txarren ondolik iraul den ari, ikusten du... bere Jatsuar zorduna, hiru edo laur urthe hartan bertz bat, pandero bat zor diona. Jatsuar maltzurak ere ikusia zuen Bezkin kalamanka, bainan, berea gogoan, alegia eta ez ikusi egin zuen berehala.

—So mandoa, sol!...

Eta, ogiz eta arthoz, bertze eta bezkinez lehertzeko heinean kargatua ere baitzen, zankez gelditzen da hor mandoa. Eta, Jean-Petiten bizkar gainetik, erdi xutiturik, huna oihuka gure Kautera:

—Errak, to, hoo!

—Behia, bee!

—Errak, to, hi, gizona! Hoo!...

—Alo, Katzo!

—Ez dela hik entzuten? Heu!...

—Hots, Gorria, berma hadi ba!

—Elkorra dela hi egun, Pello!...

—Hauxeuk alimalea!

—Too! Jautsi behar dela beraz ni mandotik... Berdin jautsiko dela, ba...

Izura *Pazientziako* semeak ere amor emanen zuen Bezkin thematsuaren aintzinean, eta amor eman zuen beraz gure Pellok.

—Joa, behiak, joa!

Eta eskuak bere akhulu handiaren gainean kurutzaturik, han, urruneko, alhorren erdian, Bezkinari beha emaiten da, kopeta zimurturik:

—Zer da? Zer da? Zer tuk oihu horiek guziak? Berdin likek emekixago arizanik ere...

—Hi aise mintzo dela, bana noiz pagatuko dela to, hik, ene bertza?

—Bertza pagatuko? Zer bertza?

—Ba, nik hiri saldu dela bertza, eta hik ez dela eni pagatu bertza!...

—Zer derasak, hire eskuara pollitarekin, *saldu dela bertza, ez dela pagatu bertza?* Zer tuk elhe txar horiek? Ala koblaka hasia othe hiz orai, zahar-tzeari buruz?

—Zer! Ez dela orhoitzen hi, nik hiri saldu dela bertza, eta ez dela hik eni pagatu bertza?

—To! Bakea emanezadak hire bertzarekin, eta utz nezak ene lanari; ez nuk gero batre elhe gose!...

—Zer! Ukatzen dela hik, nik hiri saldu dela bertza eta ez dela hik eni pagatu bertza?... *Galdu dela beraz hik kontzientzia?*...

—Ba, to, nik *galdu balinbadut kontzientzia, hik ere hire bertza*... Behiak, bee!...

Eta demontren firridan emaiten da Pello, sist eta sast bere behien akhulatzen...

Doi doiak egin zuen, odolak ithorik, ez baitzen hantxet Kauter gaizoa bere mandotik erori!...

Pello, irri maltzur batean joana zen jada alhorren bertze burura...

Ditsolaria baizik ez zen gure Jatsuarra, eta ez *oboina*. Handik zonbait hilabetheren buruan, Cinqualbres zena erakitzen ontsa utzi ondoan, behi bat bere barrukiheiatik khendurik, ordaindu zion bere zorra, eta berriz kolaxet bildu zituzten, batek bere *bertza*, eta bertzeak... bere kontzientzia.

OZKIXEKO PATARREAN

Ez nihaurek hain luze bizitzea igurikatzen dutalaketoz, bainan, nere bi aitaxoak hil izan dira, batto, —amaren aita— *chun eta sei* urthetan, han Ameriketari, bertzea, —aitaren aita— *chun eta hirur* urthetan, orai aspaldi, Doniane Garazin. Azken aitaxo horren ixtorio bat nahi nautzueke erran.

Napoleon handiaren soldadu luzaz eta luzaz ibilia zen, Madriletik eta Moscoura, Prusian gaindi. Noizpeit, etxerat itzuli zen beraz, frantses hitz bakar zonbeit ikasirik, etxetik urruntzean bezen aberats, eta sekulako bizia emaiten ohi duten errezeloak berekin.

Kadera egilea eta torneatzailea baitzen, bere lanari lothu zen berehala, eta hogoï'ta bortz haren kadera eder higatu edo... ez higatu dira Garazi aldean.

Jainkoak hartako zerbeit dohain emanik, eta bere soldadogo luzean zer nahi ikasirik ere, dudarik ez dena, *hezur xuxentzen* bazakien, geroztikako edo-zein *Dannatuk* baino hobeki, beharbada. Merkeenerat ari, orduan orai bezala, sekulako jendea heldu zitzaion beraz, eta orduko Buhameek, —oilategietarik jauzi egitean zango bat hautsirik, edo jokal dietan beso bat makurturik— bazakiten hek ere haren ganat ethortzen. Gure etxean gero, auzo bat edo biga, *behartuaren* atxikitzerat ekarrarazirik, garrasia bat edo bertze goiti beheiti, begiak hesteko artean, beren zango besoak xuxentzen ziozkaten Aitaxok gure buhamettoeri.

Eta, nola, nahi edo ez, buhame horietarik zailenak berak, zuri zuria maiz aldi-xartzen baitziren, aitaxok bazuen bethi heientzat edo arno edo kafe xorta bat ona. Hots, gure Antxixarburutarrak bazoazin, xuxenduak, sendatuak eta errepiokolatuak, milesker bat doi doa erranik, bertze oilategi batean, edo bardin lehenagoko hartan berean berriz zango-besoak hautsi arte.

Irabazi gutti zuen beraz Aitaxok buru hortarik; bainan, berehala ikusiko ere dugun bezala, ongi heldu behar zen oraino, egun batez edo hobeki gau batez, buhameentzat ona hola izanik.

Hainbertze denboraz soldado egonik, eta bere jitez ere, urhea bezen garbiko gizona zen gure Aitaxo, eta zuzena gain gainetik. Asko jende hari zagozin osoki, eta beren behar-orduetan, hobeagorik ez zuten nahi Doniandar jaun handienek.

Beraz, egun batez, hiriko notari batek, —uste dut *Michel Fort* zenaren aita ziteken— ekarrarazten du etxerat, eta galdatzen dio, hean, sari on batean truk, diru puska bat eremanen duen berehala Donianetik eta Maulerat?

Gure Aitaxok, holakoetan, ez zakien ezetzik erraiten. Baietz erraiten du beraz, eta jateko zerbeit berekin harturik, mizpirazko bere makila pollita eskuan, notariaren dirua papoan gorderik, bideari lotzen da berehala. Ilhunzeinuak ari ziren Donianen, hamar aldiz berak kondatzen zuen bezala.

Madalenen gaindi, Donazarren, Lakarran eta Monjolosen gaindi, Lartzabale eta Donaixtin barna, bazoan bethi Aitaxo, tink-aldi bat artetan bere xahakoari emanaz.

Lartzabalen, bide erditsutan, harri-meta baten gainean, ahamen bat jan zuela erraiten zuen geroan.

Gau ilhuna; ilhargirik ez, ez eta ere izar-arte ederrik. Donazarretik harat, arima bat ez zuen kausitu bide luze hartan guzian. Han hemenka, argi bakhar batzu, bazteretxe zonbeitetan; zakur erausi frango, non nahi, ilhunbean.

Gau-erdi oren batean, dena izerdi, han zen, Ozkixeko patarraren kaskorat heldua. San Antonioko kaperaren parrean othoitz labur bat egirik, laster orai heldua zitekelakoan loriatua, hurratsa luzatuz, goxokiago hatsaz baliatuz, patar aiphatuari behera hartu zuen, Muskuldirat buruz.

Bethi bardin ilhun zen bizkitartean, eta Aitaxo bazoan, zangoak non finkatzen zituen ikusi ere gabe.

Bat batean, bihurgune batetara heltzearekin, han, eskuineko aldean, su handi handi bati ohartzten da, eta, bidearen gainean gelditzerat egiten du...

Tenore hartan, bortu gain hetan, zer diteke su handi hura? Ez da bada primadera, larre-otheari orai su emaiteko! Eta, gero, ez da hori hai-zeak akhulatu behar duen sua... tokiaren gainean argitzen du... Eta horra bidea ageri non den, suari arras hurbill... Baitezpada handik iragan behar!...

Hainbertzenarekin, iduritzen zaio suaren ondoan mamu batzu harat-hunat badabiltzala, jendeak, segur... Bainen, zer jende? Deus onik ez!

Zer egin?... Gibelerat egin baleza?... Bainen, Maulerat joaitekotz, ez du gibelerat egiterik!... Eta gero gibelerat egin? Norat othe?... Bertzalde, buruan hartzen du: harek jende hek bezala, jende hek hura ikusia dutela,

hala hala, aditua ere beharbada, mendiari behera tanpa tanpa deskantsuz heldu zelarik. Ondotik hor dituzke ixtantean, eta galdua da orduan...

Hil edo bizi, aintzina joaitea du beraz, eta, san Antoniori berriz othoitz bat egirik, badoa aintzina, eta gauaz beldurti gehienak bezala, ikare bat bozean, kantaz ari da Aitaxo:

Salbatore gora da Garazi aldian,
Ni ere han ninduzun, iragan astian;
Deboziona gabe, bai, sentoralian,
Nere lagun guziak han baitziradian....

Bizkitartean, suaren ondoan etzanik zauden mamuetarik bizpahiru xutitu dire, eta, gauza horren beha ere zagon bezala, bideari buruz heldu ikusten ditu gure Attittok...

Gogorrena egin nahiz bethi, bainan zer kantatzen zuen gehiago jakin gabe, bazoan, bazoan, bethi aintzina:

Bortietan artzain'ta, ez deitzen ardirik,
Untsa jan, edan, eta egin lo zabalik...
Mundian ez ahal da ni bezain urusik,
Ez nuke segur nahi bizitze hoberik...

Bide-bazterrean, ixil ixila, suntsitu bezala dira orai bizpahiru mamuak... Aitaxo, engoitik zer nahitara *deliberatua*, erhi muthurrak bere makilari josiak, heldu zen, kantuz bethi. Lehen aldia othe du bizpahiru gizon ikusten dituela bere makilaren buruan? Eta, hiru, lau, bost, eta gehiago Otrixiano edo Ruso ez othe ditu behin ere orroaz ereman bere aintzinean? Ikusiko du beraz, bide eginaraziko ez othe duen gaur ere, Maulerat buruz gero laster egiteko? Zangoak on ditu oraino, Jainkoari esker. Eta kantuz bethi badoa Aitaxo...

Bat-batean, bide-bazterrean kokorikatu gizonetarik bat aditzen du, bere laguneri erdi goratik ari:

—Manex duk hori, Manex Donianekoa...

—Ba othe?

—Hura bera...

Bihotza phizten jada hasia zuen Attittok, eta hainbertzenarekin, hamar hurratsetan, makila handi bat eskuan, bidearen gainerat jauzian heldu da gizon alimale bat, oihuka:

—Zu zira, hor, Manex Donianekoa?

—Ba, eta nor zaizte zuek, niri hola biderat atheratzeko?

—Beñat Antxixarburukoa eta haren bi lagun. Zato aintzina, deskantsuan...

—Bere makilañoa tinkiago oraino atxikiz, begiak erne, hurbildu zen Attitto... Eta Beñatek egia zion. Hiru Antxixarburutar baziren han, bide guzia hartzen zutela orai, Jainkoak badaki zer xedetan ethorriak.

—Zu hemen, Manex, Ozkixen, eta tenore huntan? Berri txarrez?

—Batre, Beñat. Goiz huntako Maulerat behar, adiskide batekin hola hitzartu bezala.

—Adixkide batekin?... Hots, ditakena da. Eta gero, ez da hoi gure egitekoa, eta, Manex Donianekoari sobera zor diogu nere lagunek eta nik, haren egitekoetan sekula gu sartzeko. Hortan dagola gure solasa... Zato, Manex, gurekin ahamen baten jatera eta gure arnotik xorta baten edatera; ez dauzkitzugu hala ere zure etxean guk jan eta edanak ordainduko...

Su handiari buruz joan ziren beraz lauak, eta harat heltzean, Beñatek han gelditu gizon eta emaztekieri erran zioten, Manex Doniandarra bazkaltiar nola heldu zitzaioten.

Eta, gogoaren kontra bazen ere, Attittori hantxet jarri behartu zitzaion, buhame heien guzien erdian. Inguru inguru, gaitzeko ahari bat, oso osorik erretzen ari zuten su-garraren gainean, laster gero garbitu baitzuten ororen artean. Nondik harat ekharri aharia? Nondik, hala hala, ahariaren iraganarazteko edan zuten arnoa?... Ez zitzaion, geroan, hola korik galdatu behar gure Aitaxori!

Ongi jan eta edan ondoan, Attitto xutitu zelarik, xutitu zen ere Beñat:

—Ez zitezke hola bakarrik joan Maulera; ez liteke zuhurtzia eta Antxixarburuko Beñatez bertzerik kausitzen ahal zinduke bide hortan... Pidaia on, Manex, eta ikus arte. Gure hemengo bi gizonak segituko zaituzte Mauleraino.

Eta, Beñatek erran bezala, bi buhame beltzen erdian urrundu zen Attitto, Ozkixeko patarrari beheiti, Muskuldira buruz. *Gain-gaineko* herri polliterat heltzean, argi urratzea zuten; lehen oilarrak kukurukuka hasiak ziren, eta gibelerat orduan bakarrik itzuli ziren gure Aitaxoren lekaioak!...

Biharamunean, bera zen etxerat itzultzen, Donianetik Maulera eta Mauletik Donianera, joan jina... *bost liberarendako* eginik!... Denbora edo garai hetan, dendariak baziren etxean, *bi sos eta janean truk!*...

PS.— Ehun urthe bazituen jada gure Attittok, noiz eta ere —nere ustez, *Lebrun* zenaren denboran— Napoleon hirugarrenenaren Prefet bat *Erreforma*z etorri baitzen Donianerat. Solasean elgarrekin ari zirelarik, bat batean, Prefetak galdegin zion merari, Lebrun zenari: hean baze-nez oraino, Donianen, Napoleon handiaren soldadoetarik bat edo bertze. Baietz erran zion Lebrun zenak, bainan, ehun bat urthe jasanetz, ezinduxea zela puxka bat.

—Atsegin nuke halere haren ikustea.

Joan zen beraz, edo hobeki ereman zuten Aitaxo herriko-etxerat, Prefetaren aintzinerari; eta berehala, eskua tinkatzen ziola, hasi zitzaion hau galdeka:

—Napoleon Handiaren soldadoa izana zaitut holetan?

—Ba jauna.

—Eta non ibilia zare harekin?

—Jauna, errexago liteke harekin non ez naizen ibili erraitea. Otrixian, Prusian jeneral *Moreaux*ren segi, Rusian jeneral *Ney*rekin, Beljikan, Frantzian, eta nik ongi dakita non oraino...

—Eta holako itzuliak erabilirik, zer sari eman dautzute egundaino?

—Sent-Helengo medaila bat doi doia.

—Sent-Helengo medaila bat baizik ez?... Nola bada, jaun mera, ahantzia izan da orai arte holako soldado zaharra?...

Eta bulta bat gogoetetan egonik, lau hogoi liberako urhe sakelatik atheratu zituen Prefetak eta Aitaxori eman ahurrerat, ziolarik:

—Bertzerik ez dut orai zuri emateko, gizagaixoa. Bainan, bizi zaite luzaz oraino, eta Jainkoak nahi badu, urthe oroz bertze hainbertze izanen dituzu...

Behin edo bietan altxatu zituen Aitaxok bere urhettoak, eta gero, Napoleon handiaren ganat joan zen, Sent-Helengo medaila guri utzirik, eta medaila horrekin, xahar maite maite baten orhoitzapenik goxoena.

BI MAKILA BIDEAN

*Merkatutik etxera, ilbun-nabarrean,
Zintzurra legundurik arno-nafarrean,
Irrintzinaka noa, makila airean!...*

(J. B.)

Etxe-alde, irrintzinaka heldu zen Sarasketa *Biamunteko Piarre*, irrintzinaka eta makila firrindilaka... «Ai, ui, ui!»... Astelehena zen, Donianeko merkatu-arratsa. Gizon gazte ona zen Piarre, eta adixkide ainitz bazuelakotz ere, Mesaarrainean, Dofinenean eta Leonenean lehenik, Lexakaren etxean gero Izpuran, Madalenen berantxago, Donazaharre-maiderrenean azkenik bost baso arno edanik, bazoan orai Antxixarburuko patarrari gora, irrintzinaka bethi, eta makila firrindilaka!

Ah! Makila hura! Azkonzabaleko mizpira legun eta xuxen xuxen batetarik egin! Makila hura sahetsean ez othe ere zen sorthua? Berak ongi bazakiena? Zer nahi den, ohiko kantuan bezala, *leben hurratsak zitzen egin munduan, amak lagunduz, bainan...* makila eskuan!

Eta geroztik, badut uste bere itzala lehenago galduko zuen Piarrek, bere makila galduko zuen baino, ezen, haur txar bat oraino zelarik, aitarren makila behar zuen jaunak eskuetan, lokartzeko!

Aitak berak irakatsi zion makila hartaz baliatzen. Frantxoa zenak, Duzunaitzeko erretor sainduak ez ziozkan *hiru mixterio printzipalak* buruan oraino sarrarazten ahal. Eta Piarrek, jadanik, bere aitari ikasirik, bazakien: makila saheska emanik, bere buruaren gerizatzen; azpitik goiti, ximixtaren pare, makila haren firurikan erabiltzen; gainetik beheiti, makila harekin, marroaren kopeta porroskatuko zuen kolpearen emaiten.

Horiek oro bazakizkan, eta nola zakizkan! Hopts, makilkari bat egin zen izigarria, nehor nihun ez baitzizaion, borroko-aldi bat harekin egin beharrez, gogo-kontra baizik atheratzen.

Behin bizkitartean, gauaz, Antxixarburuko gaztena-ondo handien artetik, zokorik ilhunenean, gizon bat jali zitzaion, jausian, biderat... Oren laurden batez arizan ziren, elgar ezin garraituz, elgarren bethekoak biak! Oren laurden baten buruan, boneta begietaraino sarturik, xamarrekin bere burua kukuturik urrundu zen... *aita*, semea nausi utzirik, han, Antxixarburuko oihanean! Hiltzerakoan bakarrik aithortu zion hori bere semeari:

«Egundaino nehorke ez ziaukan joan, ordu arte. Nabi nikan ikusi, hire aita bezanbat bahintzanez. Ikusi nikan, eta nere gostuz sinbetsi, aiphatu ere ez baituk, sekulan, arrats bartako gure gudu izigarria!...».

Irrintzinaka bazoan beraz Piarre Biamuntekoa...

Eta horra non, han nonbait, Ahatsako bidean, bertze irrintzina bat eraikitzen den samina...

Ñakero Mendibekoa zolan, irrintzinaka hura ere, Donazaharre-Donamartiako mindeian harat, Exkerraenean eta Burugorrienean papoaren berotzen egonik, Donianeko merkatutik heldu. Nola huts egin zuten elgar Piarrek eta *Ñakerok*?...

Ori, Maiderrenean Piarre sarturik, Burugorrienean *Ñakero* sartzen ari zelarik... Piarre bezala, makila onaren jabea... *Ñakero* hoi, Salbatore gain hetan pikatu mizpira batetarik egin makila zaluaren jabea. Eta makila harek zer xixtuak, *Ñakeroren* eskuan!... Aitarren ganik ikasia harek ere bere mizpira adarraren zirurikatzen...

Egun batez —hogoi urthe zituen, orduan— *kask eta kask*, bigarren ukaldian berean lurrerat aurthiki zuen bere partida, ezpainak idekirik, odoletan. Aita han zuen, bi hurratsetan, hari beha, eta hari oihuka: «Zer zizte, ba, oraino gazteak? Lehenago, guk, erroz gora lehen ukaldian aurt-hikitzen ginian gure gizona!... *Paulo* Ezterenzubikoari galdegizok, ez denez hori egia?».

Geroztik, bigarren ukaldi guti eman zuen gure *Ñakerok*, deuseren eta nehoren beldur ez baitzen sekulan. Eta, behin baino gehiagotan, Burdin-Kurutxetan, Irati-Sorhon gaindi, oihanez oihan bere behien ondotik zabilalarik, zombait zombait otso erabili zuen bere makilaren aintzinean, Aburretako edo Larrañeko potxetan harat, Betelemen David erregeak, erregetu aintzinean bezala! Bainan, erregetzeaz bertzerik bazuen gaur *Ñakerok* gogoan, eta irrintzinaka bazoan beraz, Ahatsako bidean...

Eta huna non, han nonbait, Apat-Ospitaleko kasko hartan, entzuten duen irrintzina bat gaitza!... «Ah! baia!... Ai, ui, ui! ai, ui!» eta, zankez itzulirik, gibelerat egin zuen *Ñakerok*, Donazaharrerat buruz...

Piarre, Maiderreneko alderat heldu zen hura ere, zapartaka, bertze irrintzinalariaren ganat. «Ai, ui, ui! ai, ui!».

Lehenagoko mendeetan, dena oihan zelarik Eskual-Herria, hola hola elgar bilatzen ohi zuten orduko Eskualdunek, menditik mendira, bortutik bortura... Eta Ameriketako oihanetan, *gauxoeri* lazta bat sartzen diotela hezur-munetan, lehoin, *puma* eta tigreak, orroaz, marrumaz,

urrunetik lehenik, hurbiletik gero, bata bertzeari hola jazartzen dira, gaurko egunean oraino...

Bi gizonak, bizkitartean, elgarri buruz heldu ziren, izigarriko oldarrean, fur-furia ikaragarrian, *Eskualdunen bethiko oihu lazgarria batek bertzeari zeren zion aurthiki, gau ilbunean:*

—Ai, ui, ui!

—Ai, ui, ui!

Elgarren ganik hogoi hurratsetan ziren, eta heien makilek, xixtuka, dir dir egiten zuten. Ikaragarri zen, bainan ikaragarriagoa behar zen berehala...

—Ai, ui, ui! ai, ui!

—Axut!

—Haugi bide-erdi!...

Eta, makilak gora ahurrean, hamar hurratsetan, bost hurratsetan, hiru hurratsetan dira orai, eta, hor, ximixta batean, makila ikaragarriak elgarretaritzen dira!

Bainan, hainbertzenarekin, eta bet-betan, jauzi batean, elgarretarik urruntzen dira bi gizonak:

—Zu zirela, Ñakero?!...

—Ba, eta zu ere hor, Piarre?!...

—Debruen bisaia!...

—Zertako?

—Nahiagoko bainuen bertze bat izan bazina!

—Alta, nik ere, hala hala!...

Eta ixil ixila han zauden, Donazaharreko jauregiari hurbil, errege-bidearen ganean xutik, beren makilak lurrean finkaturik, makilen ganean eskuak aztaparka kurutzaturik... Eta, hala hala, aspaldiko, edo —hobeki erraiteko— bethiko adixkideak ziren Ñakero eta Piarre, eta elgarren beldurrez edo bertzela, egundaino bat bertzeari lotzerat ez ziren oraino atrebitu.

Eta, etzi eztia, huna non hasten den Piarre:

—Errazu, Ñakero?

—Zer?

—Huntaraz geroz, bertze batzu bagine bezala egin bagindeza?...

—Hori bera nuen gogoan eta, Piarre!

—Bazirela, beraz?

—Ba, Piarre, eta gogotik!...

Eta, hantxet, gehiagokorik gabe, makilka berehala hasi ziren Garaziko bi makilkari hoberenak; xirti-xartaka lehenik, elgarren aztatze-ko eta miazteko bezala; azkarkiago gero, eskuen berotzeko. Eta, erran

gabe doana, heien xirti-xartek berek, zuek eta ni bezalako gizona lehen ukaldian xirtxikatuko zuten! Hek, irriz ari ziren!...

—Zer makila duzuna, Piarre!

—Zer esku-muthurak eta ukaaia, zure makilaren buruan, Ñakero!

Eta orai, irri xuri bat ezpainetan, etxe-ogi garbia jaten duten hortz eder batzu kirrikan, ari ziren, ari!... Arradoiko harria bi zati eginen zuen heien ukaldiak, eta bardin Arrolanen-Harria Itsasun! Nork erran du: erhoturik, egun batez, ezpata eskuan, *Olivier*, bere adixkide hoberenari lothu zela *Arrolan* hoi? Ba, nork kondatu du, heien soldadoak oro, harriturik, bazterretik beha egon zirela, guduak ziraueno, bi adixkideen artean sartzerat nehor ezin menturatu? Ez dakit, bainan, niri iduri, ez Olivierik, ez Arrolanik, nehor sekulan ez dela gudukatu, Piarre eta Ñakero gau hartan gudukatu diren fur-furiarekin...

Heien bien ukaldiek... *jendea* zuten bilatzen, bainan... makila baizik ez kausitzen sekulan!... Ezker, eskuin, gainetik, azpitik, saheska, xuxenean ala zeiarra, nihun ezin lotkiarik atzeman!...

Haaa! orroaz heien bulharrak, ukaldia emaitan, oihanean haizkolarienak bezala! *Fin, fin!* xixtuka aldiz heien makilak!... Eta gero, *kask*, doi doiako amor ttipiena gabe, makilak makila koskatzean...

Oren laurden hartan hola ari ziren, tokiaren ganean; hurrats batez, zehe batez elgarren ganik baztertu ezpaitziren ephe luze hartan guzian! Izerditan biak, bainan, bethi berdin trenpuan; eta lehenbiziko zarrasta edo aztaparkatzerik arinena elgarri oraino egitekoa!...

—Brien ariña, oraikoan, hatik, atzemaite nuzu, Piarre!

—Ez dakit, Ñakero, beratxegi ez nizanez bethi jeikiren hortako...

—Baditake, Piarre... Errazu, Piarre? eta, hori erraitean, idi bat puskatuko zuen ukaldia ekartzen dio Piarreri...

—Zer duzu, Ñakero? eta, bere makila han zuen orduko Piarrek, Ñakeroren makilari trebes emana, burdin palanga bezen bihurri...

—Oren-erdi huntan egin ez duguna, nola eginen dugu oren baten buruan?... Berdin ahul orduan, ala berdin azkar, orai, ez othe da *bethi berdin izaita*? Elgarren neurrikoak girela, ez othe dugu erakutsi, Piarre? Joan baginte biak... Maiderreneat?...

—Goazen Maiderrean, Ñakero... Egarritia ere niz bulta huntan...

Eta, sorgin ixtorioetan Zafra-Maria-Zafra makila bezala, orduan bakarrik, eta solas hoik oro bi adixkideek elgarri erranik, orduan aphaldu ziren eta gelditu Piarre eta Ñakeroren makilak!...

Esku-gibelaz, doi doia xukatu zuten kopeta gure bi Garaztarrek, eta
—ilhargia irriz heieri gain hartarik zagola— barneko motxa sorbaldari
beheiti, *makilak berrestan* joan ziren Maiderrenerat...

SUPAZTER XOKOAN

Airea: Haurrak ikhazazue eskuaraz mintzatzen.

Oi neguko arratsak, supazter xokoan,
Xixtuka ari dela haizea kanpoan,
Atheak hetsirikan, suaren ondoan,
Elgarri kontra oro, sukalde beroan!

Elhurra zirurikan jausten da zerutik,
Uria xorta-xorta, teilatu gainetik;
Arima herratuak intzirez kanpotik,
Berotzera jin nahiz leihoen artetik!...

Azantz bakar bat ez da kanpoan ageri...
Xuriko ber bera da erausika ari...
Zorigaitz, arrats huntan mendian denari,
Tanpa tanpa bakarrik gauaz doanari!

Zer goxoa beraz, gaur, gure etxeñoan,
Kanpoan hotz bezenbat goxoño barnean!
Esne lodi kaikuan, xingar gerrenean,
Gaztenak pim paderan, arno goporrean!

Aitatto, jarririkan bere zizeluan,
Pafa pafa ari da pipa bat ahoan;
Aita, erne ernea, kanita eskuan,
Xitxuketan eman da supazter xokoan.

Othoitz bat egin eta, huna afaria;
Erregek ere ez du gure janharia:
Bakotxak berak hartzen bere izaria,
Sototik ekarririk mama on gorria.

Harat hunat badoha gure ama ona,
Erlea kofoinean iduria dena;
Zer ama deraukuna Jainkoak emana,
Erregina batentzat sal ez gindiona!

Bere gophor esnea lorian husturik,
 Amaxo hasi zauku, khiloa harturik,
 Phiru phiru iruten, ezpainak bustirik,
 Erhi luze batzutan ixtup'itzulirik.

Haurrak oro orduan, Amaxoren gana,
 Lerro lerro doatza, sem'atxi lehena,
 Lausengaka, oihuka: «Oi, Amatxi ona,
 Ixtorio bat, othoi; zure pollitena?».

Aitattok berriz dauka pipa ezpainetan,
 Aitak ere kanita bere eskuetan...
 Amatto, irriño bat ageri hortzetan,
 Pulliki hasia da zahar konderetan:

*«Bertz'orduz bazen beraz bele bat zaharra:
 Hegal bat zuen luze, bertzea laburra...
 Hegalño hau espalitz izan hoinen xarra,
 Kondera izanen zen luzeago, haurra!».*

Haur gaixoak tokian dira loharkatu,
 Ottia su-ondoan ari, dena kantu;
 Arraxin mukuzua emeki da hurtu,
 Attitto, pip'errerik, intzirez xutitu.

«Hots, haurrak, othoitzean eman gaiten denak,
 Izpiritu gaixtoa urrunt dezan Jaunak;
 Kanpoan kanta beza haize gaixtoenak,
 Ez gira deusen beldur gaur hemen gaudenak!».

Oi neguko arratsak, supazter xokoan,
 Xituka ari dela haizea kanpoan,
 Atheak hetsirikan, suaren ondoan,
 Elgarri kontra oro, sukalde beroan!

J. BARBIER
 Senperen, 1925eko Buruilan